

**MİKAİL MÜŞFİK'İN 'MEN ŞİRİN LEHÇELİ BİR
BÜLBÜLEM' ADLI ESERİNDEKİ ŞİİRLERİN DİL,
ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Salih TURAN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. ZHYLDYZ ISMAILOVA**

**MİKAIL MÜŞFİK'İN 'MEN ŞİRİN LEHÇELİ BİR BÜLBÜLEM' ADLI
ESERİNDEKİ ŞİİRLERİN DİL, ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Salih TURAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Zhyldyz ISMAILOVA

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI.....	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ	9
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
KISALTMALAR.....	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
BİRİNCİ BÖLÜM	16
1. 20.YÜZYILIN İLK DÖNEMİNDE AZERBAYCAN TÜRKLERİ, AZERBAYCAN EDEBİYATI	16
1.1 20. Yüzyılın İlk Döneminde Azerbaycan Türkleri.....	16
1.2 20. Yüzyılın İlk Döneminde Azerbaycan Edebiyatı.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
2. MİKAİL MÜŞFİK'İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ.....	26
2.1 Mikail Müşfik'in Hayatı	26
2.2 Mikail Müşfik'in Edebi Kişiliği	31
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	34
3. ŞEKİL BAKIMINDAN İNCELEME	34
3.1 NAZİM BİRİMİ	34
3.1.1 Üçlük Nazım Biriminden Oluşan Şiirler	34
3.1.2 Dörtlük Nazım Biriminden Oluşan Şiirler.....	35
3.1.3 Beşlik Nazım Biriminden Oluşan Şiirler	37
3.1.4 Altılık Nazım Biriminden Oluşan Şiirler.....	38

3.1.5	Sekizlik Nazım Biriminden Oluşan Şiirler	39
3.1.6	On Beşlik Nazım Biriminden Oluşan Şiirler	41
3.1.7	Karışık Nazım Biriminden Oluşan Şiirler	41
3.2	AHENK UNSURLARI	43
3.2.1	ÖLÇÜ	43
3.2.1.1	Hece Ölçüsü.....	43
3.2.1.1.1	Yedili Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	43
3.2.1.1.2	Sekizli Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	44
3.2.1.1.3	Onlu Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	44
3.2.1.1.4	On Birli Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	44
3.2.1.1.5	On ikili Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	45
3.2.1.1.6	On Üçlü Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	45
3.2.1.1.7	On Dörtlü Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	46
3.2.1.1.8	On Beşli Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	46
3.2.1.1.9	On Altılı Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:	46
3.2.1.2	Serbest Ölçü.....	47
3.2.1.2.1	Serbest Ölçüyle Yazılmış Şiirler:	47
3.2.2	TEKRARLAR	48
3.2.2.1	Ses Tekrarları.....	48
3.2.2.1.1	Ünsüzlerde Ahenk	48
3.2.2.1.2	Ünlülerde Ahenk	51
3.2.2.2	Ek Tekrarları.....	53
3.2.2.2.1	Kişi ve Zaman Eklerinin Tekrarları.....	54
3.2.2.2.2	Filimsi Eklerinin Tekrarları.....	56
3.2.2.2.3	İyelik Eklerinin Tekrarları	57
3.2.2.2.4	Durum (Hâl) Eklerinin Tekrarları	59
3.2.2.2.5	Kelime ve İfade Tekrarları	60
3.2.2.3	Kafiye (Uyak).....	64
3.2.2.3.1	Kafiye Türü	64
3.2.2.3.1.1	Yarım Kafiye	64
3.2.2.3.1.2	Tam Kafiye	65
3.2.2.3.1.3	Zengin Kafiye	67
3.2.2.3.1.4	Tunç Kafiye	69

3.2.2.3.2 Uyak Düzeni	70
3.2.2.3.2.1 Düz Uyak.....	70
3.2.2.3.2.2 Çapraz Uyak	72
3.2.2.3.2.3 Sarma Uyak	74
3.2.2.4 Redif	75
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	76
4. DİL VE ÜSLUP	76
4.1 Dil	76
4.2 Üslûp.....	76
4.2.1 Tasviri Üslûp.....	77
4.2.2 Tahkiye Üslûp	79
4.2.3 Hiciv-Alaycı Üslûp.....	81
4.2.4 Hitabet Üslûp.....	82
4.2.5 Konuşma Üslûp	84
4.2.5.1 İç Konuşma (Monolog)	84
4.2.5.2 Karşılıklı Konuşma (Diyalog)	86
4.3 Edebi Sanâtlar.....	88
4.3.1 Teşbih	88
4.3.2 Tezat	89
4.3.3 İstiare	90
4.3.4 Telmih.....	91
4.3.5 Mübalağa (Abartma)	92
4.3.6 Nida	93
4.3.7 İstifham.....	94
4.3.8 Tenasüp.....	96
4.3.9 Teşhis.....	97
BEŞİNCİ BÖLÜM	98
5. MUHTEVA	98
5.1 Doğa ve Tabiat	98
5.2 Eğitim ve İlim.....	100
5.3 Din	102
5.4 Vatan, Millet.....	103
5.5 Geleceğe Dair Ümit.....	104

5.6 Aşk, Sevgi.....	105
5.7 Kadın	107
5.8 Karamsarlık	109
5.9 Emperyalizm.....	111
5.10 Sanat	112
5.11 İsyân	113
5.12 Mevsim	115
5.13 Yalnızlık	117
5.14 Ekonomi	119
5.15 Yer İsimleri.....	120
5.16 Özgürlük, Bağımsızlık.....	122
5.17 Öfke	123
5.18. Özlem	124
5.19 Anne	126
5.20. Ayrılık.....	127
ALTINCI BÖLÜM	128
6. HAFIZALARDA MİKAIL MÜŞFİK	128
6.1 Bazı Şahsiyetlerin Dilinden Mikail Müşfik.....	128
6.2 Mikail Müşfik İçin Yazılmış Bazı Şiirler	130
SONUÇ	135
KAYNAKÇA.....	137
ÖZGEÇMİŞ	140

TEZ ONAY SAYFASI

Salih TURAN tarafından hazırlanan “MİKAIL MÜŞFİK’İN ‘MEN ŞİRİN LEHÇELİ BİR BÜLBÜLEM’ ADLI ESERİNDEKİ ŞİİRLERİN DİL, ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN İNCELENMESİ başlıklı bu tezin Yüksek Lisans olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Zhyldyz ISMAILOVA

.....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 18/06/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Zhyldyz ISMAILOVA (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (İBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Salih TURAN

İmza :

ÖNSÖZ

1908-1938 yılları arasında yaşamış olan Mikail Müşfik Azerbaycan edebiyatı ve toplumunun simge isimlerinden biridir. Yüzyıllar boyunca üzerinde birçok yıkım, tahribat, diriliş gibi aksiyonlar yaşanmış olan Azerbaycan topraklarında yetişmiş bir genç şair olan Müşfik, ülkesinin karşılaştığı toplumsal ve siyasal hareketlerden fazlasıyla etkilenmiş ve hayatı bu etkilerle şekillenmiştir.

Dönemin şartları içerisinde edebiyat sanatına adım atıp sonraları kendini iyi derecede geliştiren şair, zamanla halka hitap eden, temsil görevi kazanan, sözcülük yapabilen bir kişilik haline gelmiştir.

Gerek ferdi gerek içtimai konularda yazdığı yüzlerce şiirle kendi döneminin ülkesine ve toplumuna ayna tutmayı başarmış, aksaklıklar karşısında tavır koyabilmiş, çözüm yolları aramış olan Müşfik'in önemli ve Azerbaycan sahasında da en çok bilinen şiirlerinin dil bilgisel, üslup ve muhteva açısından detaylıca tetkik edilmesi gerekli görülmüştür.

Çalışma 6 bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde yazarın yaşadığı 20. yüzyıl başlarındaki toplumsal ve siyasal havanın Azerbaycan toplumu üzerinde bıraktığı izleri ve Azerbaycan edebiyatının ne yönde etkilediğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu dönemi ve dönem edebiyatını anlamak şairin kişiliği ve sanatı hakkında daha isabetli tespitler yapmamızı sağlamıştır.

İkinci bölümde şairin şiirdeki soluşunu hissetmek ve sanatı üzerine daha doğru tespitler yapmak için hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi sunumu yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde şiirlerinin şekil bakımından incelenmesi esas alınmıştır. İncelenen seçkideki 150 şiirin nazım ve ölçü birimleri ses, ek ve kafiye açısından tasnifi yapılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde seçkideki tüm şiirler dil ve üslup açısından tetkik edilmiştir. Şairin şiirlerinde kullandığı dil ve üslubun şiirin kalıcılığının oluşmasında ne derecede etkili olduğu araştırılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümde şiirlerinin içerdiği konu başlıkları sıralanmış olup hayatı ve ideolojisi ile ilişkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Altıncı bölümde ise Mikail Müşfik hakkında bazı isimlerin söylemiş olduğu sözler ve yine şair hakkında bazı şairlerin yazmış olduğu şiirler paylaşılmıştır.

Yükseköğrenim hayatım ve tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen ailem, bilgilerine başvurduğum değerli hocalarım; Doç. Dr. Enver KAPAĞAN'a, Doç. Dr. Mustafa KUNDAKCI, Öğr. Gör. Yılmaz BACAKLI'ya ve çalışmamın danışmanlığını yapan değerli Doç. Dr. Zhyldyz ISMAILOVA'ya ve öğrenim hayatımda katkısı bulunan tüm değerli hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

Her toplumda duygusal derinliğe ve karakteristik duyuşa sahip hassas bireyler vardır. Bu isimler edebiyat sahasında çalışma gösterdiklerinde şair ve yazar unvanlarını kazanırlar. Şair ve yazarlar gösterdikleri söz ustalıklarıyla önceleri kendi okuyucusuna, sonraları etki yarattıkça toplumun her kesimine fikir, his ve hayal dünyalarından etkiler bırakmada başarılı olurlar.

Mikail Müşfik 20. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan toplumunda yaşamış toplumsal, siyasal bütün sorunlarla yüzleşmiş, çareler aramış, halka uyanış amacıyla sözcülük etmiş, zaman zaman bastırılmış ama her zaman ülkesinin ve toplumunun huzur içindeki fotoğrafını görmeyi amaçlamış, sonunda da bu amaç uğruna bedel ödemiş bir isimdir.

Mikail Müşfik, bütün yaşanmışlıklarından ediniş kazandığı lirik karakterle kendi edebiyatında başarılı işler yapmış, sesini halka duyurabilmiş bir isim olmayı başarmıştır. Okurlarıyla bu lirizm vasıtasıyla iletişim kurar. Okurun gönlünü gezer, sevgi dağıtır.

Mikail Müşfik'in şiirlerinde kullandığı dil ve üslup onun şiir bilgisini, sanatsal yeteneklerini göstermede önemli bir göstergeyken aynı zamanda şiirlerinde kullandığı muhteva başlıkları da bir o kadar önem arz etmektedir. Mikail Müşfik'in şiirlerinde kullandığı muhteva başlıkları onun şiirinin hangi dönemde yazıldığıyla, okuyucuya mesaj olarak ne verildiğiyle doğrudan ilgilidir. O şiirinde bireysel konular işlemiş olmakla beraber sosyal meselelerin önemli başlıkları üzerinde de durmuştur. Çünkü o dönemde yaşanan siyasal ve toplumsal sorunlara karşı bir itirazı ancak şiir ve edebiyat vasıtasıyla yapabileceğini düşünmüştür.

Bu çalışmanın Mikail Müşfik'in Türkiye coğrafyasında sanatının ve Azerbaycan sanatının bilinmesinde, dönemin Azerbaycan'ının ve toplumunun anlaşılmasında, Türkiye Edebiyatı'nda benzer hayat hikayeleri yaşamış önemli şahsiyetlerle karşılaştırılmasında bir kaynaklık edebileceği ve yardımcı rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, Mikail Müşfik, şiir, şair, muhteva, üslup

ABSTRACT

In every society there are sensitive individuals with emotional depth and characteristic feelings. When these names work in the field of literature, they gain the titles of poets and writers. Poets and writers are successful in influencing their own readers first and then all segments of the society from their worlds of ideas, feelings and imaginations, with their verbal mastery.

Mikail Müşfik faced all social and political problems that lived in the Azerbaijani society at the beginning of the 20th century, sought solutions, spoke to the people for the purpose of awakening, was suppressed from time to time, but always aimed to see the peaceful picture of his country and society and finally paid a price for this purpose.

Mikail Müşfik has done successful works in his own literature with the lyrical character he has acquired from all his experiences and has managed to become a name that has made his voice heard to the public. He communicates with his readers through this lyricism. It travels the reader's heart and spreads love.

While the language and style used by Mikail Müşfik in his poems are an important indicator in showing his poetic knowledge and artistic abilities, the content titles he uses in his poems are equally important. The content titles used by Mikail Müşfik in his poems are directly related to the period in which his poem was written and what was given as a message to the reader. Although he dealt with individual issues in his poetry, he also focused on important topics of social issues. Because he thought that he could only make an objection against the political and social problems experienced at that time through poetry and literature.

It is thought that this study can be a source and play a helpful role in knowing Mikail Müşfik's art in the geography of Turkey and Azerbaijani art, in understanding the Azerbaijan and society of the period, and in comparison with important personalities who had similar life stories in Turkish Literature.

Key words: Azerbaijani literature, Mikail Mushfik, poetry, poet, content, style

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Mikail Müşfik'in "Men Şirin Lehçeli Bir Bülbülem" Adlı Eserindeki Şiirlerinin Dil, Şekil ve Muhteva Açısından İncelenmesi
Tezin Yazarı	Salih TURAN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Zhyldyz ISMAILOVA
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18.06.2021
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	140
Anahtar Kelimeler	Azerbaycan edebiyatı, Türk edebiyatı, Mikail Müşfik, şiir, şair, muhteva üslup

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Analysis of the Poems of Mikail Müşfik's Poems in "Men Şirin Lehçeli Bir Bülbülüm" in Terms of Language, Form and Content
Author of the Thesis	Salih TURAN
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Zhyldyz ISMAILOVA
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	18.06.2021
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	140
Keywords	Azerbaijan literature, Turkish literature, Mikail Müşfik, poetry, poet, content, style

KISALTMALAR

akt.	:aktaran
C.	: cilt
ev.	:eviren
haz.	:hazırlayan
S.	: sayı
s.	:sayfa
vd.	:ve diğlerleri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu 1908 yılında doğmuş, 1938 yılında kurşunlanarak öldürülen Azerbaycan'ın yetiştirdiği büyük şairlerden olan Mikail Müşfik'in 'Men Şirin Lehçeli Bir Bülbülem' adlı eserindeki şiirlerinin şiir bilgisi olarak dil, şekil ve muhteva açısından incelenmesidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Mikail Müşfik'in eserlerinin tetkik edilmesi, sanat görüşünün açıklanması ve yaşamı boyunca edebi kişiliğinin geçirdiği değişiklikleri ve sanattaki gelişiminin panoramasını görmek adına önem arz etmektedir. Bütün bunların yanında şairler ve şiirlerin kendi dönemlerinin tarihsel tanıkları olduğunu düşünürsek Mikail Müşfik'in eserlerinin kendi döneminin toplumsal, siyasal tüm meselelerini bizlere yansıtmaları açısından önemli olduğunu görürüz.

Bu çalışmayla amaçlanan Mikail Müşfik'in yaşamında içinde bulunduğu toplumun bütün yönlerinin incelenip, anlaşılması aynı zamanda eserlerinin şiir bilgisi çerçevesinden ele alınması isteğidir. Çalışma sonunda literatüre Mikail Müşfik ve sanatı, şiirleri hakkında detaylı bilgi arşivi sağlanması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada araştırma konusu ile ilgili sözlük, kitap, tez, makale ve bildiri inceleme, kütüphane araştırması yöntemlerine başvurulmuştur. İlk bölümde şairin yaşadığı dönemin coğrafyası ve coğrafyanın edebiyatı incelenmiştir. İkinci bölümde bağlı bulunduğu halk kültürü ve geleneği, öz yaşamı, edebi kimliğinin gelişim süreci incelemeye esas alınmıştır. Üçüncü bölümde kaynak alınan seçki kitabındaki şiirler, şiir inceleme esasları dikkate alınarak yapı açısından tetkik edilmiştir. Üçüncü bölümde dil ve üslup bakımından incelenmiştir. Beşinci bölümde hem şairin kişiliğini hem de döneminin toplumsal, siyasal konularını içinde barındıran şiir temaları incelenip yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Edebiyat bir sanat ürünü olmanın yanında teorik bilgi ve araştırma zeminlerine kaynaklık edebilen güçlü bir çalışma ürünüdür. Mikail Müşfik'in şiirlerinin altında yatan sanatsal, sosyal ve tarihsel bilgiler keşfedilip incelenebilir. Şiirler hem üslup hem de içerik açısından incelenerek sanatçının edebi dünyası, dönemin Azerbaycan insanı, sanatı, toplumu gözlemlenip bilime sunulacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışma Azerbaycan'da 2017 yılında Kitap kulübü tarafından şairin önem arz eden 150 şiirinin seçilip yayımlandığı 'Men Şirin Lehçeli Bir Bülbülem' adlı seçki eser kapsamında yapılmıştır. Bu nedenle çalışmamız şairin 150 şiiriyle sınırlıdır. Çalışmada incelenen şiirler dil, üslup, yapı ve muhteva bağlamında incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 20. YÜZYILIN İLK DÖNEMİNDE AZERBAYCAN TÜRKLERİ, AZERBAYCAN EDEBİYATI

Toplumların kültürel gelişimlerdeki yolda en önemli yapı taşlarından biri edebiyattır. Edebiyatı meydana getiren şahsiyetler, toplumun içinden çıkan duygusal derinliğe sahip, hassas bireylerdir. Bu bireyler içinde yaşadıkları dönemlerin etkileriyle kimi zaman bireysel konular, kimi zaman da toplumsal konulara eğilip yapıtlar meydana getirmişlerdir. Bu şahsiyetleri içinde yaşadıkları coğrafya, toplum ve sanat çevreleri büyük oranda etkilemiştir. Öyle ki bir şahsiyeti incelemenin ilk adımlarından biri de içinde yaşadığı toplum ve temsil ettiği sanat çerçevesidir.

1.1 20. Yüzyılın İlk Döneminde Azerbaycan Türkleri

Toplumların maddi ve manevi değerlerinin temelinde her zaman büyük sosyal olaylar, yıkımlar, acılar ve zaferler yatmaktadır. Yaşanılan bu merhaleler toplumun içinde yaşadığı sınır coğrafyasını etkilediği gibi sosyal anlamda toplumu oluşturan bireylerin ruhsal ve duygusal taraflarını da etkilemiştir. Bu gibi durumlarda toplumun gösterdiği maddi ya da manevi tüm tepkiler sonuçların değişmesinde önemli rol oynar.

20. yüzyıl başlarından 1917 Ekim tarihine kadar olan süreç Azerbaycan Türklerinin milli bilinçle bir araya gelip, büyük kayıplarla savaşıp istiklali düşlediği ve sonunda da muzaffer olduğu süreçtir (Yıldırım, 2020, s. 16).

Batıdaki toplumsal, kültürel değişimler sonucunda Osmanlı Türkleri Batı kültürüne yaklaşmış ve bu yaklaşmanın bir sonucu olarak Osmanlı'da bir milliyet meselesi ortaya çıkmıştır. Toplumsal bilincin gelişmesiyle 19. yüzyılın sonlarından itibaren *Osmanlı* kelimesinin yerine *Türk* kimliği kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki tarihlerde coğrafyada yaşanan Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de *Türk* kimliği düşüncesi iyice artmış ve halkın bilincine yerleşmiştir. Böylece Kafkasya, İran ve Türkiye'de yaşayan Türk insanı için yeni bir isimlendirme ihtiyacı oluşmuştur. Bu konuda Türk bilim insanları daha çok yaşanan bölgenin adından faydalanmayı ve bununla birlikte Anadolu Türkleri, Türkiye Türkleri, Kafkasya Türkleri, İran Türkleri, Azerbaycan Türkleri gibi isimlendirmeleri doğru bulmuş ve

kabul etmişlerdir. Kafkasya’da da aynı problem, Batılılaşmanın bir sonucu olarak hissedilmiş, Azerbaycan aydınları, Rusların kendilerini *Tatar*, *Kafkasya Tatarı* *Azerbaycan Tatarı* veya sadece *Müslüman* olarak adlandırmalarını doğru ve yeterli bulmamış, eskiden beri kullandıkları, tarihî derinliği olan *Türk* nitelendirmesini tercih etmişlerdir. Bu konuda özellikle Hüseyinzâde Ali Bey’in *Türkler Kimdir ve Kimlerden İbarettir* (Hayat gazetesi, 1905-1906) adlı büyük makalesi çok etkili olmuştur. Onlar da kendilerini diğer Türk gruplarından ayırmak için yine coğrafyadan yararlanmış millî kimlikleri için *İran Türkleri*, *Azerbaycan Türkleri*, *Kafkasya Türkleri* veya aynı manada *Azerî*, *Azerbaycanlı* tanımlarını kullanmaya başlamışlardır. 1918’de Kuzey Azerbaycan’da kurulan Türk devletinin kendisini *Azerbaycan Cumhuriyeti* olarak adlandırması, bu adlandırmanın yaygınlaşması ve halk arasında millî kimlik olarak kabul görmesiyle birlikte *Azerbaycan Türkü* ve dolayısıyla da *Azerbaycan Türkçesi*, *Azerbaycan Türk Dili*, *Azerbaycan Türk Edebiyatı* veya bunun kısaltılmış bir ifadesi olan *Azeri* ve *Azerbaycan* edebiyatı tanımları kullanıla gelmiştir (Akpınar & Ağca, 2018, s. 5-6) .

“Bu kullanımları karıştıran ve fikirleri bulandıran Sovyetler Birliği’nde 1926 yılından itibaren Türkiye Türkleriyle Azerbaycan Türklerini birbirinden iyice ayırmaya yönelik, kasıtlı ideolojik yaklaşım ve bu yaklaşımın ortaya attığı aslı-esası olmayan Azerbaycan Milleti, Azerbaycan Dili kavramlarına dayanan tarih anlayışı olmuştur” (Akpınar & Ağca, 2018).

20. asrın başlangıç dönemlerinde dünya üzerindeki bütün Türkler tek bir alfabeden hareket ederek yazıp okuyorlardı. Asırlar boyunca batı bölgesinde Osmanlı Türkçesi, doğu bölgesinde ise Çağatay Türkçesi bütün Türklerin ortak yazı dili haline gelmişti ve Türklerin çoğu konuşma diliyle tamamen olmasa da yazı diliyle anlaşabiliyorlardı. Rusya’da Rus asıllı nüfustan sonra en önemli ve büyük millet gurubunu Türkler oluşturuyordu ve Rusya bu durumdan içten içe bir endişe, korku duyuyordu. Bundan dolayı İlminski ve Khun’un sundukları projeleri devlet adına kullanan Rusya, *böl-parçala-yönet* fikrini uygulamaya koyar. Böylece her Türk boyunun birbirinden bağımsız milletler olduğu düşüncesini yerleştirmeyi uygular ve bunu destekleyecek uydurulmuş kültürel, bilimsel gerekçeler sunmaya başlar (Buran, 2019, s. 348-349).

20. yüzyıl başlarında Bakü’de Rusların eli altında petrol, ticaret, gemicilik, sanayi gibi alanlar iyice gelişmeye başlamış ve Azerbaycan dünya pazarına çıkmıştır.

Ruslar bu sayede zenginliğe ulaşırken Azerbaycan halkı ise onların tam tersi bir durum yaşamaktaydılar. Bu yüzden zamanla köyden kente göçler başlar fakat Çarlık hükümeti kente yerleşen halkın eğitilmesini ve okutulmasını desteklemez. Bu dönemde halkın %90'ı okuma yazma bilmemektedir (Babashova, 2014, s. 17,18).

1905 eylül ve ekim aylarında Moskova'da matbaa işçileri, fırıncılar, ameleler ve demir yolu işçilerinin aralıklı sürelerle başlattıkları grevler kısa zamanda bütün fabrika ve iş yerlerine yayılır. Bu durum karşısında Çarlık hükümeti büyük şaşkınlık yaşar. Birçok bölgede asker ile halk arasında çatışmalar yaşanır ve sonunda Çar geri adım atar. *1905 İhtilali* gerçekleşir. Bu ihtilal, sayısı 18 milyon üzerinde olan baskılar altında yaşanan Rusya Türklerini sevindirmiştir. Fakat hükümet Türklere din hürriyetinden başka bir özgürlük vermez. Kazan Türkleri önderliğinde birtakım ulusçu ve siyasi atılımlar ortaya çıkar. Bu atılımlara İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Abdurresit İbrahim gibi isimler ön ayak olurlar (Kurat, 2020, s. 404 408).

1905'ten sonra Rusya'da yaşayan Türk halklarının bağımsızlık için verdikleri mücadele ve hareketler Kazan merkezli organize edilip uygulanmıştır. Kadı Abdurresid İbrahim, Yusuf Akçura, Ali Merdan Topçubaşı, Fti Kerimi, Musa Carullah Bigi, Sadri Maksudi, Abdullah Apanay, İsmail Gaspıralı gibi aydınların liderliğinde *Rusya Müslümanları Kongresi* Kazan'da toplanmış, çoğu bilimsel dergi ve gazeteler burada yayımlanmıştır" (Buran, 2019, s. 327-328).

1905 devriminin etkisiyle Azerbaycan'da maddi manevi tüm gelişmelere uygun bir ortam oluşmuştur. Devrimin sınırlı da olsa sağladığı bu özgür ortam milli duyarlılığa sahip çevreler ve sivil toplum örgütleri tarafından değerlendirilmiştir. Ülkede tüccar ve büyük sanayicilerin verdikleri fon destekleriyle okuryazarlığı destekleyen dernekler, tiyatrolar, okullar, kurum binaları, camiler kurulmuştur. Genç yetenekler keşfedilip kendilerine verilen burslarla Rusya ve Avrupa'da eğitim görmeleri sağlanmıştır. Azerbaycan Türkleri için artık hedef gaye ülke içinde ıslahatların yapılması ve Rusya'da yaşayan Türklerin ulusal haklarına ulaşması olmuştur (Rodoplu, 2012, s. 56).

1905 ihtilali ile kısa süreli de olsa oluşan özgür ortamdan faydalanan Türk halkı, *bağımsızlık için mücadele eden toplumlara yardım* tezahüratıyla bilinen Bolşeviklerin kendileri için daha da büyük özgürlüklerin kapısı ve sağlayıcıları olduklarına inanıyorlardı. Çarlık hükümeti tarafından çok ezilen Türkler ve diğer Müslümanların

çoğu Kızıl Orduyla aynı safta yer aldılar. 1917 yılında Bolşevik İhtilalinin yapılmasıyla 2 Kasım 1917 tarihinde yayınlanan *Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi* maddeleri yürürlüğe konulmuş ve Türk halkları kendi özerkliklerini, bağımsızlıklarını kazandılar. Fakat kısa bir zaman sonra kurulan bütün Türk cumhuriyetleri ve özerk bölgeler ortadan kaldırılarak Sovyetler Birliğine bağlandılar. Bu süreçte çok kan akar. Sadece Azerbaycan'da 50.000 insan öldürülür (Buran, 2019, s. 346-347).

Azerbaycan Türklerinin temsilcileri Rusya'ya karşı mücadele veren Türk topluluklarının içinde en ön sırada olan faaliyet gösteren topluluk olmuştur. 1905'te Nijni Novgorod'da verilen kongrede ve 1917'de Moskova'da yapılan kongrede çoğu Müslümanın isteklerini sunmayı görev edinenler Azerbaycan Türkleri olmuştur. Bu kongreler ulusallık, bağımsızlık ve kültür gibi meseleler içermiştir. Ali Mardan Bey Topçubaşılar ve Mehmet Emin Resulzâde gibi isimler bu kongrelerde gösterdikleri faaliyetlerle isimlerinden söz ettirmişlerdir (Rodoplu, 2012, s. 61).

Bu kurultaylarla beraber Rusya Türklerinin bir araya gelip yönetimden Rus vatandaşlarla aynı temel haklara sahip olmayı talep etme; siyaseten kendi haklarını savunmak adına "İttifak" isminde siyasî parti oluşturma; her kasaba ve köylerde okullar açarak ana dilinde eğitim yapma; her okulda aynı müfredattan eğitim verilmesini, medreselere bilim derslerinin dahil edilmesi gibi kararlar alabilmesi, onların artık iş birliği yapabildiklerini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir. Bu kurultaylar, Rus okullarında veya Avrupa'da okumuş Türk aydınlarla, medrese tahsillilerin millî mevzularda anlaşılabildiklerini ve iş birliği yapabildiklerini göstermektedir (Akpınar & Ağca, 2018, s. 27).

Azerbaycan'da Mehmet Emin Resulzâde, daha önce Ahmet Ağaoğlu'nun 'Difâi' derneğinde görev alan kadrosuyla birlikte 1911 yılında 'Müsâvât' partisini kurar. Parti, Azerbaycan'ı Rus hakimiyetinden kurtarmak ve İstanbul merkezli Türk birliği düşüncesini gerçekleştirmek için kurulmuştur. Müsâvât partisi kısa zaman sonra hızla gelişmiş, 1919 yılında, *Bir defa yükselen bayrak bir daha inmez* sözüyle Azerbaycan'ın istiklalini kazanmasında en etkin bir şekilde rolünü oynamıştır (Karakaş, 1996, s. 283).

20. yüzyıl Azerbaycan tarihinde siyasi ve sosyal anlamda en karışık dönem olarak geçmektedir. 1900'lü yıllardan itibaren bu süreç bir yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bu dönemde Azerbaycan toprakları acı olaylara şahit olmuştur. 28 Mayıs 1918

yılında Azerbaycan Rusya İmparatorluğundan ayrılıp bağımsızlığını ilan eder fakat batı ülkeleri ve Rusya ittifakı bu duruma karşı Azerbaycan'ı her zaman kendilerine hedef alırlar. Kısaca; Azerbaycan'da yaşanan savaşlar, Azerbaycan halkını kültürel ve milli açıdan birbirlerinden uzaklaştırmak için ülkenin kuzey ve güney olarak ikiye parçalanması, Rusya'nın Ermeni iddialarını desteklemesi, birçok Azerbaycan vatandaşının katledilmesi bu saldırılara örneklerdir. Bütün bu sıkıntılara karşın Azerbaycan Türkleri büyük bir soğukkanlılıkla sağlam duruş sergilemiş, içinde aydın, ilerici ve dâhi nesiller yetiştirmiştir (Mammadova, 2018, s. 13) .

Bolşevik hareketinin öncülerinden biri olan Vladimir İliç Lenin, Çarlık hükümetinden mağduriyet yaşayan milletlere geleceklerini tayin etme haklarını vaat eder fakat 1920 Nisan ayında aynı hareketin orduları Azerbaycan'ı yeniden işgal ederler. Bu durum Bolşeviklere destek olan yerli komünist kesimi dahi şaşırtmıştır (Babashova, 2014, s. 55).

1934 yılından itibaren başlayan sanatçı, bilim adamı gibi aydınları yok etme hareketiyle, ilkin Azerbaycan Bilimler Akademisi, Azerbaycan Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü olmak üzere, hemen hemen bütün Türk yurtlarında aydın insan kalmamıştır. 1937-1938 yılları arasında, yalnızca Azerbaycan'da 70.000 Azerbaycan Türkü hayattan koparılmıştır. Baskıdan etkilenmemiş Sovyet vatandaşı neredeyse yok denilecek kadar azdır. Bu dönemde milyonlarca insan sürgün edilmiştir. Sürgün yaşayan insanlar çok zorlu şartlar altında yaşamış, çoğu aç susuz kalarak yollarda hayatlarına veda etmişlerdir. Sağ kalanlar ise çeşitli kamplarda kalıp ölmüştür (Buran, 2019, s. 355).

20. yüzyıldan itibaren Azerbaycan topraklarında sürekli olarak yaşanan boğucu siyasi ortam, toplumsal olaylar Azerbaycan Türkleri üzerinde büyük etkiler yaratmış sonraki dönemlere kadar toplum üzerinde izlerini taşımıştır.

1.2 20. Yüzyılın İlk Döneminde Azerbaycan Edebiyatı

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da sosyal, edebî, siyasî, kültürel özetle bütün alanlarda bir uyanış cereyan etmiş, ulusal bağımsızlığa ulaşmak vazgeçilmez bir hedef gaye halini almıştır (İmer, 2020, s. 21).

Bakü, ham petrol sanayiden dolayı hızlı bir gelişme sağlamış, kısa sürede Azerbaycan'ın kültür ve medeniyet şehri hâline gelmiştir. Buna rağmen ayrıca kozmopolit bir merkezdir; Sanayi tesislerinde çalışmak için İranlılar, Tatarlar, Ermeniler, Ruslar Bakü'ye akın etmişlerdi. Bunun yanı sıra Batı Avrupalı şirketler de ticaret yapmak için gelmişlerdi. Bakü'de oluşan bu büyük çalışan kitlesi şehir için önemli bir etkiye sahip olmuştur. 1905 Rus ihtilali, *kavimler hapishanesi* diye adlandırılan Çarlık Rusya'sında özgürlük havasını estirmiş ve bu sayede Müslümanlar ve Türkler arasında sosyal, edebî, siyasî birçok ilişki oluşmaya, artmaya başlamıştır. Kısa sürede birçok eser yayımlanmış; gazete ve dergiler basılması büyük ivme kazanmıştır; siyasî partiler, sosyal teşkilatlar yapılanmaya başlamıştır. 1906-1907'de yeniden baskı rejimi kurulmuş fakat, hiçbir zaman eskisi kadar sert olmamıştır (Akpınar & Ağca, 2018, s. 79-80).

1905 devrimiyle beraber Azerbaycan'da baskılar azalmış, Azerbaycan Türklerinde siyasetin yanında edebiyatta da milli bir filizlenme başlamıştır. Bu yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatı uyanış, tanınma, karakterini bulma ve yaratma gayretine başlar (Karakaş, 1996, s. 291).

Türkler ve Müslümanlar arasında edebi, sosyal faaliyetler hızla gelişme göstermiştir. Düşünce özgürlüğünün olması aydınların kendilerine yol belirlemeleri, fikir münakaşalarının başlamasını, kültürel, medeniyet olarak gelişimi sağlamıştır. Aydınlar tercihlerine göre kendi fikir dünyalarına yakın gazete ve dergilerin etrafında toplanmış kendi fikir mücadelelerini savunmuşlardır (Akpınar, 1994, s. 69).

Halkın ulaşabileceği Hayat, İrşad, Füyuzat, Molla Nasreddin, Açık Söz gibi dergi ve gazete yayınları başlar. Bu dönemde şair ve yazarlar isimlerinden çokça söz ettirmeyi başarır. Dönemin önemli isimlerinden biri haline gelen kabiliyetli şair yazarlardan biri Sabir'dir. Molla Nasreddin dergisinden makaleler yayınlamış ün kazanmıştır. *Hophopname* adlı kitabı Azerbaycan halkı tarafından çok sevilmiş sadece şehirli kesimin evinde değil aynı zamanda kırsal bölgelerdeki insanların evlerine kadar

girmiştir. Yazar Sabir şekil açısından basit görülmüş fakat içinde yaşadığı dönemin bütün olumsuz taraflarını mizahi olarak eleştirip dikkat çekmeyi başarmıştır. Sabir gibi bu dönemde Mehmed Hadi Şirvani de adından söz ettirmiş, toplumun siyasal, ahlaksal diğer tüm alanlarında özgür olmasını düşlemiştir. Bireyin yaratıcılığını engelleyen dini kaideleri eleştirmiş, zekanın özgür bırakılması düşüncesini eserlerinde savunmuş ve işlemiştir (Rodoplu, 2012, s. 57).

1920'ye kadar gelişen edebiyatta en önemli isimlerden biri de Hüseyin Cavid'dir. Şiir ve tiyatro yazarıdır. Eserlerinde hem romantik hem de realist etkiler bırakmıştır. Sade ve açık bir dile sahip eserleri yıllarca sahnelerde oynanmıştır (Akpınar, 1994, s. 73).

Yayın hayatına başlayan bu dergi, gazeteler aracılığıyla yazar ve şairler milli problemlere dikkatleri yöneltirler. Uzun yıllar ana dilde yayım olmamasının eziyetini çeken halk bu araçlar sayesinde manevi ihtiyaçlarını kısmen de olsa görmeye başlarlar (Abdullayev, s. 5).

*“Mefkûremiz yolunda ne lazımsa etmeli,
Maksude doğru azmu hüruşanla gitmeli.”*

Şair Hadi'nin *Mefkureyi Aliyemiz* adlı bu şiirinde dediği gibi halk vatan için tek fikirde yek vücut şekilde mücadeleye devam etmeliydi (Babashova, 2014, s. 45).

Bu dönemde Azerbaycan edebiyatı üç büyük düşüncenin etrafında teşekkül etmeye başlar. Türkiye etkisiyle Türkçülük, İran, Türkiye ve diğer İslam devletleri etkisiyle İslamcılık ve sonunda ise Rusya etkisiyle çağdaş, sosyal ve siyasi düşünce hareketleriyle sosyalist akımlar edebiyatı etkileyen unsurlardır. Bu üç akıma mensup olmayan fakat bunların sentezini yapmış, Azerbaycan toprakları için en doğru yolu seçmiş Molla Nasreddinci'ler bu dönemde en dikkat çeken topluluklardandır (Akpınar, 1994, s. 73).

1917 Ekim Devrimiyle başlayıp devam eden süre içerisinde devrimin lideri Lenin tarafından geçmiş, soyut ve somut tüm kıymet hükümleri bakımından burjuva kültürünün bir sonucu olarak düşünür ve niteler. Böylece geçmişte var olan bütün değerler yok sayılır önem arz etmez. Bu durumda milli kültürler de burjuva kültürü olarak lekelenerek yok sayılır. Her şeye hükmedip yok ettikten sonra rejimin kendi hayal ettiği kültürün oluşumu için uygun ortam hazırlanmıştır. İdeolojik bir yapıya sahip olan

bu yeni kültürün inşasında edebiyat gibi diğer kültür alanlarında Komünist Parti programlarına uygun olmak zorunlu kılınmıştır. Bu sebepten dolayı Sovyet edebiyatı tamamen Komünist Parti propagandasının bir aracı olmuştur. Edebiyat propaganda aracı olarak seçildikten sonra propagandanın kolay yürütülmesini saylayacak edebi bir akıma ihtiyaç duyulmuş ve bu da ‘Sosyalist Realizm’ akımı olmuştur. Bu akım yeni rejimin idaresi altında yaşayan tüm halkları terbiye etme amacında olmuştur. Sosyalist realizmle halkın geçmişinden, milli, dini kültüründen koparılması ve halka yeni hayat modelini dayatmak amaçlanmıştır. Bu sisteme aykırı olarak çıkan milli kültüre ait eserler yok sayılmış ve müellifleri de 1930’lu yıllarda katledilmiştir (Kapağan, 2015, s. 195-196).

Yazarlar 1920’den önce olduğu gibi özgür bir şekilde yazma imkanına sahip değildi. Resmî ideolojik düşünceye uygun eser yazma zorunluluğu vardı. *Sosyalist realizm* adı verilen 1930’lardan başlayıp bütün sanat alanlarında parti tarafından yürütülen, şekillendirilen güdümlü bir edebiyat şekli hâkim kılındı. Sanatçılar bazen mecburi olarak, bazen de inanarak bu *sosyalist realizm* düşüncesine ayak uydurdular. Cemiyete *devrimci* bir gözle bakılıyor, sosyal hadiseler, insan ilişkileri, sınıflar arasındaki çatışma fikrine uygun olarak açıklanıyordu. Sözde yeni bir cemiyet kuruluyordu, bu cemiyettin de yeni bir edebiyata ihtiyacı vardı. Böylece eski dünya görüşüne, hayat tarzına ve bunun tabî bir sonucu olarak da eski edebiyata (klasik edebiyat) karşı şiddetli bir hücum başlatıldı. II. Dünya Harbi’ne kadar Azerbaycan edebiyatı, *sosyalist cemiyeti kurma*, eski cemiyet hayatını ve insanî değerleri değiştirip yıkma savaşına sahne oldu. Çoğu kere körü körüne ve tek taraflı bir anlayışla kaleme alınan eserlerin büyük bir kısmı, edebî değerden mahrum, siyasî propaganda ürünü olarak kaldı. Stalin’in döneminde, kimse ağzını açmağa cesaret edemezken sanat eseri yaratmak, hem de gerçek değerler taşıyan güzel bir eser ortaya koymak oldukça zordu (Akpınar & Ağca, 2018, s. 90) .

Azerbaycan topraklarının 1920 Nisan ayında ikinci kez işgal edildiği günden itibaren müzeler, kütüphaneler, kamu binaları, bankalar birçok yer yağmalanmış ve yerleri Moskova’ya kadar taşınmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nde görevli aydın kesimin çoğu tutuklanmış ve sürgün edilirler. Diğer birçoğu da vatan topraklarını bırakıp kendi sürgünlerini seçmişlerdir. Sonrasında Komünist harekât basına el koyar, yayımlanan tüm gazete, kitap, dergilere sansür uygular. Böyle uygulamaların arttığı

baskı döneminde ülkede kalan diğer aydınların ellerinden sadece susup beklemek gelmiştir (Babashova, 2014, s. 56).

Yeni rejimin baskıcı olduğu, kendi görüşünün dışında olanlara pek fazla hayat hakkı tanımak istemediği ve bilhassa Rus emperyalizminin “sosyalist” maskesi taşıyan yeni bir yüzü olduğu, çok geçmeden anlaşıldı. 1925-26’daki ideolojik sertleşme ve nihayet 1937’de Stalin’in dehşetli terörü, bu rejimin karakterini iyice belli etti. 1920’den sonra sadece Azerbaycan’ın cemiyet hayatı, yönetim şekli değişmekle kalmadı ülkeyi yönetenler de değişti. Bu tarihten itibaren Azerbaycan Türkleri yönetimde arka plana itildi, Rus ve Ermeni yöneticiler Azerbaycan’a hâkim oldu. Rusların bu stratejik bölgeye mutlak hâkim olma arzusu, yakın geçmişteki Türk-Ermeni çatışmaları, özellikle de Azerbaycan Türklerinin Türkiye’ye büyük sevgi, yakınlık ve güven duyması gibi sebeplerle *yeni yöneticiler*, Azerbaycanlılara çok gaddarca davrandı; birçok ilim adamı, yazar, gazeteci, öğretmen hayatından oldu. 1930’lardaki kollektifleştirme devrinde de halk-tan insanların binlercesi yok edildi. Ayrıca Ermenistan ve Gürcistan Sovyet cumhuriyetleri topraklarında kalan Türkler, Kazakistan’a, Sibirya’ya sürgün edildi veya başka yerlere göç etmek mecburiyetinde kaldılar. Böylece her iki cumhuriyetdeki etnik temizlik (Türkleri yok etmek) büyük ölçüde gerçekleşti (Akpınar & Ağca, 2018, s. 89).

Azerbaycan devletinin Sovyet orduları tarafından işgal edilmesiyle edebiyatta milli ve yerli konuların yerini *Sovyet ideolojisi* alır. Bu dönemde Azerbaycan kültür ve değerleri inkâr edilmiş, eski kitaplarla beraber milli edebiyat yok edilmeye çalışılmıştır. Bunlarla beraber aydın yazar ve şairlerin rejimi övmeleri emredilir. Bunu yapmayan Hüseyin Cavid, Mikail Müşfik, Ahmed Cevad gibi birçok isim öldürülür (Buran, 2019, s. 409).

1920’den itibaren Azerbaycan Türkleri yönetim sahnesinde geri planda tutulur, yerlerine Rusyalı ve Azerbaycanlı Ermeniler getirilir. Birçok aydın, bilim adamı, gazeteci, eğitimci, yazar katledilir. Bu dikta yönetim varken edebiyatın eserler üretmesi beklenemezdi. Sosyalist Azerbaycan Edebiyatının eser üretmesi 10-15 sene geri kalmıştır (Akpınar, 1994, s. 74).

1920’den önce verimli eserler yazmış olan edebiyatçılar farklı yolları denemeyi seçti: Bir kesim susarken, bir kesim de başlarını ağrıtmaktan kaçarak küçük bir görev alarak bir kenara durup sessiz kalmayı tercih etti. Bir kesim yazarları da yeni sisteme

ayak uydurup istenilen şekilde eserler yazmaya çalıştı. 1920’den önceki dönemlerde eserler vermiş, sosyalist veya sosyal demokrat görüşlü kimseler ise pek fazla zorlamadan yeni devrin değerlerine uygun eserler kaleme aldılar. Bütün bu olanlara rağmen, kendi çizgisinden ödün vermeyen, inandığı fikirler dahilinde eserler vermeye çalışanlar da vardı. Bu isimler arasında Hüseyin Câvid önemli bir örnektir. Abdullah Şaik, Abdürrahim Bey Hağverdili, Celil Memmedguluzade, Cefer Cabbarlı, Yusif Vezir Çemenzeminli, gibi isimler ise hem yeni devre, hem de kendi düşünce yapılarına uygun eserler üretmeye çalıştılar. Bazıları başarabildi, bazıları da Stalin’in terör döneminde katledildiler. Bir taraftan da yeni yetişen, genç, heyecanlı isimler sosyalist değerlere samimî olarak inanarak veya partinin gözüne girmeğe çalışarak güdümlü edebiyatı oluşturmak için uğraştılar. Çok geçmeden “eski nesil” ile kuşak çatışması, dünya görüşü farklılığı tartışmasına gelindi. Yönetim tarafından teşvik edilen bazı genç sanatçılar, yaşlı nesli çeşitli kötü sıfatlarla aşağılayarak; rejim düşmanı, halk düşmanı diye suçlayarak onları zor durumda bıraktı. Bu sert mücadele zemini, 1937’lere doğru o hâle geldi ki kimse korkusundan bir şey yazamaz oldu. Yazılanlar da parti kararlarının siyasi ve ideolojik sloganların dar çerçevesinden dışarı çıkamadı. Bu dönemde bir kurtuluş yolu olarak tarihî konular, uzak ülkelerde cereyan eden hadiseler, ele alınmaya başladı. Aslında bu sansürlü dönemlerde sanatçıların sık sık baş vurdukları bir kaçış yolu idi. Y. V. Çemenzeminli’nin *Ğızlar Bulağı*, *Ğan içinde*; H. Cavid’in *Siyavüş*, *Topal Téymur*; C. Cabbarlı’nın *Od Gelini*, *Nesreddin Şah*; Abdulla Şaiğ’in *Nüşabe*; *Semed Vurğun’un*, *Vağıf*, *Ğız Ğayası*, *Aslan Ğayası*, *Zencinin Arzuları* gibi eserleri buna örnek olarak gösterilebilir (Akpınar & Ağca, 2018, s. 90-91).

II. Dünya Savaşı’nın (1939) başlarına kadarki yıllarda ele alınan belli başlı konu, genellikle Azerbaycan’da Sovyet hâkimiyetinin kuruluşudur. Eserlerin birçoğunda 1920’den önceki yıllar; yani Sovyet hükûmetinin kuruluşundan önceki Azerbaycan ele alınır; köylülerin, işçilerin, genç aydınların kötü durumu, din adamlarının, zenginlerin, cahil ve fanatik kimselerin, burjuvaların, beylerin sömürüsü, ahlaksızlığı anlatılır. Sonra da Sovyet devrinin gelmesi ile işçi, emekçi ve köylülerin zulümden kurtuluşu, ilerleme ve kalkınma döneminin başlaması tasvir edilir. Daha doğrusu 1917 Bolşevik ihtilalinin arefesindeki ve hemen sonrasındaki Azerbaycan hayatı ele alınır; Devrimin gerçekleşmesi anlatılır. Bu eserlerin ortak bir yanı da epik hususiyetlerin ağır basması, *devrimci* tiplerin idealize edilmesi olmuştur (Akpınar & Ağca, 2018, s. 91).

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİKAIL MÜŞFİK'İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

2.1 Mikail Müşfik'in Hayatı

Mikail Müşfik, 20. Yüzyıl başlarında cereyan eden siyasi hava, dünyaya sosyalizmi egemen kılmayı sağlama, yeni cemiyet oluşturma idealleri içinde romantik ve lirik şiir ustalığıyla dikkat çeken bir isimdir. Hece ölçüsü ve aruz ölçüsünü farklı ve daha önce karşılaşılmamış kalıplarda şiirler yazmış aynı zamanda bütünüyle serbest şiir tarzını da denemiştir. Dönem itibarıyla şiirde yeni ve farklı şekiller deneme genel bir durum olmuştur. Birçok şair farklı kalıplara aynı şiirde yer vermiştir. Müşfik genç yaşta hayata veda etmesine rağmen edebiyat için çok çalışmış, epey eser kazandırmıştır (Akpınar & Ağca, 2018, s. 95).

Tam ismi Mikail Müşfik Mirza Gadiroğlu İsmayilzade olan şair 5 Haziran 1908 yılında meslekleri öğretmenlik olan anne ve babanın çocukları olarak Bakü'de dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Mirza Abdülgadir öğretmenlik mesleğini icra ederken diğer yandan Vüsagi mahlasıyla şiirler yazan edebi ruha sahip bir babadır. 'Şah İsmayıl' operasının librettosunu yazanın Mirza Abdülgadir Bey olduğu da sonradan arşiv incelemelerinde ortaya çıkmıştır (Akalin, 2018, s. 81).

Kültürlü bir aileye sahip olan Mikail Müşfik altı aylık bir çocukken annesi Züleyha Hanım 23 yaşında genç bir kadın olarak yaşamını yitirir. Mikail Müşfik'e önce sütannesi Sefiyye Hanım, sonra ninesi Qızqayıt ve üvey annesi Zübeyde tarafından bakılır. Daha sonralarında Mikail Müşfik 23 Eylül 1914 tarihinde 7 yaşındayken bu sefer babasının ölümüyle yüzleşir (Çalık, 2016, s. 16).

Şair Mikail Müşfik sonrasında bu günlerini şöyle hatırlar: *"Hele atamın sağlığında güzaranımız ağır keçdiyi halda, lap uşaqken anam ve atam vefat etdi. Men bir yetim halında daşkesen emim ve bibimin yanında qaldım. Ac, yalavac, çılpaq bir uşaqlıq keçirdim".* O dönemlerde yaşadığı boşluğu, yüreğindeki anne sızısını Ana (1927) adlı şiirinde şöyle yazmıştır.

*"Ana dedim, ürəyimə yanar odlar saçıldı,
Ana dedim, bir ürpəriş hasil oldu canımda,
Ana dedim, qarşımda bir gözəl səhnə açıldı,
Ana dedim, fəqət onu görməz oldum yanımda."*

(Əhmədova, 2018, s. 6)

1915-1920 yılları arasında ilk öğrenimini Rus-Tatar okulunda alır. 1920-1927 yıllarında 12 numaralı II dereceli okulda öğrenimini sürdürür. 1927-1931 yıllarında Azərbaycan Devlet Darülfunu'nunda Dil ve Edebiyat Fakültesini eğitimini tamamlar. Bakü'de 7 yıl öğretmenlik mesleğini icra eder (Çalık, 2016, s. 16).

Yıllar geçtikçe şair Mikail Müşfik'te küçükken anne babasını yitirmesinden sebep anne, baba, aile gibi kavramlara müthiş derecede saygı duyar ve bu konularda çok hassas bir karakter olarak yetişir. Şiirlerinde de bu ahlaki düşüncesinden dolayı aile kavramına çokça yer verir. Aile terbiyesinden söz eder ve özellikle genç okuyucuya aşılır. Bu ıstıraplı yol onun ilerde güçlü, sağlam, iradeli bir ruha sahip olmasını sağlar. Hayatta yaşanabilecek en zor acılardan birini ailesinden yitik büyüyerek yaşayan şair için başka acılar zor gelmez (Akpınar, 1994, s. 354-355).

Mikail Müşfik'e ait yayımlanmış ilk şiir *Genç İşçi* gazetesinde yer bulan 'Bir Gün' şiiridir (28 Nisan 1926). Şair bu şiiri *Yeldöyən oğlu Sabayel* mahlasıyla yazmıştır. Şairin yayımlanmış ikinci şiiri de 9 Mayıs 1926'da aynı gazetede *Ölkem* adıyla kendine yer bulur. Şair daha sonra 1930 yılında ilk şiir kitabını 'Külekler' adıyla Azərneşr'de basar (Çalık, 2016, s. 16).

Mikail Müşfik 1932 yılının Nisan ayında Dilber Ahunzade ile nişanlanır. Mikail Müşfik aynı yıl *Günün Sesleri*, *Buruqlar Arasında*, *Vuruşmalar*, *Pambığ ve Bir May* isimli kitapları yayımlar. Bu kitapların ardından *Şiirler*, *Çoban*, *Menim Dostum*, *Seher*, *Sındırılan Saz*, *Azadlıq Destanı* ve *Buruq Adamı* isimli eserleri yayımlar. 29 Ekim 1933 yılında *Genç İşçi* gazetesinde *Komsomoldan İlham Alıram* isimli makalesi neşredilir. 1934 yılında Azərneşr'de *Şengül*, *Mengül*, *Şüngül* isimli kitabı yayımlanır. Yine bu dönemde şair Mikail Müşfik Azərbaycan Yazıçılar Birliğı üye olarak kabul edilir (Yıldırım, 2020, s. 24).

1935 yılına gelindiğinde Müşfik'in *Qaya* isimli poeması Azərneşr'de neşredilir. 1935'in sonlarında Müşfik'in *Kendli* ve *İlan* adlı kitabı basılır ve bu eser Müşfik'in yaşarken basılmış son eseri olur. 1930-1937 yıllarında birçok eser tercümesi hazırlayan Mikail Müşfik'in bu kitapları ölümünden sonra yayımlanır. Mikail Müşfik'in *Sosialist Vetenine Layiqli Eserler Uğrunda* makalesi *Kommunist* adlı gazetede 23 Nisan 1935 yılında yayımlanır. Müşfik bu makalede şiirsiz kaldığı her anı hayatının en talihsiz

zamanları olarak niteler. 28 Nisan 1936 tarihinde *İnsan Qelbinin Mühendisi Postunda* isimli makalesi yine *Kommunist* gazetesinde yayımlanır. 18 Nisan 1937 yılında Mikail Müşfik'in en dikkat çeken ve öneme sahip *Duygu Yarpaqları* isimi şiiri Edebiyyat Gezeti'nde yayımlanır. Mikail Müşfik 1935-1937 yılları içinde yayımladığı poema eserlerini ve on bir yılda yazmış olduğu diğer şiirlerini “Çağlayan” isimli kitabında toplar. Bu kitap basılmadan önce Müşfik mahkum edilir. Eser daha sonra basılmak üzere o dönem saklanır. Günümüzde ise bu eser elyazması şeklinde Azerbaycan Respublikası Elyazmaları Enstitüsü'nde muhafaza edilir (Çalık, 2016, s. 17).

O, hapse girdiğinde 11'inci kitabı baskıya hazırlanıyordu. Çağdaşları arasında onu kıskananlar fazlaydı. Hem yetenekli hem yakışıklı olması genç yaşta parlamasına neden olmuş, okurların sevimlisi haline gelmişti. Yeni hükümetin terennümcüsüydü, diğer yandan ise bu hükümetin bazı tebligatına itiraz da ediyordu. Eğer çağdaşları Sovyet hükümetinin tar yasağına boyun eğip, hatta bunu destekleyen şiirler yazdıysa o, bu propagandanın önünde siper olan bir şahsiyet oluvermişti (Ahmet, 2016, s. 5).

28 Nisan 1920'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yıkılması, bağımsızlığının kaybedilmesi ve Sovyet hükümetinin kurulması, ülkenin sadece sosyopolitik hayatını değil, edebiyatını ve sanatını da etkilemeye başlar. Hükümetin sert yüzü, ağır cezalar, toplu katliamlar, aydınlara yönelik katliamlar ve baskılar Azerbaycan'ın vatansever ve bağımsız şairlerinin gözünden kaçmamıştır. Ahmed Cevad ve Mikail Müşfik gibi milliyetçi şairler, otoriteler tarafından vatan, ulus, özgürlük, bağımsızlık ve halkın sömürgeci baskıya karşı birleşmesi gibi motifleri nedeniyle sık sık zulme uğradı. Kısa bir süre sonra, Ahmed Cevad ve Mikail Müşfik, tıpkı Kasım Tınıstanov gibi, 1937-1938'de *karşı-devrimci* ve *milliyetçi* etiketi altında tutuklandı ve işkence gördü (Çevik, 2020, s. 329).

Mikail Müşfik'in hedef alınmasının ilk kıvılcımları 1929 yılında *Oku Tar* adındaki meşhur şiirini yazmasıyla başlar. O dönemlerde Tar üzerinde yasak vardı ve konservatuarda öğretimi durdurulmuştu. Amaç Azerbaycan müziğini etkisiz kılmaktır. Müşfik bu şiiri Süleyman Rüstem'in *Okuma Tar* şiirine cevaben yazdı. Ardından salonda okuyunca da etrafta büyük yankılar uyandırdı. Müşfik'i sevmeyenler fazlaydı gazetelerde Mikail Müşfik Sovyetlere meydan okuyor diye başlıklar atıldı ve bazı şiirlerinde hatalar aranmaya başlandı. Şairin şiirlerinden biri olan ‘Gönlümün Söyledikleri’ isimli şiirini çarpıtmayı başarmışlardı;

*“Mənim könlüm deyir ki,
Hələ bunlar nədir ki...
Böyük günlər, şanlı günlər, şən günlər,
Yoluna düşən günlər
Hələ qarşıımızdadır!”*

Şairin bu şiirde Sovyetleri beğenmediği ve ilerde büyük günleri arzuladığını dosyalara eklediler. Bunun gibi birçok bahaneyle şair sonunda hapsedilmiştir. *Duygu yaşımları* şiirinde böyle bir yer var:

*“Ben gencim, bilirim istikbalim var,
Henüz bedir olmamış bir hilalim var,
Yelkenim açıyor, kara yel, esme!
Benim şu deryada bir sandalım var.”*

Böyle çarpıttılar ki, Mikail dünyayı büyük bir deryaya, Azərbaycan'ı küçük bir sandal benzetiyor, Azərbaycan özgürlüğe gitmek istiyor, ama kara yel diye adlandırdığı Sovyet hükümeti onun gitmesine izin vermiyor. Bu gibi şiirlerini çarpıtarak onun hapsi için bahane buldular. Beş Haziran'da Müşfik 29 yaşını cezaevinde kutladı. Dilber Hanım'ın anılarında var ki, Müşfik, hamamda yüzünü tıraş etmeğe hazırlanıyormuş, sabah doğum gününe misafirleri gelecekti. Aynı gecede Müşfik'i götürdüler (Ahmet, 2016, s. 6-7).

Meşhur 1937 baskıları Azərbaycan edebiyatının görkemli siması Mikail Müşfik'e de musallat olur. Şair hakkında basında iftira ve hakaret niteliğinde eleştirel yazılar yer almaya başlar. Yazarlar genel kurulunda Müşfik'e devrimci damgası vurulur. 4 Haziran 1937'de evinde tutuklanır karşı devrimci bir ulusal örgütün üyesi olmakla suçlanır. 5 Kasım 1938'de SSCB yüksek mahkemesinin 20 dakikalık bir duruşmasından sonra Mikail Müşfik'i vurma kararı verilir. SSCB Yüksek Mahkemesi askeri kurulunun 23 Mayıs 1956 tarihli kararına göre Mikail Mirza Abdülkadir oğlu İsmayilzade (Mikail Müşfik) ölümünden sonra beraat almıştır. Büyük şairin aziz hatırasını ebedileştirmek maksadıyla Bakü'de yaşadığı binaya hatıra levhası asılmış ve büstü koyulmuştur (Əhmədova L. , 2018, s. 8).

Mikail Müşfik 27 Ocak 1931 yılında öğrencilikten arkadaşı Kahraman Süleymanzade için yazdığı hatıraların birinde sanki ölümünü önceden hissetmiş ve ölüm hakkında duygularını ifade etmiştir; ‘İnsanın ömrü bir çiçeğin ömründen daha kısadır. Çiçek solar ve dökülürse, bugün gülen, sevinen ve sevdiğinin hayali ile yaşayan bir insan da sabah bütün istek ve arzularına elveda ederek gözlerini yummaya mahkumdur. Kim

bilir, beli de kabrinin üstünde yeşil otların yeşerme ihtimali yok! Lakin bu hiç de korkulacak şey değildir. Hayatta ebedi ve daimi yaşamak herkesin öz halindedir. Cemiyet hayatı ebedi ve ölümsüzdür. O dalgalanan, taşan ve inkişaf eden bir seldir ki gittikçe yeni dalgalar eskileri basarak köpüklenir. Bu sel ölümsüz ve sonsuzdu. Bu sele kapılanlar özel hayatlarını cemiyet hayatına feda edenler için hayat ebedi ve daimidir (Qurbansoy, 2008, s. 4).

Müşfikin ölümünün ardından eşi Dilber Ahundzade çok kötü günler yaşadı. “Dilber Ahundzade ile 1933 yılında evlenmişler-di. Yalçın adında çocukları bebekken vefat et-mişti. Müşfik kurşunla dizilmeden bir hafta önce Aralık ayında, yılbaşı arifesinde Dilber tutuklanıyor, 1939 yılı Martına kadar hapiste kalıyor. Ona verilen işkence bir kadın olarak dayanamıyor, psikolojik durumu bozuluyor, hapishanenin nezdinde psikiyatrik dispansere yerleştiriliyor. Son olarak, şu gibi durumlara göre özgürlüğe kavuşuyor ve o doğma şehri Gence’ye dönüyor. İkinci kez evleniyor, bir oğlu, bir kızı oluyor. 1990 yılına kadar yaşayıp, *Müşfik’li Günler* eserini yazıyor. Müşfik tutuklanıncaya kadar on kitabı basıldı, hatta “Çağlayan” isimli 11. kitabı yayımlanmak üzere idi. Tutuklanan arkadaşları o kitabı saklamış, ta ki beraat aldıktan sonra yayınlandı. Müşfik gözaltına alındığı zaman o dönemde basılan kitapları imha edildi. Yasaklanmış kitaplar olarak yakıldı, bize ulaşan şiirlerinin çoğu Sovyet hükümetine ait terennüm şiirleridir. Dilbere yazılmış şiirler ise Dilber Hanım’ın hafızasında ulaşmış bize. Onun *Dilbernamesi* el yazısı şeklinde evden alınmış ateşe verilmiştir. Dilber hanım diyor ki, ben Müşfike kaç defa dedim ki, bunları götür yayınlat öyle, yitip gidecek. Dedi ki, erkeğin kendi kadınına yazdığı şiiri hiç kimse okumamalıdır. “Kal sana kurban” gibi şiirleri Dilber Hanım diyor ki, *o kadar bana okurdu ki, artık hafızama yazılmıştı. Yani bu şiirler o zaman baskıya gitmiyordu*, hepsi Dilber Ahundzade’nin hafızasında ulaşmış bizlere (Ahmet, 2016, s. 8).

Genç bir şair olarak kısa zamanda çok iş çıkarıp, özgün eserleri ile Azerbaycan edebiyatında silinmez bir iz bırakan Mikail Müşfik özel bir karaktere sahip farklı bir insandır. Azerbaycan edebiyatına *Oxu, tar, oxu tar, Qal, Sene Qurban, Senin Güllüşlerin, Maralım, Ana, Külekler, Yene O Bağ Olaydı* isimli önemli eserler kazandırmıştır (Əhmədova, 2018, s. 8).

2.2 Mikail Müşfik'in Edebi Kişiliği

Azerbaycan coğrafyası birçok coğrafya gibi üzerinde yüzyıllar boyunca birçok yıkım, diriliş ve aksiyonlar yaşanmış bir coğrafyadır. Bu sosyal, siyasi olaylar 20. Yüzyıla kadar değişerek devam etmiştir. Nitekim toplumu oluşturan bireyler de bu sosyal, siyasi hareketlerden olumlu olumsuz etkilenmekten kaçamazlar. Özellikle edip ruhlu hassas bireyler için bu durum kaçınılmaz derecededir. Mikail Müşfik 20. Yüzyılın başlarında yaşamış toplumuyla beraber bütün bu buhran havasını solumuş edip ruhlu hassas kişiliklerden biri olmuştur.

Şair Mikail Müşfik Rus-Tatar mektebinde ilk tahsilini gördükten sonra okuma yazmayı öğrenir ve sonrasında kelime dağarcığını geliştirecek, anlam dünyasını zenginleştirecek kitaplarla tanışır. Bulduğu her kitabı okuyarak anlatım gücünü geliştirir ve kendi edebiyat zevkini oluşturmaya başlar. Okuyup beğendiği her şiiri ezberler ve bunları arkadaşlarıyla paylaşmaktan haz alır. Küçükken şiir yazmaya başlayan şair şiirlerini okulun duvar gazetelerine *Yel Döyenoğlu Sebayel* imzasıyla paylaşır (Akalın, 2018, s. 82).

Mikail Müşfik bütün sanat faaliyetlerini 1920 ve 1937 yılları içinde yürüttüğü için edebi kişiliğinin asıl geliştiği, şiirinin şekil bulduğu dönem Sovyet dönemidir. Sovyet iktidarının Azerbaycan'da etki gösterdiği yıllar 1920-1950 yıllarıdır. Bu nedenle şair Müşfik Modern Azerbaycan Edebiyatı ya da Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı olarak bilinen dönemin şairi olmuştur. Şair bu dönemde her şey iyi giderken rejim ve Kızıl ordu için de şiirler yazmıştır. 1926'da yayımladığı ilk şiir olan *Bir Gün* şiiri ve *Qızıl Esger* şiirleri buna örnektir:

*“Bir gün! Bize buldunsa şu alemde seadet,
Hörmət sene, hörmət sene, hörmət sene, hörmət!”*

*“Qızıl esger. O semalarda uçan şen qartal,
Onsuz olmaz bizim ellerde ne şadlıq, ne celal”*

(Çalık, 2016, s. 23,24).

Azerbaycan şiirinde önemli bir sayfa olan Mikail Müşfik'in hayatı, başarısı, edebiyattaki becerisi, edebi dünyasının genişliği Azerbaycan'ın genç nesline her zaman emsal olarak kalacaktır. Müşfik geliştirdiği bu edebi dünyasında vatanseverlik bilinci,

milli şuur, bağımsızlık gibi birçok konuda gençlere bir hazine bırakmıştır. Her genç insan onun şiirlerinden, sözler denizinden yaralanabilir. Onun milli arzularını hissedip kendini bu yola adayabilir. Milli benlik ve milli şuur konularının yanı sıra Müşfik kendi arzu ve heveslerini de şiirlerinde dile getirmekten kaçınmamıştır. Daha sonralarında bu şiirlerden bahaneler üretilerek Müşfik yargılanmıştır. Bu şiirler yaz akşamları gökte parlayan ve asla sönmeyecek kadar güzel duygulardan oluşmuştur. Çünkü onun yaratıcılığı samimiyetiyle ilişkilidir. Çocukluğunda yazdığı şiirlerdeki samimiyeti gençlik yıllarındaki şiirlerinde de değişmeden kendini korumuştur (Azizova, 2018, s. 9).

O şiirlerinde lirizme büyük ehemmiyet vermiştir. Okurlarıyla bu lirizim vasıtasıyla iletişim kurar. Okurun gönlünü gezer, sevgi dağıtır. Şiirlerindeki hüznün onun doğrudan hayat hikayesiyle alakalıdır. Küçükken maddi manevi yaşadığı her kayıp onun kalbinde bir tuğla görevi görmüş onu hem korumuş hem de yaralamıştır. O halk şiirinin yanında klasik şiirin de kapılarını aralamış ve şiirlerine yansıtmıştır. *Geraylı, koşma, müstezat, terci-bend, rubai*, gibi nazım şekillerini şiirlerine taşımıştır. Şair aynı zamanda batı şiirini de yakından takip etmiş, yeni formlar oluşturmuş ve soneler yazmıştır (Yıldırım, 2020, s. 27).

“Müşfik edebiyat tarihinde de, hafızalarda da otuz yaşındaki çılgın, romantik, hayaller dünyasında kanat çırpan bir genç gibi yaşayacaktır. Ömrümüzün her çağında alevli şairin billur gibi arı-duru, akıcı mısralarını hatırlayacak, türkülerini dinleyeceğiz, ama iç dünyamızda her daim onun yankılı çığlığını da duyacağız.” (Azizova, 2018, s. 10).

Mikail Müşfik şair, çevirmen, çocuk edebiyatı ürünü yazarı olarak 20. yüzyılda Azerbaycan edebiyatının silinmez bir ismidir. Kaleme aldığı onca eser baskı, yıkım ve savaşlarla mücadele eden Azerbaycan halkının duygularını anlatmada aracı olmuştur. Eserlerinde kültür, gelenek, ulusal meseleleri ele alarak Azerbaycan topraklarında ismine bir yer kazandırmıştır. Şiirlerindeki bireysel, toplumsal konular, değerlerin korunması konusuna eğilimler, farkındalık bilinç uyandırma gibi meseleler onun şiir sanatını özetlemiştir. Şiirlerinde şekil ve muhteva açısından garp-şark sentezine varmıştır. Azerbaycan şiirinin önemli isimlerinden biri olan şair genç şairler ve edebiyat adına büyük önem teşkil eder (Çalık, 2016, s. 41).

Azerbaycan şiirinin en parlak sayfalarını yazmış Mikail Müşfik’in ömrü ve yaratıcılığı Azerbaycan gençliğine bütün zamanlarda örnek olarak kalmaktadır. Mikail Müşfik’in şahsiyeti milli şuur ve vatanperverliğin timsali, yaratıcılığı ise genç nesle milli

benlik şuurunun inkişaf ettirilmesi ve gençlerimizde vatanperverlik hislerinin terbiyesi için bir hazinedir. Her genç istenilen mevzuda Mikail Müşfik'in şiirlerinden istifade edebilir. Özellikle milli benlik şuru, vatanperverlik, vatana sonsuz sevgi bakımından Mikail Müşfik şiirleri kıyaslanamaz ölçüde önemlidir (Tamella, 2018, s. 16).

Eğer Mikail Müşfik olmasaydı, yeni dönemin Azerbaycan edebiyatı tamamlanamayacaktı. Müşfik olmasaydı, bu literatürdeki yeri bir kurşun yarası kadar boş ve acı verici olurdu. Müşfik'i bütün kuşaklara sevdiren ve adını yaşatan onun yüreğinden gelen samimiyet dolu sanatıdır. Şairin güzel duygusu, akıcılığı ve zarafetiyle çabuk hatırlanan şiirlerinin çoğu nağmeden seçilmemiştir. Müşfik, edebiyat tarihinde, halkımızın aklında ve hepimizin kalbinde otuz yaşında çılgın, romantik, genç bir adam olarak kalacak. Hayatımızın her bir anında alevli şairin kristal berraklığında akan dizelerini hatırlayacağız, nağmelerini dinleyeceğiz (Hüseynoğlu, 2004).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞEKİL BAKIMINDAN İNCELEME

3.1 NAZIM BİRİMİ

Nazım biçimlerinde ölçüyü sağlayan parçalara nazım birimi denir. (Dilçin, 2019, s. 375)

Mikail Müşfik'in incelediğimiz eserdeki şiirlerinde daha çok dörtlük ve karışık nazım birimleri tercih edilmiştir. Bunların yanı sıra üçlük, beşlik, altılık, sekizlik gibi birimler şair tarafından daha az tercih edilmiştir. Sade ve açık bir dile sahip olan şair bunu şiirlerinde dış yapıya da yansıtmıştır.

3.1.1 Üçlük Nazım Biriminden Oluşan Şiirler

Mikail Müşfik'in incelediğimiz eserdeki şiirlerinde üçlük nazım birimi yalnızca 6 şiiri kapsamıştır. Bu şiirlerden 3 tanesi dört üçlük, 2 tanesi altı üçlük, 1 tanesi dokuz üçlük yazılmıştır. Üçlük biriminde yazılmış şiirlerin isimleri şu şekildedir:

Dört üçlük yazılmış şiirler: ****Topraq ve Traktor* ****Axşamüstü* ****Nə Dəməkdir?*

Altı üçlük yazılmış şiirler: ****Şirin Qız*, ****Vapor və Fırtına*

Dokuz üçlük yazılmış şiirler: ****And Olsun*

Bu birimden oluşan şiirlerin bentleri üç dizeden oluşur. Genellikle uygulanan uyak düzenleri şöyledir:

“aba-cbc-ded-fef...

aaa-bbb-ccc-ddd...

axa-bxb-cxx-dxd...

bba-cca-dda-eea...

abb-acc-dee-dff...”(Dilçin, 2019, s. 376).

aab-ccb-dde-ffe... (Aşağıdaki örnek şiir bu düzendedir)

TORPAQ VE TRAKTOR

“Qranit damarları ey çəlik qanlı torpaq,

*Paltarı sərt dəmirdən əli qalxanlı torpaq,
Nə der sinəndə meydan sulayan, hayqıran div?*

*Der ki, mənim varlığım uyusub yatan deyil,
Dişləri tez oynayan xış deyil, kotan deyil,
Köksünü bıçaqlayan, qollarını qıran div!*

*Gəl yeni cəlladını - bu nəri dinlə, torpaq,
Onun çıxardığı gur səsləri dinlə, torpaq.
Ayaq iti, baş yekə, saçlar buluddan siyah ...*

*Möhtəşəm gövdəsilə keçərken üzərindən,
Neçə neştər iz qaldı qartlaşan içərindən,
Bizim div çınlatarkən qulaqlarında qah-qah?"*

(Müşfiq, 2017, s. 16).

3.1.2 Dörtlük Nazım Birimindən Oluşan Şiirler

Mikail Müşfik'in incelediğimiz eserdeki şiirlerinde en çok kullanılan nazım birimlerinden biri dörtlük nazım birimidir. Müşfik dörtlük nazım birimiyle 42 şiir kaleme almıştır. Bu şiirler daha çok 11'li hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır. Bu şiirlerden 2 tanesi iki dörtlükle, 18 tanesi üç dörtlükle, 2 tanesi dört dörtlükle, 3 tanesi beş dörtlükle, 4 tanesi altı dörtlükle, 5 tanesi sekiz dörtlükle, 3 tanesi dokuz dörtlükle, 1 tanesi on dörtlükle, 1 tanesi on bir dörtlükle, 1 tanesi on beş dörtlükle, 1 tanesi on yedi dörtlükle yazılmıştır. Dörtlük biriminde yazılmış şiirlerin isimleri şu şekildedir:

İki dörtlükle yazılmış şiirler: ***Səninçün, ***Sənə Qurban

Üç dörtlükle yazılmış şiirler: ***Ay Qız, ***Qoşma, ***Gəzdiyim Yerlər, ***Yadıma Düşdü, ***Eşqim, Qoşma, ***N. Ostrovski Üçün, ***Yaşa Könül!, ***Küsmərəm, ***Maral, ***Məhəbbət, ***Ürək, ***Kimidir, ***İşidir, ***Qurban, Düşdü, ***Söylə, ***Zehra Üçün”

Dört dördlülükle yazılmış şiirler: ****Yarış*, ****Qurban Olduğum*, ****Sen ve Men*

Beş dördlülükle yazılmış şiirler: ****Böyük İşlər*, ****Bəyaz Çöllər*, ****Rəqs*

Altı dördlülükle yazılmış şiirler: ****Dağlar*, ****Poçt Qutusu*, ****Avral*, ****Sənin Gözlərin*

Sekiz dördlülükle yazılmış şiirler: ****Sənin Gülüşlərin*, ****Ana*, ****Bir Görünüş*, ****Daş Qartal*, ****Çadralı Qızlarımıza*

Dokuz dördlülükle yazılmış şiirler: ****Əyyaş*, ****Heykəl Qarşısında*, ****Qafqaz*

On dördlülükle yazılmış şiirler: ****Pedtexnikum*

On bir dördlülükle yazılmış şiirler: ****Həyat Sevgisi*

On beş dördlülükle yazılmış şiirler: ****Sabir Üçün*

On yedi dördlülükle yazılmış şiirler: ****Mədəni Hücüm*

Dörtlük nazım birimindən oluşan şiirlerde ən çox rastlanan uyak düzeni şöyledir:

“aaaa-bbbb-cccc-dddd...

xaxa-xbxb-xcxc-xdxd...” (Dilçin, 2019, s. 376)

Örnekteki şiirde **abab-ccdd-ccdd-eecc** düzeni kurulmuşdur.

YARIŞ

*“Hər kəsin əlində beşillik bir plan,
Hər yerdə başlamış diqqətli axtarış.
Hər yerdə başlamış sürətlə yapılan,
Qafalar sındıran dəyərli bir yarış.*

*Şaxtalar, zavodlar, fabriklər yarışda,
Ocaqlar, dəmirlər, çəliklər yarışda.
Çıxmışdır yanşa qayıqlar, təkərlər;
Çıxrnışdır yanşa mədənçi, çilingər.*

*Beyinlər, duyğular, ürəklər yarışda,
Sementli özüllər, dirəklər yarışda.
Sobalar qızıqıb, töyşüyür körüklər,
Çağlayır borular, oxuyur düdüklər.*

*Köylərə sürüylə daşınır traktor,
Obalar kəsb edir möhtəşəm bir dekor.
Kəndlilər teklikdən bedgüman olub da
Gurlayır kolxozda, çaxnaşır klubda.”*

(Müşfiq, 2017, s. 59)

3.1.3 Beşlik Nazım Biriminden Oluşan Şiirler

Mikail Müşfiq'in incelediğimiz eserdeki şiirlerinde beşlik nazım birimi 5 şiiri kapsamaktadır. Bunların 4 tanesi dört beşlikle, 1 tanesi 5 beşlikle yazılmıştır. Dörtlük biriminde yazılmış şiirlerin isimleri şu şekildedir:

Dört beşlikle yazılmış şiirler: ***Ölkəm, ***Küləklər, ***Teleqraf Telləri,
***Bulud Qarşısında

Beş beşlikle yazılmış şiirler: ***Mənim Beşilliyim

Beşlik nazım biriminden oluşan şiirlerde en çok rastlanan uyak düzeni şöyledir:

ababb-cdcdd-efeff...

Örnekteki şiirde **aaaaa-bbbbaa-cccaa-dddaa** düzeni kurulmuştur.

ÖLKƏM

*“Dünyamızı seyr etdim min dürlü heveslerle,
Gördüm coşuyor diller pek neşeli seslerle,
Baxtım doludur yarlar şen qelbili keslerle,
Pek şad olaraq güldüm abad olan ölkemde.*

Qemlerden, elemlerden azad olan ölkemde.

*Baxdım ki, duman görmez yüksekləri billuri,
İnsanları matemsiz, istekləri bülluri,
Dağlar, ovalar gülşen, hər bir yeri bülluri,
Her şey gülüyor gördüm, pek şad olan ölkemde.
Qemlerden, elemlerden azad olan ölkemde.*

*Qış getdi ölümlərlə, ölkəndə bahar vardır,
Bağlarda gözəlliklər, şən qəhqəhələr vardır,
Sevdalı könüllərdə sevidikləri yar vardır,
Daim sevişirlər, bax mezdad olan ölkəndə,
Qemlerden, elemlerden azad olan ölkəndə.*

*Vicdanları pek şəffaf, İnsanları nurani,
Müşfiq, bilə bildin mi, ələmdə şu dövrəni?
Qaplar yarın artıq sağ dünyaları ürfanı.
Her yer gülecək, nura mötəd olan ölkəndə.
Qemlerden, elemlerden azad olan ölkəndə.”*

(Müşfiq, 2017, s. 3)

3.1.4 Altılık Nazım Birimindən Oluşan Şiirler

Mikail Müşfik'in incelediyimiz eserdeki şiirlerinde altılık nazım birimi 2 şiiri kapsamaktadır. Bunların 1 tanesi iki altılıkla, 1 tanesi altı altılıkla yazılmıştır. Altılık nazım biriminde yazılmış şiirlerin isimleri şu şekildedir:

İki altılıkla yazılmış şiirler: ****Bəxtiyar Oda*

Altı Altılıkla yazılmış şiirler: ****Sənətkar*

Altılık nazım biriminde bir dize belirli bir yerde ya da herhangi bir yerde yinelenebilir. Bu birimden oluşan şiirlerde en çok rastlanan kafiye düzenleri şöyledir:

“abcabc-defdef...

aabcbc-ddefef...

ababcc-dfdfgg...

aabccb-ddeffe...” (Dilçin, 2019, s. 380)

Örnekteki şiirde **ababcc-dadacc** düzeni kurulmuştur.

BƏXTİYAR ODA

*“Ey altun şəfaqli bəxtiyar oda
De nurlu qoynunda sən kim yaşar?
Ellər dolaşarkən açıq havada,
Səni Dilbərinmi nəfəsi oxşar?!
Nə olaydı bu dəm bir quş olaydım,
Senin pəncərəyə qonmuş olaydım.*

*Gözümü hüsnündən çəkə bilmirəm
De, niyə salmışan məni bu hala?
Sənsiz sevinmirəm, sənsiz gülmürəm
Qəlbim elə, coşur, dərəm nə ola:
Dönüb divarında bir daş olaydım.*

Əbədi sən ilə sirdaş olaydım.” (Müşfiq, 2017, s. 206)

3.1.5 Sekizlik Nazım Biriminden Oluşan Şiirler

Mikail Müşfik’in çalışılan eserdeki şiirlerinde sekizlik nazım birimi 1 şiiri kapsamaktadır. Bu şiir üç sekizlikle yazılmıştır: ****Telefon Söhbəti* . Türkiye Edebiyatında ise en güzel örneğini Abdülhak Hamit Tarhan’ın Makber şiirinde görürüz.

Örnekteki şiirde **abcbdede-fbfbghg** düzeni kurulmuşdur.

“TELEFON SÖHBƏTİ

Sən məndəm uzaqsan, mən səndən uzaq,

Uzaqdır sevimli gözlərin mənə.

Yaxındır telefon sayəsində bax,

Ürəkdən saçılan sözlərin mənə.

Neçin ruhlanmasın bu yeni şair,

Çapar gözləməyir canan elindən,

Çılğın arzuları eşqinə dair

Mərhəmət ummayır saba yelindən.

Əvət, böylə qalmaz yarın bu ölkə,

Telfonda fikrimi açarkən sənə,

Həsrətlə baxdığım üzün də bəlkə

Uzaqdan uzağa görünər mənə.

Məhəbbətin, dərin, xəyalın dərin,

Nə çıxar sözlərə könlümü versəm?

Əslinə varmaqçın bu söhbətlərin,

Nolur gözlərini telfonda görsəm?

Məni inandırılmaz yoxsa bu sözlər,

Az iş gəlməmişdir qərib başıma.

İstəram ürəyin aynası gözlər

Açıb həqiqəti qoysun qarşıma.

Əvət, böylə qalmaz yarın bu ölkə,

Telfonda fikrimi açarkən sənə,

Həsrətlə baxdığım üzün də bəlkə

Uzaqdan-uzağa görünər mənə.”

(Müşfiq, 2017, s. 36)

3.1.6 On Beşlik Nazım Biriminden Oluşan Şiirler

Müşfik bu birimi sadece bir şiirinde kullanmıştır. Bu şiir ****Terterhes Neğmeleri* olarak adlandırılmıştır. Yirmi üç tane on beşli birimden oluşmuştur.

Örnekteki şiirde **aabcbbdbeebffb** düzeni kurulmuştur.

“TƏRTƏRHES NƏĞMƏLƏRİ

Yenə könlüm uzaqlarda,

Quş qonmayan ovlaqlarda

Qanad çalır tərlan kimi.

Bir dərənin üzərində

Çisəkləyir duman kimi.

Nədir məni bu coşduran,

Hankı əsr, hankı dövrən

Olmuş bizim dövrən kimi?

Bir aşağı, bir yuxarı

Burax çapsın söz atları

Ürəyimdə ceyran kimi!

Yenə qopdu bir qasırğa,

Nəğmələrim dalğa-dalğa

Gurlayacaq tufan kimi...”

(Müşfiq, 2017, s. 159)

3.1.7 Karışık Nazım Biriminden Oluşan Şiirler

Mikail Müşfik’in çalışılan eserdeki şiirlerinde çok kullanılan nazım birimlerinden dördlüğün yanı sıra karışık nazım birimi de sıkça tercih edilmiştir.

Bu şekilde oluşturulmuş şiirlerin dizelerinde sayı farklılıkları, ölçü farklılıkları ve dizelerin hece sayılarında farklılıklar görülür. (Dilçin, 2019, s. 383)

Müşfik karışık nazım birimiyle 84 şiir kaleme almıştır. Bu şiirlerinde dörtlük ve üçlük karışımları daha belirgindir. Karışık nazım biriminde yazılmış şiirlerin isimleri şu

şekildedir: ***Sevgilər, ***Düdük Sədaları, ***Düşüncə, ***Həsrətli Qarı,
***Dilənçi, Tozanaq, Güllüslər, Nigar, Gülnaz, Radio, Gecə Düşüncəsi, Yeni Gənç,
***Rənanın Ölümü, ***Əllər, ***Buludlar, ***Bayram Axşamı, ***Ağ Dənizdə
***Fırtına, ***Yarış, ***Bizim Otaqda, ***Qədim Karvan, ***Rücu, ***İrəli,
***İllər, ***Su və Külək, ***Fantan, ***At, ***Bəxtiyar, ***Əmək, ***Buzlu Yollar,
***Qadın, ***Güzgü Qayıttı, ***Şərim, ***Könlümün Dedikləri, ***Torpaq,
***Güzəllik, ***Bir de Baxsan Mənə, ***Menim Eşqim, ***Bir Güneş Bir Baxış,
***Çağlayan, ***Məktəbli Şərqisi, ***Çarxlarım, ***Göygöl, ***Çatmaq Ötmək,
***Rekonstruksiya, ***Hər Şey Coşqunda, ***Quruluş, ***Kəsir, ***Rüstəm, ***Mil
Düzü, ***Mənim Çağlayanım, ***Xitab, ***Pambıq Şaxları, ***Zəfər Səsləri,
***Zəfərdən Zəfərə, ***Ehtiyac, ***Ziyançı, ***Qədim Bakı, ***Sularda Yanğın,
***Daş Kömür, ***Ustalar, ***Son, ***Üçdən Birə, ***Neft, ***Divlər Səsi, ***Baba
Yurdu, ***Tar, ***Şair və Vətəndaş, ***Üç Sağlıq, ***Ustamıza, ***Yalnız Ağac,
***Oxu, ***Təzə Ev, ***Sevirəm, ***Çoban, ***Menim Dostum, ***Seher,
***Sındırılan Saz, ***Coğrafiya, ***Külekler, ***Qaya, ***Buruq Adamı, ***Şəngül
Şüngül Məngül, ***Kəndli və İlan,”

“Oxu, tar, oxu, tar! ..

Səsindən ən lətif, şeirlər dinləyim.

Oxu, tar, bir qadar! ..

Nəğməni su kimi alışan ruhuma çiləyim.

Oxu, tar!

Səni kim unutar?

Ey geniş kütlənin acısı, şərbəti -

Alovlu sənəti !

Gözləri qibləyə açılan hasarlı binalar

Dinləmiş əzəldən səsini.

Papaqlı atalar, çadralı analar

Ötürmüş sayəndə köksünü.

Düşmüşlər gah şirin, gah acı toruna,

Sevinə-sevinə, qoruna-qoruna....”

(Müşfiq, 2017, s. 123)

3.2 AHENK UNSURLARI

“Ahengin sözlük anlamı, bir bütünü teşkil eden parçaların veya unsurların estetik ölçüler içinde birbiriyle uyuşması anlamına gelen çeşitli ilim ve sanat dallarında kullanılan terimdir. Edebiyat terminolojisinde âhenk, üslûbun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin âdeta bir musiki tesiri yapacak şekilde art arda getirilmesiyle sağlanan uyumdur.” (Sakallı, 2008, s. 148)

3.2.1 ÖLÇÜ

3.2.1.1 Hece Ölçüsü

“Her ölçü bağlı bulunduğu dilin yapısından doğar. Bu nedenle Türk dilinin doğal ölçüsü hece ölçüsü (hece vezni)’dir. Hece ölçüsü, halk şairlerince yüzyıllarca kullanılmış ve bugün de kullanılmaktadır. Hece ölçüsü dizelerdeki hece sayısının belli bir düzene bağlı olarak eşitliği temeline dayanır.” (Dilçin, 2019, s. 40)

Mikail Müşfik’in şiirlerinde ahengi sağlayan ölçü, hece ölçüsüdür. Müşfik’in incelen 150 şiirinden 83 şiir hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır. Şair şiirlerinde hece ölçüsünün yedili, sekizli, onlu, on birli, on ikili, on üçlü, on dördü, on beşli, on altılı kalıplarını kullanmıştır. Şair en yaygın olarak 11’li hece ölçüsünü ve (6+5) durağını kullanmıştır. Şair bu ölçüyü kullanarak halk edebiyatının sadeliği ve estetiğini şiirlerine yansıtmıştır. Hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerin isimleri şu şekildedir:

3.2.1.1.1 Yedili Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:

Mikail Müşfik’in incelenen şiirlerinde 3 tanesi 7’li hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır: ***İllər, ***Kəndli və İlan, ***Zəhra Üçün

“İllər külək yürüşlü, (4+3)

Qartal qanatlı illər. (2+5)

Yaşayış yollarında (3+4)

Yəhərli atlı illər” (3+4)

(Müşfiq, 2017, s. 97).

3.2.1.1.2 Sekizli Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlerinde 5 tanesi 8'li hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır: ****Hörmətli Qəzetimiz*, ****Terterhes Neğmələri*, ****Yaşa Könül!*, ****Şəngül Şüngül Məngül*, ****Coğrafiya*

"Ah, bu uzun sevda yolu (4+4)

Vurulurmu başa, könül! (4+4)

Nişan aldım, kaman atdım, (4+4)

Dəydi oxum daşa, könül!" (4+4)

(Müşfiq, 2017, s. 202).

3.2.1.1.3 Onlu Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlerinde 4 tanesi 10'lu hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır: ****Avral*, ****Bir de Baxsan Mənə*, ****Neft*, ****Rüstəmə*

"Baxışın qəlbimi incitmişdir; (6+4)

Bu baxışdan, bu duruşdan əl çək. (4+6)

Bir də baxsan mənə, iş bitmişdir" (6+4)

(Müşfiq, 2017, s. 176).

3.2.1.1.4 On Birli Hece Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlerinde 45 tanesi 11'li hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır: ****Sənin Gülüşlərin*, ****Oxu*, ****Mil Düzü*, ****Mənim Çağlayanım*, ****Xitab*, ****Pambıq Şaxları*, ****Həsrətli Qarı*, ****Nigar*, ****Bir Görünüş*, ****Telefon Söhbəti*, ****Ay Qız*, ****Yadıma Düşdü*, ****Qoşma*, ****Gəzdiyim Yerlər*, ****Eşqim*, ****Daş Qartal*, ****Yeni Gənc*, ****And Olsun*, ****Qoşma*, ****Bəyaz Çöllər*, ****Həyat Sevgisi*, ****Qadın, Torpaq*, ****N. Ostrovski Üçün*, ****Sənin Gözlərin*, ****Ulduzlar*, ****Mənim Beşilliyim*, ****Rəqs*, ****Şirin Qız*, ****Bir Güneş Bir Baxış*, ****Çağlayan*, ****Küsməram*, ****Qurban Olduğum*, ****Maral*, ****Məhəbbət*,

***Ürək, ***Bəxtiyar Oda, ***Səninçün, ***Sənə Qurban, ***Kimidir, ***İşidir,
***Qurban, ***Düşdü, ***Söylə, ***Məktəbli Şerqisi

“Qarşımda nazlanıb yenə gülürsən, (6+5)

Bilsən gülüşlərin nəyə bənzəyir? (6+5)

Mən desəm artıqdır, özün bilirsən, (6+5)

Lalə yarpağında şəhə bənzəyir” (6+5)

(Müşfiq, 2017, s. 177).

3.2.1.1.5 On ikili Hece Ölçüsüylə Yazılmış Şiirlər:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlerinde 6 tanesi 12'li hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır: ***Küləklər ***Mədəni Hücüm ***Teleqraf Telləri ***Böyük İşlər
***Qafqaz ***Menim Eşqim

“Təbiət kişnəyir yüyənsiz at kibi. (6+6)

Təbiət varlığı əlində oynadır, (6+6)

Ruzgarlar qudurmuş, səmələr əsəbi” (6+6)

(Müşfiq, 2017, s. 30).

3.2.1.1.6 On Üçlü Hece Ölçüsüylə Yazılmış Şiirlər:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlerinde 1 tanesi 13'lü hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır: ***Heykəl Qarşısında

“O yerdə ki, bürclər düşgün nəzərlərilə (4+4+5)

Dalğın-dalğın baxıyorlar gəlib-gedənə, (4+4+5)

O yerdə ki, radio yeni xəbərlərilə (8+5)

Şən bəstələr dinlətiyor yoldan ötənə” (8+5)

(Müşfiq, 2017, s. 70).

3.2.1.1.7 On Dörtlü Hece Ölçüsüylə Yazılmış Şiirlər:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlərində 13 tanesi 14'lü hece ölçüsü istifadə edilərək yazılmışdır: ***Ölkəm, ***Düdük Sədaları, ***Topraq və Traktor, ***Tozanaq, ***Əyyaş, ***Pedtexnikum, ***Dağlar, ***Vapor və Fırtına, ***Poçt Qutusu, ***Əllər, ***Nə Dəməkdir? ***Axşamüstü, ***Bir Lövhə

“Dünyamızı seyr etdim min dürlü həvəslərlə, (4+3+3+4)

Gördüm coşuyor dillər pək nəşəli səslərlə, (2+6+4+3)

Baxdım doludur yarılar şən qəlbili kəslərlə, (2+5+7)

Pək şad olaraq güldüm abad olan ölkəmdə. (5+2+7)

Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə” (7+7)

(Müşfiq, 2017, s. 3).

3.2.1.1.8 On Beşli Hece Ölçüsüylə Yazılmış Şiirlər:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlərində 4 tanesi 15'li hece ölçüsü istifadə edilərək yazılmışdır: ***Ana, ***Sevgilər, ***Düşüncə, ***Gülüslər

“Ana dedim, üreyimə yanar odlar saçıldı, (4+4+4+3)

Ana dedim, bir ürperiş hasil oldu canımda, (4+4+4+3)

Ana dedim, qarşımda bir gözəl səhnə açıldı, (4+3+5+3)

Ana dedim, feqət onu görmez oldum yanımda” (4+2+6+3)

(Müşfiq, 2017, s. 3).

3.2.1.1.9 On Altılı Hece Ölçüsüylə Yazılmış Şiirlər:

Mikail Müşfik'in incelenen şiirlərində 1 tanesi 16'lı hece ölçüsü istifadə edilərək yazılmışdır: ***Sabir Üçün

“Hey o qədər nəğmə var ki: qüvvətdənmi oxuyalım? (4+4+4+4)

İşdən, gücdən, cəsarətdən, sürətdənmi oxuyalım? (4+4+4+4)

Yoxsa keçmiş rəzalətdən, dəhşətdənmi oxuyalım? (4+4+4+4)

Nurumuzun dağıtdığı zülmətdənmi oxuyalım?” (4+4+4+4)

(Müşfiq, 2017, s. 185).

3.2.1.2 Serbest Ölçü

“Genel anlamda ölçü ve uyak kurallarına bağlı olmayan şiiirdir” (Dilçin, 2019, s. 385)

Mikail Müşfik’in incelenen 150 şiiirinden 36 şiiiri serbest ölçü kullanılarak yazılmıştır. Bu şiiirlerde belli bir ölçü ve uyak kuralına uyulmamıştır. Serbest ölçüyle yazılan şiiirlerin uzun kısa dizeleri düzenli olan, uzun kısa dizeleri düzensiz olanlar, ölçüsüz uyaklı olan çeşitleri görülür.

3.2.1.2.1 Serbest Ölçüyle Yazılmış Şiiirler:

***Göygöl, ***Çarxlarım, ***Çatmaq Ötmək, ***Rekonstruksiya, ***Hər Şey Coşqunda, ***Kəsir, ***Quruluş, ***Zəfər Səsləri, ***Zəfərdən Zəfərə, ***Ehtiyac, ***Ziyançı, ***Qədim Bakı, ***Sularda Yangın, ***Külekler, ***Qaya, ***Buruq Adamı, ***Sındırılan Saz, ***Seher, ***Ustalar, ***Divlər Səsi, ***Tar, ***Şair və Vətəndaş, ***Üç Sağlıq, ***Ustamıza, ***Yalnız Ağac, ***Son, ***Üçdən Birə, ***İrəli, ***Su ve Külək, ***Fantan, ***Menim Dostum, ***Güzgü Qayıttı, ***Şerim, ***Ustamıza ***Bulud Qarşısında ***Təzə Ev, ***Sevirəm, ***Çoban

“Gediriz,

Gediriz, gediriz,

Getməyir, uçuruz,

uçuruz ...

Uçmayır, bir şimşək olub da çaxırız.

Axırız-axırız.

Keçmişin üzünə şillələr vuraraq axırız,

Elliklə yarını quraraq axırız”

(Müşfiq, 2017, s. 92).

3.2.2 TEKRARLAR

Şiirde ahenk bütünlüğünü oluşturmanın farklı yöntemleri vardır. Bu yöntemlerden biri olan tekrarlar şairlerin tercih ettiği yöntemlerden biridir. Tekrarlar şiir, düz yazı gibi alanlarda hisleri daha güçlü ve belirgin aktarmak için yararlanılan bir yöntemdir. Tekrarların asıl etkisi müzikal anlamda yaptığı katkıda görülür (Kaplan H. , 2014, s. 208).

Mikail Müşfik'in şiirlerinde ahengi ve müzikaliteyi sağlayan birçok tekrar unsuru vardır. Şiirlerde ses tekrarları, kafiye ve redifler gibi özelliklere başvurulmuş ve şiirlerde bir armoni sağlanmak istenmiştir.

3.2.2.1 Ses Tekrarları

Şiiri düz yazıdan ayıran, sözlerin daha lirik bir yapıya sahip olmasının yanında metne müzikal bir değer bırakması ve bu sayede akılda kalıcılık aynı zamanda kişide karşılıklı etkileşim uyandırmaktır. Bu özellik şiir metninde ses tekrarları yardımıyla daha belirgin kılınır.

“Ses tekrarlarında, şairler ünlü veya ünsüz sesleri yineleyerek ahengi sağlamışlardır. Günümüzde armoni başlığında incelenen ses tekrarları için asonans ve aliterasyon terimleri kullanılmaktadır. Aliterasyon, ünsüz harflerin bir ahenk oluşturacak şekilde yinelenmesidir” (Kaplan H. , 2014, s. 208).

3.2.2.1.1 Ünsüzlerde Ahenk

Mikail Müşfik'in şiirlerinde ahengi sağlama ve armoni oluşturmak amacıyla mısra içi ve mısra başlarında ünsüz harf yinelemelerine başvurulmuştur. Bir diğer ismi aliterasyon olan bu yöntem şiirlerde en çok başvurulan yöntemlerdendir.

A- Mısra Başı Ünsüz Ses Tekrarı: Mikail Müşfik şiirlerinde mısra başlarında birçok ünsüzün tekrarını tercih etmiştir. En çok 'Q' ve 'B' ünsüzleri tekrar edilmiştir. Bu tekrarlardan bazıları şöyledir:

Q :

“Yenə könlüm uzaqlarda,

***Q**uş qonmayan ovlaqlarda*

Qanad çalır tərən kimi.

Bir dərənün üzərində

Çisəkləyir duman kimi.

Nədir məni bu coşduran,

Hankı əsr, hankı dövrən

Olmuş bizim dövrən kimi?"

(*** Tərtərhes Nəğmələri)

D-G :

"Budur, gəldi gül mövsimi,

Tarçı, köklə sarı simi,

Bir şey çal ellər eşqinə!

Gnəş qızıl, dünya yaşıl.

Gülümşəyir işıl-işıl

Duyan könüllər eşqinə.

Durma, köklə sədəf tarı,

Səbrimizin yarpaqları

Töküldü yellər eşqinə.

Bir hava çal, can oynasın,"

(*** Tərtərhes Nəğmələri)

M :

"Mənim çağlayanım axmış, axacaq,

Hər yerdə bir bəyaz iz buraxacaq.

Mənim çağlayanını çağlayır, dinlə,

Bolşevik gücünün qətiyyətilə.

Mənim çağlayamm kolxoza axır,

Dağların selini heyran buraxır.

Mənim çağlayanım xəyalım kibi,

Bəzən sakit axır, bəzən əsəbi."

(***Mənim Çağlayanım)

B-S:

Bu gün gülümsədi əsirlər boyu
Bir bulud ardında qaralmış üzün.
Bu gün buraxaraq çəhli, uyquyu,
Səsləndi qəlbində canlanan hüznün.
Sən atdın çarşafı, dərdin azaldı,
Bürünmək uğursuz keçmişə qaldı.” (***Nigar)

B- Mısra İçi Ünsüz Ses Tekrarı: Mikail Müşfik’in şiirlerinde mısra içinde birçok ünsüzün tekrarı mevcuttur. Bu tekrarlar şiirde aliterasyonun varlığını göstərir.
“Aliterasyon sanatı hem işitsel hem de görsel olarak şiire katkı sağlar.” (Kaplan H. , 2014, s. 208)

Bu tekrarlardan bazıları şöyledir:

N:

“Der ki, mənnim varlığım uyuşub yatann deyil,
Dişləri tez oynayann xış deyil, kotann deyil,
Köksünü bıçaqlayann, qollarını qırann div!” (***Topraq və Traktor)

R:

“Şaxtalarr, zavodlarr, fabrikler yarışda,
Ocaqlarr, dəmirlər, çəliklər yarışda.
Çıxmışdırr yanşa qayışlarr, təkərlər;
Çıxrınışdırr yanşa mədənçi, çilingərr.” (***Yarış)

D:

“O yerdə ki, bürclər düşgün nəzərlərilə
Dalğın-dalğın baxıyolar gəlib-gedənə,
O yerdə ki, radio yeni xəbərlelə
Şən bəstələr dinlətiyor yoldan ötənə” (***Heykəl Qarşısında)

T:

“Hey o qədər nəğmə var ki: qüvvətdənmi oxuyalım?
İşdən, gücdən, cəsarətdən, sürətdənmi oxuyalım?
Yoxsa keçmiş rəzalətdən, dəhşətdənmi oxuyalım?
Nurumuzun dağıtdığı zülmətdənmi oxuyalım?” (***Sabir Üçün)

L:

“İllər külək yürüşlü,
Qartal qanatlı illər.
Yaşayış yollarında
Yəhərli atlı illər.” (***İllər)

3.2.2.1.2 Ünlülərdə Ahenk

Mikail Müşfik'in şiirlerinde ahengi sağlama və armoni oluşturmak amacıyla mısra içi ve mısra başlarında ünlü harf yinelemelerine başvurulmuştur. Bir diğer ismi asonans olan bu yöntem şiirlerde en çok başvurulmuş yöntemlerdendir.

a- Mısra Başı Ünlü Ses Tekrarı: Mikail Müşfik şiirlerinde mısra başlarında az sayıda ünlü sesin tekrarı kullanmıştır. En çok 'O' sesi kullanılmıştır. Bu tekrarlardan bazıları şöyledir:

O:

“Böylə əngin dərələr yox orada,
Qocaman məşərələr yox orada.
Orda yox böyfa, çəmənlərdən əsər.
Orda bülluri bulaqlar nə gəzər!
Orda lakin yeni insanlar var,
Qaynayan qırmızı vulkanlar var.” (***Göygöl)

A:

*“Bir yeni qəlb çarpır, bu gün sinəndə,
Bir sərxoş kimi yəm nəşənlə mən də.
Nəşəm həqiqətdir, sanma xəyaldır,
Al, bu üfüqlərə məni də qaldır!
Apar, bu arzuma, nazlanma sən də,
Apar, istəsən də istəməsən də.
O mühəndis qıza, bu doktor qıza
Mən də şeir yazım keyfim gələndə!”* (**Seher)
(Müşfiq, 2017, s. 272)

Ə:

*“Əzəl səni quzu kimi izləyir,
Əbəd durub yollarım gözləyir.
Gəl bərabər fərəhlənib uçalım,
Sonsuzluğun qapısını açalım!”* (**Üç Sağlıq)
(Müşfiq, 2017, s. 150)

İ:

*“Alqış bu təbiəti gözəlləndirən
İnsanlığın əbədi iqtidarına,
Onun, yeni cahana yeni ruh verən
İstismarına!..”* (**Buzlu Yollar)
(Müşfiq, 2017, s. 142)

b- Mısra İçi Ünlü Ses Təkrarı: Mikail Müşfik şeirlərində mısra içlərində bir çox ünlü sesin təkrarını kullanmışdır. Bu təkrarlardan bəzilərini şöyledir:

E:

“Təbiət varlıdır, təbiət xəsis,
İşlədərkən onu, sən ey mühəndis,
Mən də qart daşlara verdim bu hiss,
Bu incə mənadan necə al çəkimi?” (***Həyat Səvgisi)
(Müşfiq, 2017, s. 130)

A:

“Bir yanda fərlənlər, dumanlı dağlar,
Bir yanda kəkliklər, ayna bulqlar,
Bir yanda bülbüllər, çiçəkli bağlar,
Mən bu tamaşadan necə əl çəkimi?” (***Həyat Səvgisi)
(Müşfiq, 2017, s. 130)

İ:

“Nədimlər, Vaqiflər,
Gözəllik sırımə vaqiflər
Hər sənə dinləmiş;
Oxumuş, inləmiş.
İndi də bizimçin oxu, tar!
Sənə kim unutar?” (***Tar)
(Müşfiq, 2017, s. 124)

3.2.2.2 Ek Tekrarları

Mikail Müşfik’in şiirlerinde ahengi sağlayan ölçü, asonans ve aliterasyonların yanı sıra ek tekrarları da önem taşımıştır. Ek tekrarları daha çok dize sonlarında karşımıza kafiye, redif şekilleriyle çıksa da dize ortalarında da görünür. İncelenen şiirlerde zaman, kişi, ve fiilimsi ekleri örneklendirilecektir.

3.2.2.2.1 Kişi ve Zaman Eklerinin Tekrarları

“Çoxdandır bir şeir yazmamışam mən,
Çoxdandır bir nəğmə tutdurmamışam,
Çoxdandır ayrılıb şeir aləmindən,
Xəyal dənizinə baş vurmamışam.” (***Bəyaz Çöllər)
(Müşfiq, 2017, s. 86)

Bu bölümde şair ‘tutdurmamışam, vurmamışam’ ifadelerinde *Belirsiz geçmiş zaman* ve *1. Tekil kişi (Ben)* eklerini tekrarlamıştır. Böylece şiirde ahengi sağlayan unsurlar oluşmuştur.

“Ocaq yaxıb, od qalayıb
Üzərində atlanırdıq.
Oynayırdıq yorulduqca,
Yorğunluğa qatlanırdıq.” (***Bayram Axşamı)
(Müşfiq, 2017, s. 65)

Bu bölümde şair ‘atlanırdıq, Oynayırdıq, qatlanırdıq,’ ifadelerinde *Geniş zamanın hikayesi* ve *1. çoğul kişi (Biz)* eklerini tekrarlamıştır.

“Seyr ediyor sanki kəndi çevrəsindəki
Qaynaq kimi qaynayaraq daşan həyatı,
Seyr ediyor o, Kommunist küçəsindəki
Özündən çox irəliyə qoşan həyatı.” (***Heykəl Qarşısında)
(Müşfiq, 2017, s. 70)

Bu bölümde şair ‘ediyor’ ifadelerinde *3. Tekil Şahıs (O)* ve *Şimdiki Zaman* eklerinin tekrarlarını kullanarak ahengin oluşumuna katkı sağlamıştır.

“Bir də saz əzəli sənətimizdir,

Elin ruhu kimi səsi təmizdir.

Bunu saz səsinə dalanlar bilər,

Aşıqla baş-başa qalanlar bilər.” (**Sındırılan Saz)

(Müşfiq, 2017, s. 301)

Bu bölümde şair ‘qalanlar bilər, dalanlar bilər’ ifadəlerinde 3. Coğul Şahıs (Onlar) ve Geniş Zaman eklerinin tekrarlarını kullanarak ahengin oluşumuna katkı sağlamıştır.

“Duman gecəyarı Quşçuya girdi;

Güclü qar sovrnr, külək əsirdi.

Gəldi bir komanın önündə düşdü,

Yoldaşı Aydınla aşiq görüşdü.” (**Sındırılan Saz)

(Müşfiq, 2017, s. 308)

Bu bölümde şair ‘girdi, əsirdi, düşdü, görüşdü’ ifadəlerinde 3. Tekil Şahıs (O) ve Belirli Geçmiş Zaman eklerinin tekrarlarını kullanarak ahengin oluşumuna katkı sağlamıştır.

“Onlar da jalədən yaşlar tökəcək,

Quşlar ağaclarda fəğan çəkəcək.

Güllərin üstündə bülbülün ahı

Şeh kimi donacaq hər yaz sabahı.” (**Sındırılan Saz)

(Müşfiq, 2017, s. 313)

Bu bölümde şair ‘çəkəcək, tökəcək, donacaq’ ifadəlerinde 3. Tekil Şahıs (O) ve Gelecek Zaman eklerinin tekrarlarını kullanarak ahengin oluşumuna katkı sağlamıştır.

“Mehriban aşığım, hara gedirsən?

Hansı iqlimlərə səfər edirsən?

Neçin, neçin sənin bağlıdır qolun?!

Uzaqmı səfərin, uzunmu yolun?" (**Sındırılan Saz)

(Müşfiq, 2017, s. 313)

Bu bölümde şair ‘*gedirsən, edirsən*, ifadelerinde 2. Tekil Şahıs (Sen) ve Geniş Zaman eklerinin tekrarlarını kullanarak ahengın oluşumuna katkı sağlamıştır.

3.2.2.2 Fiilimsi Eklerinin Tekrarları

Fiilimsiler fiillerden türetilen yargı bildirmeyen ve bitmemişlik anlamı veren fiil türleridir. Zaman anlamı veren ifadeleri alabildikleri, durum ifade ettikleri ve olumsuz şekilleri mevcut olduğu için fiil özelliği taşırlar (Vural & Böler, 2014).

Bu bölümde bazı sıfat fiil ve zarf fiil fiilimsilerine örnek gösterilmiştir.

-(y)An Sıfat Fiil Eki:

“Uzanan yolları gödəldən, qısaldan,

Yorulan yolçunun başını ucaldan,

Çırpınan qəlblərin dərdini azaldan,

Yolların yolçusu teleqraf telləri,

Ellərin elçisi teleqraf telləri.” (Müşfiq, 2017, s. 37)

“Bu yeni il günəş deyil,

Elektrik işıqla işıqlanan

Bir diyarın bayramı.

Maşın yapan,

Kağız kəsən,

Hesab çəkən,

İp ayırən,

Əkin əkən

Cansız dəmir ustaların bayramı!” (Müşfiq, 2017, s. 101)

-(y)Ib Zarf Fiil Eki:

“Göstərib iştə beşillik planı,

Sarsıdıb yıxdı kökündən cahanı

İşçilər - ölkəmizin işçiləri.

Çünki var bizdə mətanət kəsəri.” (Müşfiq, 2017, s. 78)

-(y)ArAk Zarf Fiil Eki

“Uçmayır, bir şimşək olub da çaxırız.

Axırız-axırız.

Keçmişin üzünə şillələr vuraraq axırız,

Elliklə yarını quraraq axırız.” (Müşfiq, 2017, s. 92)

-mAdAn Zarf Fiil Eki:

“Telli isə ona fikir vermədən

Pək maraqlı bir hekayə oxuyur.

Özü üçün anlamadan, görmədən

Xəyalında bir aşıyan toxuyur.” (Müşfiq, 2017, s. 112)

3.2.2.2.3 İyelik Eklerinin Tekrarları

“İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnesin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir. İyelik ekleri sonlarına eklendikleri isimlerin dışında fakat o isimlere ait olan, o isimlerin malı sayılan nesneleri şahıslar halinde ifade ederler. Demek ki iyelik ekleri, bir nesnenin ben, sen, o, biz, siz, onlar gibi şahıslara ait olduğunu daha doğrusu o şahısların sahipliğini gösteren eklerdir” (Vural & Böler, 2014, s. 147).

“Xoşladığım bir gecə, yerlər, göylər işıqlı,

Ay bir sərxoş göz kimi, ulduzlar yaraşıqlı.

Bunları seyr edərkən

Bir az fikrə gedərken

Fikrim, hissim, xəyalım o qədər yüksəldi ki,

Mənə öylə gəldi ki,
Bizlərdən əvvəl nə yer, nə göy, nə həyat olmuş,
Nə bu ucsuz-bucaqsız gözəl kainat olmuş ...” (Müşfiq, 2017, s. 41)

“Çıplaq, yetim duyğularım,
Ümidlərim, arzularım,
Sığındılar dərgahına,
Atıldılar pənahına.” (Müşfiq, 2017, s. 49)

“Uyu ey sevgili, azyaşlı gözəl,
Qəmə kirpikli, qələm qaşlı gözəl,
Uyu ey sinəsi məcrə, saçı su,
Uyu nəşənlə, sevincində uyu.
Uyuyur köksünün üstündə bir əl
Yapacaqdır yatağından heykəl.” (Müşfiq, 2017, s. 47)

“Benzinin varlığıdır varlığımız,
Benzinin darlığıdır "darlığımız".
Benzinin çoxluğudur "çoxluğumuz",
Benzinin yoxluğudur "yoxluğumuz".
Güclənirkən günü-gündən qolumuz,
Bəs azalsın nə üçün petrolumuz?
Benzin olmazsa bizim divlərimiz” (Müşfiq, 2017, s. 79)

“Bizi bu cədəlgaha
Atar-atmaz anamız.,
Başlar mühitinizdə
Coşmaya fırtınanız” (Müşfiq, 2017, s. 98)

3.2.2.2.4 Durum (Hâl) Eklerinin Tekrarları

“İsmi başka kelimelerle ilgi kurmak üzere aldığı eke hâl eki, başka bir kelime ile ilgi kurmak üzere, ismin, yalın olarak veya ek alarak bulunduğu duruma ismin hâli denir. İsmi hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Hâl ekleri, ismi kendisine tabi olmayan, kendisinin tâbi olduğu unsurlarla münasebete getiren eklerdir. Bu ekler, ismi isimlere, edatlara ve özellikle fiillere bağlayarak birçok münasebetler kurarlar ve bu münasebetlerden birçok isim, edat ve fiil grupları ile cümleler doğar” (Vural & Böler, 2014, s. 149).

Yönelme Hâl Eki:

“Çıplaq, yetim duyğularım,
Ümidlərim, arzularım,
Sığındılar dərgahına,
Atıldılar pənahına.” (Müşfiq, 2017, s. 49)

Ayrılma (Uzaklaşma) Hâl Eki:

“Həyat dedikləri bu keşməkeşdən,
Qəlbimdə, qanımda yanan atəşdən,
Gecədən, gündüzdən, aydan, günəşdən,
Bu əngin fəzaadan necə əl çəkim?” (Müşfiq, 2017, s. 130)

Bulunma Hâl Eki:

“Gözdən düşər bu dünyada
Düz yolundan şaşan, Tərtər,
Nə işin var dağda, düzdə?
Bir qan kimi Madagizdə
Gəl qəlbimə boşan, Tərtər!” (Müşfiq, 2017, s. 160)

Belirtme Hâl Eki:

“Coş, Tərtərim, dağdan enib
Qəz dağlığı, aranlığı!”

Öz gücünü bildir bu gün,
Cənnət kimi güldür bu gün
İlanlığı, sayanlığı!
Yaşa, həyat selimizin,
Ağlımızın, əlimizin
Qüvvət, işıq sultanlığı!” (Müşfiq, 2017, s. 162)

3.2.2.2.5 Kelime ve İfade Tekrarları

Mikail Müşfik’in şiirlerinde mısra başı, ortası ve sonralarında kelime bazen de ifade tekrarları ile ahenk oluşturulmuştur. Bu tekrarlar sayesinde şiirlerinde akılda kalıcılık ve uyum sağlanmıştır.

Mısra Başı Kelime ve İfade Tekrarları

“**Bu gün** hər kəsdə böyük həyəcan var,
Bu gün hər çöhrədə bir xəlecan var.
Hərlənir iştə beyinlər, başlar,
Hərlənir şövq ilə dağlar, daşlar,
Hərlənir ölkəmizin hər tərəfi,
Qoca ərzin böyük işlər tərəfi.
Hərlənir zərbəçi fabriklərimiz,
Hərlənir qos-qoca elliklərimiz.
Hərlənir şaxtaların qatları da,
Hərlənir ordumuzun atları da.
Hərlənir boylu buruqlar, dolanır;
Buna xaricdə ürəklər bulanır.” (Müşfiq, 2017, s. 78)

“*Tozu dumana qatdıq, dumanı toza qatdıq,
Ortabab kəndliləri çəkdik kolxoza qatdıq.
Yürüdük, qarşımızda əyildi qarlı dağlar,
Yürüdük, aramızdan silinsin qolçomaqlar.*

Yürüdük, arxamızca şaxələndi sementlər,
Dəyişməzmi bu halda bütün temperamentlər?!
Yürüdük avtolarla; elektriklərlə biz,
Yürüdük, sayəmizdə qucaqlaşdı dağ, dəniz,
Yürüdük, üstümüzdən çəkildi hər qaraltı,
Yürüdük, tunellərlə doldu dağların altı.
Yürüdük, küçərdə hürküşdü çəlik atlar.
Yürüdük, üfüqləri qızartdı plakatlar.
Yürüdük, ənginlərə çəkdik dəmir dirəklər.
Dirəklərdə tutuşdu, yandı qızıl ürəklər.
Yürüdük, çöllər boyu raylar axdı, uzandı,
Türksib yollarında yatan ellər oyandı.
Yürüdük, hər zərrəmiz oldu bizim avtomat,
Bu yürüşə Amerka özü belə qaldı mat!” (Müşfiq, 2017, s. 61)

“**Hücum et** duyduğun varlığa, yoxluğa!
Hücum et sökülmiş şəfəqlər yurduma!
Başında oynayan o duyğu, o dalğa
Girişsin sahifa, baxmadan ardına.” (Müşfiq, 2017, s. 31)

“Hər gün söhbət eyləyən
Allo, allo səsləri.
Hər şeyi tez bəlləyən
Allo, allo səsləri.
Çiçəklənir, allanır
Allo, allo səsləri.
Nəşələnir, hallanır
Allo, allo səsləri.” (Müşfiq, 2017, s. 27)

Mısra Sonu Kelime ve İfade Tekrarları

“Əsrlərdən bəri, ilkərdən bəri
Dərdinə qaldığım yerdir **bu yerlər**.
Biliyor saçları qızıl bir pəri
Qurbanı olduğum yerdir **bu yerlər!**” (Müşfiq, 2017, s. 40)

“Üfüqdən üfүqə çaldığın **qanad**
Hər yerə qaranlıq bir kölgə saldı,
Pəncəndə qırıldı bir yığın **qanad**,
Qorxundan, uçanlar sükuta daldı.” (Müşfiq, 2017, s. 42)

“Göygölüm, başqa səfa var **səndə**
Bulmuşam özgə cahanlar **səndə**
Yer yeşil, göy yeşil, ətraf yeşil;
Doğduğum bəldə mənim böylə deyil.
Mən küləklər şəhərindən **gəldim**
Zəhmətin ümdə yerindən **gəldim**.
Öylə bir yer ki, onun gülləri **yox**,
Sayrayan nəşəli bülbülləri **yox**.
Böylə əngin dərələr **yox orada**,
Qocaman məşcərələr **yox orada.**” (Müşfiq, 2017, s. 52)

“Bu günəşli səhərə **bax!**
Hər yan dağdır, hər yan meşə,
Novruzgülü, mor bənövşə,
Bülbüllərə, güllərə **bax!**..
Gah mülayim, gah əsəbi,
Bir dalğalı ömür kibi

*Axıb keçən Tərtərə **bax** !*

Tərtərdəki sahnələrə

Polad döşlü dəhnələrə,

*İnsana bax, hünərə **bax**!”*

(Müşfiq, 2017, s. 157)

Mısra İçi Kelime ve İfade Tekrarları

“Yağış yağır, rəqs eyləyir gur damlalar,

*Sıra-sıra, **inci-inci** nur damlalar.”*

(Müşfiq, 2017, s. 182)

*“Böynündəki **dalğa-dalğa** tellərə,*

Qaşlannın altındakı sellərə,

Qəlbindəki istəklərə and olsun!

*Gül üzündə **yeni-yeni** açılmış,*

Xoş iyisi ürəyimə saçılmış

Qoxladığım çiçəklərə and olsun!”

(Müşfiq, 2017, s. 62)

*“Deyirlər **göy yerə, yer göyə** qatılmış,*

Yaşayış fordların qoynuna atılmış”

(Müşfiq, 2017, s. 59)

“Bulmuşam özgə cahanlar səndə

*Yer **yeşil**, göy **yeşil**, ətraf **yeşil**;*

Doğduğum bəldə mənim böylə deyil.”

(Müşfiq, 2017, s. 52)

*“Hər səhər, **hər axşam, hər axşam**, hər səhər*

Çox zaman sərsəri küləklər bixəbər

Bir yaxın dost kimi qapımı döyərlər,”

(Müşfiq, 2017, s. 34)

3.2.2.3 Kafiye (Uyak)

Mikail Müşfik'in şiirlerinde ahengi oluşturan en önemli unsurlardan biri kafiye ve rediflerdir.

Bir şiirde dizeler arasında anlam açısından farklı, ses bilgisi açısından birbirine uyan iki kelime arasında oluşan ses yaklaşmasıyla oluşan ahenge kafiye ismi verilir. Birbirleriyle uyumlu bu seslerin sayısına göre kafiye türleri oluşur (Bekki, 2008, s. 59).

3.2.2.3.1 Kafiye Türü

Kafiye türleri tam kafiye, yarım kafiye, zengin kafiye, tunç kafiye ve cinaslı kafiye olarak adlandırılırlar. Tek ses uyumuna yarım kafiye, iki ses uyumuna tam kafiye, ikinin üstünde ses uyumuna zengin kafiye, bir kelimenin tümü diğer bir kelimedeki seslerle uyum içerisindeyse tunç kafiye, ses açısından aynı anlam açısından farklı olan kelimeli kafiye türüne de cinaslı kafiye denir (Bekki, 2008, s. 59).

3.2.2.3.1.1 Yarım Kafiye

“Bir tek ünsüz benzerliğine dayanan uyaktır. Genellikle halk şiirinde kullanılır” (Dilçin, 2019, s. 86). Dize sonlarında oluşturulan tek ses benzerliğine yarım kafiye denir. Yarım kafiye Türkçe için çok uygun bir kafiye türüdür. Her dönem şiirinde görülmektedir.

“Bu dəhşəti uzaqdan alayını sandın, könül?

Qolaymı sandın, könül?” (Müşfiq, 2017, s. 328)

“Eyvanlar sarma-şıqlı,

Divarlar yara-şıqlı.” (Müşfiq, 2017, s. 215)

“Çalır kimi sesle-nir.

Buna xan bağı de-nir.” (Müşfiq, 2017, s. 215)

*“Qış getdi ölümlərlə, ölkəmdə baharı vardır,
Bağlarda gözəlliklər, şən qəhqəhələr vardır,
Sevdalı könüllərdə sevdikləri yarı vardır,
Daim sevişirlər, bax, məzəd olan ölkəmdə.
Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.”* (Müşfiq, 2017, s. 3)

*“Qarşımda nazlanıb yenə gülür-sən,
Bilsən gülüşlərin nəyə bənzəyir?
Mən desəm artıqdır, özün bilir-sən,
Lalə yarpağında şəhə bənzəyir.”* (Müşfiq, 2017, s. 177)

*“Əzəl səni quzu kimi izləyir,
Əbəd durub yollarım gözləyir.
Gəl bərabər fərəhlənib uç-alım,
Sonsuzluğun qapısını aç-alım!”* (Müşfiq, 2017, s. 150)

3.2.2.3.1.2 Tam Kafiye

“Bir ünlü ve bir ünsüzün ses benzerliğine dayanan uyaktır. Ünsüz benzerliği olmayan ve uzun â uzun û ve uzun î ünlüleriyle biten Arapça ve Farsça sözcüklerle yapılmış uyaklar da tam uyak sayılır” (Dilçin, 2019, s. 87) .

Mısra sonunda rediften önce iki ses uyumuna tam kafiye denir. Mikail Müşfik’in şiirlerinde tam kafiye, yarım kafiyeə görə daha çox istifadə edilmişdir. Şiirəki ahəngin oluşumunda önemli bir yer tutar.

*“Bu yeni il
Bizə həyat,
Bizə yeni bir kainat*

Bizə qat-qat

Əzm-səbat

Gətirən il.” (Müşfiq, 2017, s. 101)

İkinci, üçüncü və dördüncü dizelerde *kainat*, *qat* və *sebat* kelimelerindeki ‘-at’ sesleri ilə tam kafiyeyi oluşturulmuştur.

“Biri varmış, biri yox-muş,

Məzlumların derdi çox-muş.

Saqqalı bir keçi var-mış,

Gəzdigi yer qayalar-mış.

Dağdan-dağa at-lanaraq,

Hər zəhmətə qat-lanaraq

Yaşarmış öz əmə-ylə,

Başqasının kömə-ylə

Dolanmaqdan utanar-mış,

Onun üç yavrusu var-mış:

Biri Şəngül biri Şüngül,

Biri də balaca Məngül

Yeni çıxmış buynuzları,

Buxağında maral çəpiş,

Bacaqları bir dal çəpiş.” (Müşfiq, 2017, s. 361)

Bu bölümde sırasıyla *yox*, *çox*, *var*, *qayalar*, *at*, *eme*, *köme*, *utanar*, *maral*, *dal* kelimelerinde kullanılan ‘-ox, -ar, -at, -mə, -al’ sesleri tam kafiyeyi oluştururken ‘-muş, -mış, -lanaraq, -ylə, -çepiş’ sesleri redifi oluşturmuştur.

“Hey o qədər nəğmə var ki: qüvvət-dənmi oxuyalım?

İşdən, gücdən, cəsarətdən, sürət-dənmi oxuyalım?

Yoxsa keçmiş rəzalətdən, dəhşət-dənmi oxuyalım?

Nurumuzun dağıtdığı zülmət-dənmi oxuyalım?” (Müşfiq, 2017, s. 185)

Bu bölümde *qüvvətənmi oxuyalım, sürətənmi oxuyalım, dəhşətənmi oxuyalım, zülmətənmi oxuyalım* ifadelerinde kullanılan ‘-ət’ sesleri yarım kafiyei oluştururken ‘-**denmi oxuyalım**’ ifadeleri redifi oluşturmuştur.

“Mənim çağlayanım axmış, ax-acaq,

Hər yerdə bir bəyaz iz burax-acaq.

Mənim çağlayanını çağlayır, din-lə,

Bolşevik gücünün qətiyyəti-lə.

Mənim çağlayam kolxoza ax-ır,

Dağların selini heyran burax-ır.

Mənim çağlayanım xəyalım ki-bi,

Bəzən sakit axır, bəzən əsə-bi.” (Müşfiq, 2017, s. 90)

Bu bölümde sırasıyla *axacaq, buraxacaq, dinlə, qətiyyətilə, axır, buraxır, kibi, əsəbi* kelimelerinde kullanılan ‘-**ax, -le, -bi**’ sesleri tam kafiyei oluştururken ‘-**acaq, -ır**’ seleri de redifi oluşturmuştur.

“Əzəl səni quzu kimi izlə-yir,

Əbəd durub yollarım gözlə-yir.

Gəl bərabər fərəhlənib uçalım,

Sonsuzluğun qapısını açalım!” (Müşfiq, 2017, s. 150)

Bu bölümde *izləyir, gözləyir* ifadelerinde kullanılan ‘-**lə**’ sesleri tam kafiyei oluştururken ‘-**yir**’ sesleri de redifi oluşturmuştur.

3.2.2.3.1.3 Zengin Kafiye

“İkiden artık ses benzerliğine dayanan uyaktır. Benzer ses sayısı üçü geçince uyumda zenginleşme derecesi artar. Ancak şiirde sözün doğallığını yitirmeden, dizeleri

kulağı tırmalayan benzer ses yığınları durumuna sokmadan zengin uyak kullanabilmek ustalık isteyen bir sanattır” (Dilçin, 2019, s. 89).

“Şəngülün gözleri qara

Bənzəyirdi ceyranlara.

Şəvə tükü buruq-buruq,

İncə baldır, qısa quyruq” (Müşfiq, 2017, s. 361)

Bu bölümde *qara*, *ceyranlara*, *buruq*, *quyruq* ifadelerinde kullanılan ‘-ara, -ruq’ sesleri zengin kafiye oluşturmuştur.

“Qarşılarındakı dənizlər sərab,

Ümidlər şikəstə, aməllər xarab,

Rahatlıq bilmədən yürür bu karvan.

-Karvan, bitməyəcək yollarla davan!”

Bu bölümde *sərab*, *xarab*, *karvan*, *davan* ifadelerinde kullanılan ‘-rab, -van’ sesleriyle zengin kafiye oluşturulmuştur.

“Ana, ana! .. Bu kəmənin vurğunuyam əzəl-dən,

Onu gözəl anlatamaz düşündüyüm satırlar.

Ana olmaz bizə hər bir "yavrum" deyən gözzəl-dən,

Çünkü onun xilqətində ayrıca bir füsün var.” (Müşfiq, 2017, s. 4)

Bu kısımda *əzəldən*, *gözəldən* ifadelerinde ‘-zel’ sesleriyle zengin kafiye, ‘-den’ sesleriyle redif sağlanmışdır.

“Səhərlər uyar-uyamaz üfüqlər bir xoş rəng-ə,

Tıxamr qulağımız sinirli bir ahəng-ə,

O zaman xəyalımız düdüklər coşmuş sanır.” (Müşfiq, 2017, s. 6)

Şiirde *rəngə, ahəngə, kelimelerinde kullanılan ‘-əng’* sesleri zengin kafiye olarak kullanılmıştır.

3.2.2.3.1.4 Tunç Kafiye

“Uyaklı sözcüklerden biri, öteki sözcüğün sonunda yineleniyorsa, böyle uyaklara tunç kafiye denir” (Dilçin, 2019, s. 89).

*“Başqa aləm yaşamadım böylə gözəl biçimdə,
Onu kimsə gözəlliyin cəlvəsində yar-atmış;
Ana, ana ... çiçəkli bir fidandır ki, içimdə
Ta əzəldən kök salaraq, ürəyimdə boy atmış.”* (Müşfiq, 2017, s. 4)

Bu bölümde dördüncü dize sonundaki *atmış* ifadesi ikinci dizenin sonunda *yaratmış* ifadesinin içinde mevcuttur. Bu durum da tunç kafiyenin oluşumunu sağlamıştır.

*“Təqib edəcəyiz bir hərəkətlə sizləri.
Ey hər düdük ruhundan ruha axan sədalar,
Ürəklərdə şən əmək şamı y-axan sədalar,
Sizlə makinann düşünləri açılır.”* (Müşfiq, 2017, s. 6)

Bu bölümde ikinci dize sonundaki *axan sədalar* ifadesi üçüncü dizenin sonunda *yaxan sədalar* ifadesinin içinde mevcuttur. Bu durum da tunç kafiyenin oluşumunu sağlamıştır.

*“Birsən sənət yolunda candan keçən ərlərlə,
Meydana buraxdığın böylə şah əs-ərlərlə
Ucaldırsan ölkəmin şöhrətini, şanını.”* (Müşfiq, 2017, s. 7)

Bu bölümde birinci dize sonundaki *ərlerle* ifadesi ikinci dizenin sonunda *əsərlərlə* ifadesinin içinde mevcuttur. Bu durum da tunç kafiyenin oluşumunu sağlamıştır.

“Kiçik quşlar cəh-cəh vurub qonurkən ağaclara

Hər bir nəğmə qardaşlaşmaq səsləridir s-anıram.

Şən gecələr ay ışığı düşürkən yamaclara

Şuraların ellərdəki kölgəsini anıram.” (Müşfiq, 2017, s. 8)

Bu bölümde dördüncü dize sonundaki *anıram* ifadesi ikinci dizenin sonunda *sanıram* ifadesinin içinde mevcuttur. Bu durum da tunç kafiyenin oluşumunu sağlamıştır.

“Derlər, Şahsuvarım bir bö-yük kimi

İşləyir Bakının mədənlərində.

Mənsə hicranını ağır yük kimi

Çəkirəm ömrümün ‘rəhgüzərində’.” (Müşfiq, 2017, s. 14)

Bu bölümde üçüncü dize sonundaki *yük kimi* ifadesi birinci dizenin sonunda *böyük kimi* ifadesinin içinde mevcuttur. Bu durum da tunç kafiyenin oluşumunu sağlamıştır.

3.2.2.3.2 Uyak Düzeni

Mikail Müşfik’in şiirlerinde farklı kafiye düzenleri kullanılmıştır. Daha çok düz kafiye düzenine yer veren şair aynı zamanda karışık kafiye düzenine ve çapraz kafiye düzenine de çok sayıda yer vermiştir. Karışık kafiye düzeni içeren şiirleri genellikle çapraz uyakla başlayıp sonrasında düz uyakla devam eden örneklerdir.

3.2.2.3.2.1 Düz Uyak

Mikail Müşfik’in şiirlerinde düz uyak yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Düz uyak her beytin kendi arasında uyaklı olmasıdır. Mikail Müşfik beyit nazım yerine tek

bentli şiirlerinde bu türü daha çox kullanmıştır. Şiirlerde düz uyağın *aa-bb-cc-dd*, *aaab-cccd*, *aaaa-bbbb* şəkilləri çoxça görülür.

“a-----Dinlə, qəlbimdə, Süleyman Rüstəm,

a-----*Sənə dair kiçicik bir nəğməm,*

b-----*Kiçicik - dağ kimi bir dalğam var,*

b-----*Bir dənizdir ki, o dalğam çağlar...*

c-----*Haydı, Rüstəm, çıxalım gəl yarışa,*

c-----*Çıxalım mövzu üçün axtarışa!*

d-----*Aləmə vəlvələ salmaq hızım,*

d-----*Quruluş şairi olmaq lazım!*

e-----*Çapar atlar kimi çapmaqda həyat,*

e-----*Bizə keçməkdə bu dövrən, heyhat...*

f-----*Yataraq uyquya dalsan bir də,*

f-----*Bizi varlıq qoyacaqdır geridə.”* (Müşfiq, 2017, s. 80)

a----- *“Xeyir, hörüklərin deyildir ilan,*

a-----*O əski şairlər söyləmiş yalan,*

a-----*Məni xəyal kimi ayağa salan,*

b-----*O coşqun dalğalı telin işidir.*

c-----*Bunu yaxşı bilir tanış yolçular,*

c-----*Nə sən günahkarsan, nə mən günahkar.*

c-----*Bu ovçu könlümə verməyə qərar,*

b-----*O zərif qamətin, belin işidir.*

d-----*Müşfiqəm, sözümdə tapılmaz yalan,*

d-----*Gözündür könlümü odlara salan,*

d-----*Qəlbimi ovlayıb, canımı alan,*

b-----*O bülbül nəğməli dilin işidir.”* (Müşfiq, 2017, s. 208)

3.2.2.3.2.2 Çapraz Uyak

“ 4 dizeli bentlerle kurulan bir biçimdir. Her dördlüğün tek ve çift sayılı dizeleri kendi aralarında uyaklanır. Dörtlük sayısı sınırlı değildir. Uyak düzeni şöyle olur: abab-cdcd-efef... Çapraz uyak, her türlü konuya elverişli bir biçim olduğundan çok kullanılır. Bu biçim çaprazlı uyak, çaprazlama adlarıyla da anılır” (Dilçin, 2019, s. 370).

Mikail Müşfik’in şiirlerinde çapraz uyak genellikle karışık uyaklı şiirlerinde görülür. Şairin tek şiirde birden fazla farklı uyak düzenini kullandığı örnekler çoktur.

a-----İllərcə dayandın arxan divarda,
b-----Hər gələn yolçuya dəhşətlə baqdın,
a-----Gözündə bir oldu qış da, bahar da,
b-----Qəlblərdə bir acı uçuşla sarqdın.

c-----Üfüqdən üfüqə çaldığın qanad
d-----Hər yem qaranlıq bir kölgə saldı,
c-----Pəncəndə qırıldı bir yığın qanad,
d-----Qorxundan, uçanlar sükuta daldı.

e-----Nə ruzgar, nə boran, nə gar, nə tipi
f-----O sərt ürəyinə etmədi təsir.
e-----Bir yüksək divarda durdun "dağ" kimi
f-----Ömründə izzət bilmədin nədir.

g-----Çulğadı süzdüyün qaldırımları
h-----Bir yığın səfalət, bir yığın acı.
g-----Çaxarkən hirsinin ildırımları,
h-----Dəydi umuzlara ölüm qırbacı.

j-----Gözlərin sancılmış ellərə tək-tək,
k-----Əlində ölkələr bir oyuncaqdı.
j-----Kinli ürəklərdə bəslənən şimşək

k-----*Başında partladı, gözündə çaqdı.*

k-----*Əvət, qaynağında aman bulmayan*

l-----*Zavallı insanlar üzünə durdu.*

k-----*Dərələr, təpələr eylədi üsyan,*

l-----*Bağrına zəhərli bir güllə vurdu.*

m-----*Bizim dünyamızın halkim işçisi*

n-----*Daldı öksüzlərin ahü zarına,*

m-----*Dərdə düşənlərin olub bəkçisi,*

n-----*Son verdi uğursuz uçuşlarına.*

p-----*Dönüb bir tufana, tutdu yolunu,*

r-----*Sarsıtdı aləmi onun buyruğu.*

p-----*Qırdı şəhpərini, kəsdi qolunu*

r-----*Sağlam bir işçinin iti yumruğu!"*

(Müşfiq, 2017, s. 43)

a----- "Çoxdandır bir şeir yazmamışam mən,

b-----Çoxdandır bir nəğmə tutdurmamışam,

a-----Çoxdandır ayrılıb şeir aləmindən,

b-----Xəyal dənizinə baş vurmamışam.

c-----Fikrim qasırğalı deryalar kimi

d-----İstənilən qədər dalğalanmamış,

c-----Könlüm uzaq gedən xülyalar kimi

d-----İncə buludlarla çulğalanmamış.

e-----Ürəyim ilk bahar selləri kimi

f-----Atlana-atlana qaynamamışdır.

e-----Ruhum Mil düzünün çölləri kimi

f-----Bəyaz çiçəklərlə oynamamışdır.

g-----Bir kəlmə bulmaqçın xeyli darılıb,

h-----Əzaba, zəhmətə qatlandığım yox.

g-----Aldığım mövzuya candan sarılıb,

h-----Misradan-misraya atlandığım yox.

k-----Nə kiçik bir dərə, nə bir mənzərə,

l-----Keçməmiş zehnimin lövhələrindən,

k-----Şeirsiz, nəğməsiz gəzib bir ara,

l-----Heyhat, oynamamış könlüm yerindən.” (Müşfiq, 2017, s. 87)

3.2.2.3.2.3 Sarma Uyak

“4 dizeli bentlerle kurulan bir biçimdir. Dörtlük sayısı sınırlı değildir. Her dörtlüğün birinci ve dördüncü ikinci ve üçüncü dizeleri kendi aralarında uyaklıdır. Uyak düzeni şöyledir: abba-cddc-effe... Sarma uyak her çeşit konuya uygun düşen bir biçimdir. Çapraz uyak kadar çok kullanılmamıştır. Bu biçim sarmalı uyak, sarmalama adlarıyla da anılır” (Dilçin, 2019, s. 371).

Mikail Müşfik’in şiirlerinde sarma uyak düzeni ender kullanılmıştır.

“a----- Nə ağırdır mənim eşqim, nə ağır,

b-----Bu ağır siqləti çəkməz divlər.

b-----Ey könül! Burda təhəmmül göstər,

a-----Nə haray çək, nə acıqlan, nə bağır.

c-----İldırım çaxdıracaq hər yandan,

d-----Azacıq dolsa buludlarla səma.

d-----Bu dənizlər də çocuqdur, baxma,

c-----Sarsılır hər qopacaq tufandan...” (Müşfiq, 2017, s. 178)

3.2.2.4 Redif

“Redif kafiyyeden sonra gelen ve aynen tekrarlanan ek yahut kelimelerdir. Redif için esas olan bir husus vardır ki o da tanımda da belirttiğimiz gibi redifin kafiyyeden sonra gelecek olmasıdır” (Kaya, 2009, s. 1).

Mikail Müşfik’in şiirlerinde redif ahengi sağlamak ve vermek istediği mesaja vurgu yapmak konusunda önemlidir. Şiirlerin çoğunda kullanılmıştır. Redifler hem ek olarak hem de kelime ifadeleri olarak kullanılmıştır.

“Qış getdi ölümlərlə, ölkəmdə bahar vardır,

Bağlarda gözəlliklər, şən qəhqəhələr vardır,

Sevdalı könüllərdə sevdikləri yar vardır,

Daim sevişirlər, bax, məzəd olan ölkəmdə.

Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.” (Müşfiq, 2017, s. 3)

“Hey o qədər nəğmə var ki: qüvvət-dənmi oxuyalım?

İşdən, gücdən, cəsarətdən, sürət-dənmi oxuyalım?

Yoxsa keçmiş rəzalətdən, dəhşət-dənmi oxuyalım?

Nurumuzun dağıtdığı zülmət-dənmi oxuyalım?” (Müşfiq, 2017, s. 185)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DİL VE ÜSLUP

4.1 Dil

Dil edebiyat, kültür ve sanatın oluşumunda ve onların gelecek nesillere taşınmasında en önemli yapı taşlarından biridir. Kültür ve sanatın oluşumunu sağlayan şair, yazar, sanatçı isimler dilin önemini bilir ve dile herkesten daha farklı bir açıdan bakar. Dilin sanatçılar tarafından yoğrulup edebi özellik kazanması dili geliştirir, zenginleştirir ve yok olmasını engeller.

Edebiyat dili temel alır. Bir hikâyede, tiyatrodan, romanda, şiirde bizi heyecanlandıran, zihnimize bizi farklı hayallerin içine bırakan, çeşitli tasvirler oluşturan tüm her şey kelimeler sayesinde. Müzikte ses, mimaride taş, resimde boya ne ise edebiyatta da kelime aynı önemi taşır (Kaplan M. , 2015, s. 163).

“Dil, insanın ve hayatın en önemli parçasıdır. Kelime ile hayat arasında çok ince damar ve sinir ağları ile örülü münasebetler vardır” (Kaplan M. , 2015, s. 164).

Mikail Müşfik’in şiirde bu kadar başarılı olmasının en önemli sebeplerinden biri de şiirinde edebi dili ustalıkla kullanmasının yanı sıra günlük halk dilini de beraberinde kullanmasıdır. Şiirlerinde çeşitli üsluplarda dili yontmayı başaran Müşfik, okuyucu kimi zaman halkın yaşamına yolculuğa çıkarmış kimi zaman da aşık ile sevgilinin dünyasına göz attırmıştır. Şiirlerinde halkın konuşma dilinden çokça örnek vermiştir.

4.2 Üslûp

“Üslûp; belli bir görüş, duyuş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür” (Karabulut, 2017).

Mikail Müşfik’in şiirlerinde üslup yaşantı ve görüşleri doğrultusunda değişim göstermiştir. Sanatının ilk dönemlerinde sembol ve imge bakımında yeterli doygunluğa erişmeyen Müşfik daha sonraların şiirine tabiat, aşk gibi birçok konuyu semboller vasıtasıyla başarılı bir şekilde uygulamayı başarmıştır. Müşfik sanatının son

dönemlerinde şiirini artık bir ideoloji aşılama ve mesaj verme gayesiyle kullanmıştır. Bu fikir aşılamaı özgür bir ortamda sağlayamadığı için sembolik kavramlar kullanmıştır. Bu da şiire zenginlik katmış ve onu farklı kılmıştır. Bütün bunlara rağmen şiirinde açıklık ve sadeliği korumuş ve lirizmi başarılı derecede sağlamıştır.

Yine 1936'da kaleme aldığı Şerim adlı şiirinde üslubun nasıl olması gerektiğini şu ifadelerle göstermiştir. *“Dərinlik çox gözəldir, sadə olursa, Nə çıxar o şeirdən başımı yorsa?”* (Müşfiq, 2017, s. 147) Mikail Müşfik'e göre şiirde derinlik sade ve anlaşılır bir düzeyde olması şartıyla olmalıdır. Aksi durumda şiir Müşfik'e göre baş yormaktan başka bir özelliğe sahip olmamış olur.

4.2.1 Tasviri Üslûp

Mikail Müşfik şiirinde kullandığı mekân, karakter, doğa olayları gibi unsurları tasviri üslubu kullanarak başarılı bir şekilde şiire işlemiştir. Şairin ahengi bozmadan çeşitli detaylar üzerinden okuyucunun zihninde betimlemeler oluşturması ve okuyucuyu bir his çemberinde gezdirmesi tasviri üslupla sağlanmıştır. Bazen bir mekânı ustalıkla tasvir ederken bazen de bir doğa olayını detaylı şekilde vererek zihinde canlanmasını sağlamıştır. Bu da şiirinde onu başarılı kılmıştır. Aşağıda şairin bazı şiirlerinden tasviri üsluba örnekler verilmiştir:

*“Sərt, soyuq bir qış gecəsi... Səma bəyaz, yer bəyaz,
Uğuldayan külələklərlə sarsılmada soqaqlar.
Hər kimin ki, qanadı var çovğun olsa darılmaz,
Fəqət yenə bu soyuqdan qısılmada soqaqlar.*

*Gələn də var, gedən də var, mən də varam bu gecə,
Təbiətin dəhşətləri titrədiyor ətrafı.
Bir bucaqda yorğun titrək əllərilə kəməncə
Çalan zəif bir ixtiyar inlədiyor ətrafı.
Yanında bir yavrusu var, yorulmadan çalıyor.
Kəməncəmn simlərindən qopan yanıq havalar*

İncəldikə, hər kəs ondan acı bir həzz alıyor.

*Yellər dəxi vəlvələli ötüyorkən bu yoldan,
Yavaş-yavaş səslərini dəyişdirib bir qadar,
Onlar dəxi uzaqlarda, ağlıyorlar könüldən.*

-Ey ixtiyar, sən ey zalım, məzlum dolu illərin..." (Müşfiq, 2017, s. 15)

Mikail Müşfik'in 1927'de yazdığı *Dilənçi* adlı bu şiirinde tasviri üslubun başlıca bir şəkildə istifadəsi görülməkdədir. İlk bölümde gökyüzünün və yerlərin karlarla kaplandığı, sokakların rüzgârlarla adətə sarsıldığını kısaca soyuk bir kış gününü okuyucuya təsvir etmişdir. Şiiri okurken rüzgârın uğuldamalarını duyar və üşürüz. Bu da təsvirin ne qədər başlıca yapıldığını göstərir. İkinci bölümde şair zamanın gecə vakti olduğunu xatırlatır. Sokakta insanların olduğunu və kışın etrafı nasıl etkilədiyini anlatmışdır. Bu soyuk kış gecesində yaşlı bir adam və yanında kiçik bir qızın keman çaldıklarını anlatır. Kemandan acı bir mütəq çaldığını herkesin bunu duyduğunu anlatır. Kalan digər bölümlərdə şair bu yaşlı adama seslənir və yanındakı qız için təvsiyələrdə bulunur. Təsviri üslupla okuyucuda havanın soyukluğundan kemanın sesinə qədər bütün hislər uyandırılmışdır.

*"...Dırmanıb dağlara, çıxdım yuxarı.
İstədim bir yeni dünya bulayım,
Azacıq Göygölə mehman olayım.
Çıxaraq bir dikə, gördüm sonda
Dağların kölgələnen qoynunda
Uyuyor naz ilə Göygöl rahat.
Onda var öylə dərin bir rıqqət
Ki, baxanlar ona heyran oluyor,
Qəlbi köksündə xuraman oluyor.
Dörd tərəfdən onu çamlar bir-bir
Sanki zəncirləyib etmişlər əsir.
Sanki dağlar ona olmuş dayə,*

*Qayalar bağrına salmış sayə,
O fəqət hər şeyə dinməz baxaraq
Duruyor, dağların ardında şafaq
Çırtlayıb, incə qızıl saçlarını,
Saç deyil, od kimi qırbaclarını
Sallayıb köksü dəlik dağlardan.
Oxuyor Göygölə kəskin meydan.
Rəng verib, rəng alıyor Göygöl də,
Buna heyran qalıyor Göygöl də. ...”* (Müşfiq, 2017, s. 51)

1928'de yazılan Göygöl şiiri mekân tasviri içeren bir şiirdir. Şair Göygöl için duyduğu hislerini onu ilk keşfedişiyle anlatmaya çalışmıştır. Yeni bir dünya arayışı içindeyken dağlara, zirvelere çıktığını söyleyen şair sonunda dağların eteğinde konumlanmış olan Göygölü bulmuştur. Göygölü tasvir ederken onun dağ eteklerinde olduğunu etrafında çamların gölü sardığını ve dağların arkasından beliren şafak kıvrıllığının göl ile birleşimini ve yansımaları tasviri bir üslupla okuyucuya başarıyla aktarmıştır. Okuyucu şiiri okurken hayalde kendini Göygöl'ün kıyısında oturmuş buluyor.

4.2.2 Tahkiye Üslûp

Tahkiye üslubu şiirde ana fikrin veya his ve duyguların hikayeleştirilmiş şekilde okuyucuya aktarılması işine denir. Mikail Müşfik şiirlerinde bu üsluba çokça yer vermiştir. Özellikle didaktik özellikteki şiirlerinde bu üslubu daha çok kullanmıştır. Aşağıdaki şiirler tahkiye üslubuna örnekler barındırır.

*“... İştə bir araba gəlir uzaqdan
Müsəlsəl, qarışıq gurultularla.
Bir tunc əksi-səda qarşığı dağdan
Söyləyir: Qarını, durma, xəbərlə!

Yerində diksinib ixtiyar qadın*

*Titrəyir, əsərək yarpaq vücudu.
Almaqçın üstünü bir köhnə yadın,
Bir fayton qarının önündə durdu.*

*Faytonda oturmuş yorğun nəfərlər
Bizim kənd və qəza işçələridi.
Söylədilər: -Ana! Nə var, nə xəbər?*

Qadm yolçulara ruhunu gərdi....” (Müşfiq, 2017, s. 10)

1927'de yazılan *Həsrətli Qarı* şiirində bekleyiş içerisinde olan kadın bir araba gördükten sonra arabadakilere halini, derdini anlatmasıyla şiir bir hikâyeye gibi başlar. Şiirde bir arabanın uzaktan gürültülü seslerle yaklaştığını sonrasında ihtiyar kadının yorgun vücuduyla arabayı durdurması daha sonrasında arabadakilerle kadının diyaloglarının başlaması tamamen tahkiye üslubuna ait detaylardır. Şair bunu yaparak şiire daha iyi odaklanmayı sağlamıştır.

*“... Teymur qaqqıldayıb güldü,
-Ah, bu Teymur qoyar ki ..
-Bəli, bir padşah bir gün darılmış,
Qəlbinə amansız qəmlər sarılmış,
Əl çalmış vəziri gəlmiş hüsurə,
Üzünü tutaraq demiş vəzirə:
-Bir dastançı gətir.
Əməl olunmuş,
Ansızın bir nəfər hazır bulunmuş.
Zal oğlu Rüstəmin hekayətindən,
Onun mərdliyindən, fərasətindən,
Vurub yıxmasım, şücaətini,
Basıb kəsməsini, məhərətini
Bir-bir tərif edib bitirən zaman*

*Padşah başını qaldırıb hamam
Sormuş ki: -Heyvandı o yoxsa insan.
Vay sənın halına müəllim olsun.
Biz burda məsələ həll etməkdəyız
Kənardan nə var ki? .. Sorursunuz siz,
Siz yarın müəllim olsanız əgər
Məndən akademik olar. -ələsgər
Dinləyib Cəbini, boynunu бүkdü,
Üzüne bir sarı qızılıq çökdü. ...”* (Müşfiq, 2017, s. 84)

1928'de yazılmış olan yuxarıdaki *Bizim Otaqdaki* şiirinde şair tahkiye üslubunu kullanarak okuyucunun anlam örgüsü yapmasını sağlamıştır. Hikâye, masal anlatım dilinde çokça kullanılan belirsiz geçmiş zaman eki olan *-miş* ekini kullanarak şiirine hikaye havası katmıştır. Şiirin bu kısmında kullanılan hikâye anlatımında bir gün bir padişahın iç sıkılması yaşadığını ve kendisine bir destan anlatıcısının getirilmesini istemesinden sonra destancıyla padişah arasında konuşma geçer. Bu olayı hikâye diliyle okuyucuya başarılı şekilde aktarmıştır.

4.2.3 Hiciv-Alaycı Üslûp

Hiciv üslubu, edebi ürünlerde kendini ya da bir şahsiyeti, olayı, durumu, bireysel yahut toplumsal meseleleri bazen çeşitli söz sanatları kullanarak kapalı bir anlatımla bazen de doğrudan bir şekilde eleştirme şeklidir. Bu üslup çoğu şair tarafından benimsenip kullanılmış bir üsluptur. Bazı şairler şiirlerini sadece bu yolla yazarken Müşfik gibi bazı şairler de şiirlerinde bu üsluba zaman zaman yer vermeyi tercih etmişlerdir.

Hiciv yapan sanatçı ele aldığı konuyu tarafsız bir şekilde incelemeyi, tam tersi konuyu eleştirilebilmesi için kötü taraflarını daha belirgin kılma gayretindedir. Sanatçı ifade ettiği bu zıt durumu birkaç satirik anlatımlarla okuyucuya sunmaktadır (Baypınar, s. 33)

“... Xayır, ey şairim, sən bu varlığı

Yaxşı anlamadın, yaxşı duymadın.

Göylərdə aradın bəxtiyarlığı,

Bu gözəl həyata məhəl qoymadın.

Dedin ki, şairim, utanmadan sən:

Əlində bir köhnə şeir divanı,

Dilində səsləndi ölgün qəzəllər...

Anlaya bilmədin yeni insanı,

Bilmədin nəçidir yeni gözəllər.

Sən xəzan kimisən bahar içində.

Göz yaşında üzən solğun vücudun

Bir sarı yarpaqdır sular içində!...” (Müşfiq, 2017, s. 136)

Mikail Müşfik *Şair ve Vətəndaş* şiirində kendisi ilə vətəndaş sıfatında bir karakteri konuşturmıştır. Vətəndaş karakteri üzerinden şair sıfatındaki kendisine eleştiriler yöneltmiştir. Vətəndaş şaire bu bölümde asıl varlığı doğru anlamadığını ve mutluluğu göklerde çaresizce aradığından söz eder. Utanmadan şair olduğunu elinde köhnə işe yaramaz bir divan olduğunu söyleyerek kendi yaptığı işi eleştirmiştir. Yeni insan kavramını hatırlatıp şairin yeni insanı anlayamadığını aklının geçmişte kaldığını ve gözünü açmadığını eleştirerek bir ölü gibi faydasız kaldığını belirtmiştir. Müşfik bu şiirle kendisiyle yüzleşme yoluna gitmiş ve kendini dahi acımasızca eleştirme büyüklüğünü göstermiştir.

4.2.4 Hitabet Üslûp

Hitabetin çeşitli tanımları mevcuttur. Hitabet, nutuk anlamında ifade edildiği gibi, söz sanatı anlamında olan retoriği de karşılayan bir ifade olarak da tanımlanmaktadır. Bazı uzmanlar hitabeti, insanların düşünce, dava vb. durumları diğer insanlara aşılama ve haber etmek maksadıyla kullanılan araç olarak ifade ederken, bazıları da “muhatapı etkileme sanatı” olarak görüp onun sanat yönüne vurgu yapmaktadırlar (Başçı, 2019, s. 32).

Tarih boyunca halkın içerisinde seçilmiş seçkin isimler halka her zaman bu üslup ile seslenmişlerdir. Şairler de şiir yoluyla bu çağrılar yapabilmışlerdir. Bu çağrılar

genellikle hitabet üslubu kullanılarak yapılmış ve her zaman karşılık görmüştür. Mikail Müşfik de birçok şiirinde hitabet üslubunu kullanmıştır. Genellikle gelecek için, yeni bir yaşam arzusu, aşk, eğitim, vatan millet konulu şiirlerinde okuyucuya bu üslupla yaklaşmıştır.

*“Dinlə, qəlbimdə, Süleyman Rüstəm,
Sənə dair kiçicik bir nəğməm,
Kiçicik - dağ kimi bir dalğam var,
Bir dənizdir ki, o dalğam çağlar...
Haydı, Rüstəm, çıxalım gəl yarışa,
Çıxalım mövzu üçün axtarısa!
Aləmə vəlvələ salmaq lazım,
Quruluş şairi olmaq lazım!
Çapar atlar kimi çapmaqda həyat,
Bizə keçməkdə bu dövrən, heyhat...
Yataraq uyquya dalsan bir də,
Bizi varlıq qoyacaqdır geridə.”* (Müşfiq, 2017, s. 80)

Mikail Müşfik *Rüsteme* başlıklı şiirinde arkadaşı Rüstəm'e bir çağrı da bulunmak da ve kendisini bazı konularda harekete geçmeleri gerektiğini hitabet üslubuyla belirtmektedir. Müşfik kuruluş şairi olmak için halka meseleler aktarma çağrıda bulunma isteğini belirtir. Yatarak hiçbir şey yapmadan kalamayacaklarını bir şeyler yapmak gerektiğini hatırlatmış ve arkadaşına çağrıda bulunmuştur.

*“...Sən ey Şərqi əməkçi qızı, çırpın, qanadlan!
Bürüyəcək şöhrətin bu sənət meydanını,
Ola bilməz çəkdiyin zəhməti gözdən salan...”* (Müşfiq, 2017, s. 7)

Mikail Müşfik *Xalı* isimli şiirinde halı dokuyan genç bir işçi kıza hitap etmiştir. İşçi kızın halı dokurken aslında ülkenin geleceğini işlediğini, ülke adına faydalı bir iş yaptığını belirtmiştir. İlerdeki güzel günlerde onun da şanı şöhrəti olacağını zira şu an bu yolda çektiği zahmeti yarın kimselerin göz ardı etmeyeceğini belirtmiştir.

“...*Hücum et kitaba, hücum et dəftərə!*

Çalğıçı, gecikmə, nəğməni sən də çal!

Çal, havan yayılsın yerlərə, göylərə,

Çünkü bu əsrimiz istiyor qalmaqal!” (Müşfiq, 2017, s. 33)

Mikail Müşfik *Mədəni Hücum* şiirinde bilginlerin bilime akın etmesini, sanatçıların sanatını icra etmelerini kısaca her vətəndaşın gelecek adına ilerleme adına sorumluluklarını yerinə getirmesini çünkü bu yüzylın herkesten bir aksiyon, skandal yaratmasını beklediğini belirtmektedir. Müşfik bu telkinleri hitabet üslubu ile okuyucuya başarılı ve etkileyici bir şekilde aktarmıştır.

4.2.5 Konuşma Üslûp

Şairler genellikle duygu dünyalarını açık veya kapalı bir yolla okuyucuya yansıtmə, onlarda çeşitli hisler uyandırma amacıyla farklı üsluplara başvurur. Şiirlerinde genellikle iç dünyalarını yansıtan şairler bu yansıtmə durumu için çeşitli aynalar kullanmaktadır. Şiirde kullandıkları üslup çeşitleri bu aynaların isimlerini karşılamaktadır. Bu üsluplardan biri de konuşma üslubudur. Konuşma üslubu kendi içinde diyalog ve monolog olarak ayrılmaktadır. İçsel ve ruhsal konular işleyen şairlerde genellikle monolog diye adlandırılan iç konuşma türü seçilmektedir. Didaktik konulara yer veren şairlerin şiirlerin de ise karşılıklı konuşma türü ön plana çıkmaktadır.

Şair Mikail Müşfik konuşma dili üslubunun her iki türünü de başarıyla kullanmıştır. Müşfik'i şiirlerinde kimi zaman amaç aşılmaq için bir köylüyle, bir sanatçıyla veya bir işçiyle konuştuğunu görürken kimi zaman da kendi iç dünyasındaki duyularını yine kendi benliğiyle konuşarak okuyucuya yansıttığı fark ederiz.

4.2.5.1 İç Konuşma (Monolog)

“...*Vicdanları pək şəffaf, insanları nurani,*

Müşfiq, bilə bildinmi, aləmdə şu dövranı?!

Qaplar yarın artıq sağ dünyaları ürfanı.

Hər yer güləcək, nura mötəd olan ölkəmdə.

Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.” (Müşfiq, 2017, s. 3)

Mikail Müşfik *Ölkəm* adlı şiirində geleceğe dair ülkesi adına güzel zamanları yaşanılacağından ümitlidir. Son bölümde şair “*Müşfiq, bilə bildinmi, aləmdə şu dövrəm?!*” diyerek kendisine bir soru sormuş ve iç konuşma örneği vermiştir.

*“Çoxdandır bir şeir yazmamışam mən,
Çoxdandır bir nəğmə tutdurmamışam,
Çoxdandır ayrılıb şeir aləindən,
Xəyal dənizinə baş vurmamışam.*

...
*Bir kəlmə bulmaqçın xeyli darılıb,
Əzaba, zəhmətə qatlandığım yox.
Aldığım mövzuya candan sarılıb,
Misradan-misraya atlandığım yox.*

*Nə kiçik bir dərə, nə bir mənzərə,
Keçməmiş zəhnimin lövhələrindən,
Şeirsiz, nəğməsiz gəzib bir ara,
Heyhat, oynamamış könlüm yerindən.”*

(Müşfiq, 2017, s. 86)

Mikail Müşfik *Bəyaz Çöllər* isimli şiirinde kendisiyle bir iç sohbet havası yansıtmıştır. 1931 yılında yazdığı bu şiirde “*Çoxdandır bir şeir yazmamışam mən, Çoxdandır bir nəğmə tutdurmamışam,*” ifadelerinde anlaşılaçağı üzere şiir ve edebiyattan belli bir süre uzak kaldığını ve bu durumdan memnun olmamakla birlikte kendisine çeşitli yakınmalarda bulunmuştur. “*Əzaba, zəhmətə qatlandığım yox. Aldığım mövzuya candan sarılıb, Misradan-misraya atlandığım yox.*” Şair bu ifadeleriyle yine herhangi bir iş için zorluğa katlanıp çalışmadığından ve belli meseleler üzerinde yazı yazmadığından yakınmıştır. Tüm bu eleştirileri samimi bir dille başkasına karşı değil yine kendisini ayna seçerek öz eleştiri düşüncesiyle kaleme almıştır.

4.2.5.2 Karşılıklı Konuşma (Diyalog)

“...Dedi bir gün Gülnaz: - Yaxşı, ana,

Eybi yox mən ki, nişanlandım ona.

Söyləyirlər ki, onun yox savatdı,

Bir yığıncaqda çəkilməzmiş adı.

Bir də çox köhnə fikir sahibidir,

Əski, pək əski adamlar kibidir.

Məktəbə getməyə qoymaz ki, mən;

Annə, bilməm ki, kim aldatdı səni.

Bu yamandır ki, eşitməzkən adın,

Məni sən gör kimə qoşdun, caladın!

Annəsi:

Bax, qızım, bax, olan olmuş, keçmiş;

Bax, qızım, yaxşı deyil mənə bu iş.

Doğru, yoxdur savadı, var parası;

Olma gəl annənə, yavrum, ası.

Gəl, quzum, sözlərimə bir qulaq as,

Çıxma yoldan, çox ayıbdır, Gülnaz!

Sənə göndərmiş ipək bir çarşaf,...” (Müşfik, 2017, s. 24)

Müşfik yukarıdaki Gülnaz adlı şiirde genç yaşta annesinin rızasıyla nişanlanan bir kızıdan bahsetmektedir. Gülnaz isimli kız nişanlılığını kabul eder ama sonradan çevredekilerin nişanlısı hakkındaki yorumlarından rahatsız olup annesine açılır. Şiir bundan sonra anne ve kız arasındaki karşılıklı bir konuşmaya sahne olur. Müşfik bu konuşmayı sade ve anlaşılır bir dille aktararak okuyucuda his uyandırabilmiştir. Gülnaz annesine kendisinin okutulmayacağını, nişanlısının köhne fikirli biri olduğundan bahseder ve endişesini belli eder. Anne ise bu yoldan artık dönmeyeceğini, parasının olduğunu hatırlatıp onu teselli etmeye çalışır. Şiirinde kadın tipinden bahsederken toplumsal bir konu olan görücü usulü evliliğe ve genç yaş evliliklerine değinmiştir.

“...Dedim: -Getmə, bala, hənuz uşaqsın,

Dünyanın işini bilən tapılmaz;

İstəmişən göylər başımda çaqsın?

İnsan olan bəndə hissə qapılmaz.

Beş sənə oxudun, kifayət edər,

Umdum səndədir, vaz keç səfərdən.

Mənə kim baxacaq? Olma dərbədən.

Nə qədər yalvarıb-yaxardımsa mən...”

(Müşfiq, 2017, s. 11)

Mikail Müşfik *Həsrətli Qarı* şiirində yaşlı bir kadının hayatından kesitləri şiire yansıtmışdır. Şiirin yuxarıda belirtilən bölümündən kadın asker dolu bir aracı durdurduktan sonra bir askere derdini təsasını anlatmaya başlar. Genç yaştaki oğlunun okumak üçün Tiflis’ə gittiğini kendisinin bir başına kaldığını ifadə eder.

Müşfik şiire adını verdiği həsrətli kadın dönemin kadın tipini iyi bir şəkildə yansıtırken bu tipin yaşamını, şərtlərini və hislərini anlatmaq üçün kadının dilindən bir başkasıyla qarşılıqlı danışma gerçəkləşirmiş. Okuyucu bu danışma sayəsində olaya daha hâkim yaklaşmışdır.

“...Qələm coşdu, sözüüm qaldı ürəkdə;

Odur ki, şerimin dəyəri yoxdur.

Oxuyan gülərək söyləyəcək də

‘Müşfiqdə şairlik əsəri yoxdur’

Xoş gündür çıxalım üz-üzə, Nigar!

Sən nə söyləyirsən bu sözə, Nigar?”

(Müşfiq, 2017, s. 23)

Mikail Müşfik şiire adını verdiği Nigâr isimli aşkıyla bir danışma içərisinə girmişdir. Ona olan aşkını və onun güzelliği qarşısındakı durumunu anlatmışdır. Bu güzəllik və aşk qarşısında şiir yazamadığını bütün hislərinin yüregində kaldığını belirtmiş və bu səbəptən dolayı başkalarının şairliyinə laf edəbileceklərini bile düşünüb Nigar’a yaxınmışdır.

4.3 Edebi Sanatlar

Edebi sanatlar diğər bir değışle söz sanatları şiirde en çok başvurulən konulardan biridir. Kapalı derin ifadələr içeren şiirlerde genellikle edebi sanatlar hakimdir. Bu şiirlerin anlam dünyasına erişmek için de edebi sanatlar bilgisine aşina olmaq gerekir. Bəzi şairlər sanat yapma istəğıyle tamamilən edebi sanatlara bağlı kalırken bəzi şairlər de edebi sanatlardan uzaqlaşp daha sadə bir dille şiir yazma gayretinə girmişlərdir. Mikail Müşfik şiirlerinde bu iki mevzu arasında dengeyi kurmuş, şiirine həm sadelik həm de çeşitli söz sanatlarıyla edebi zevk açısından değıər katmayı başarmışdır.

Müşfik şiirlerinde en çok kullandığı söz sanatları; teşbih, tezat, istifham, tenasüp, istiare, hüsn-i talil, telmih, abartma, teşhis ve nida söz sanatlarıdır.

4.3.1 Teşbih

“Sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir. Teşbih (benzetme) bir mecaz sanatı değildir. Çünkü sözcükler gerçek anlamlarında kullanılır” (Dilçin, 2019, s. 405).

“...Könlüm bir adadır qəm dəryasında.

Açmasam dərdimi, kim bilir nə var

Ömrümün qaranlıq macərasında?” (Müşfiq, 2017, s. 12)

Mikail Müşfik *Düşüncə* adlı şiirinin bu bölümündə oğlunun dert edinen bir ananın düşüncələrini yansıtmışdır. *“Könlüm bir adadır qəm dəryasında.”* İfadesiyle annenin oğlu için ne kadar yorulmuş olduğunu hissetmekteyiz. Burada anne kalbini bütün dertlerle boğuşup yalnız kalan bir adaya benzetmişdir. Etrafındaki denizi de gam ve kederle doldurmuşdur. Dərdinə çare bulamadığını fark etməmekteyiz. İfadədə karamsarlık da yer almaktadır. Şair bu benzetmə sanatıyla annenin hislərini okuyucuya daha etkili bir biçimde yansıtmayı başarmışdır.

“...Fəqət onun gülüşləri bir qönçəyə yaslanan

Rəngsiz parlaq jalələrdən nümunədir, hər zaman

Gənc ömrümə yüksəlməkçin qanad verir, can verir.” (Müşfiq, 2017, s. 19)

Mikail Müşfik yuxarıda belirtilen *Gülüslər* adlı şiirinin son kısmında sevgilinin gülüşlərini tanımlamak için təşbih sanatına başvurmuşdur. Şair sevgilinin gülüşlərini gonca çiçəyinə yaslanan jaleləre bənzətməmişdir. Jalelər kimi parlaq və canlı olduğunu söyləmişdir. Okuyucu bu sayədə şairin sevgisini, duyularını daha iyi bir şəkildə hissetmişdir.

“...Hələ qarşımda Xəzər çalxalanır,

Qıl nəzər, gör nə köpüklənməsi var!

Dalğalar sanki bəyaz quşlardır,

Dəniz üstündə qanadlanmışlar...” (Müşfiq, 2017, s. 34)

Mikail Müşfik *Bir Görünüş* adlı şiirinin bu bölümündə Hazar Gölü haqqındakı izlenimlərini fərk edərək. Şair Hazarın dalgalarından olunan köpükləri və suyun dalğalanmasından təkilənmişdir. “*Dalğalar sanki bəyaz quşlardır, Dəniz üstündə qanadlanmışlar*” derək dalgaları kuşlara bənzətməmiş və dalgaların hərəkətliliğini də kuşların kanat çırpmasına bənzətməmişdir. Şair bu durumu da yinə təşbih sanatıyla şiire aktarmışdır.

4.3.2 Tezat

“İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir. Bir şeyin birbirine karşıt olan özelliklerini bulup çıkarmak da tezat sanatına girer. Yoksa soğuk-sıcak, kuru-yaş, uzun-kısa, büyük-küçük, gece-gündüz gibi dilbigisi bakımından karşıt olan sözcükleri arka arkaya sıralamak tezat değildir” (Dilçin, 2019, s. 449).

“...er oğlu ər kimi atılsan meydana,

Hər dodaq namına bəstələr bir şeir.

Ölməkçin doğmadıq, gəlmədik cahana,

Ölməkçin yaşamaq - bu sadə bir işdir...” (Müşfiq, 2017, s. 32)

Mikail Müşfik *Mədəni Hücüm* adlı şiirinin yuxarıda belirtilən bölümündə ölmək-doğmaq, ölmək-yaşamaq kimi anlamca birbirinə zıt olan ifadələri kullanmış. Şair şiirde

yaşamanın ehemmiyeti ve yaşarken elle tutulur, fayda sağlayan işler yaparak yaşamanın öneminden bahsetmiştir. Faydasız, ehemmiyetsiz bir yaşam sürmek ölmek için yaşamış olmakla aynı görülmüştür. Bu amaçla dünyada olmadıklarını layıkıyla yaşamak adına dünyada olduklarını belirtmiştir.

*“...İştə orda baxıyor bir canlı heykəl;
Bir heykəl ki, dalmış köhnə düşüncələrə.
Bir heykəl ki, çöhrənsində gizli min əməl,
Fəqət daşdan nəzərləri dikilmiş yerə...”* (Müşfiq, 2017, s. 70)

Mikail Müşfik *Həykəl Qarşısında* isimli şiirin yukarıdaki bölümünde dostu olan şair Sabir’in heykeli hakkında konuşuyor. Heykel cansız bir yapı olmasına rağmen şiirde ona canlı heykel diye hitap etmiş ve anlam da bir tezatlık kurmuştur. Bu tezatlık dikkati ve odağı şiirin üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu söz sanatıyla şiire canlılık katılmıştır.

4.3.3 İstiare

Bir konuyu, ismi kendi isminin haricinde çeşitli özelliklerle başka bir isimle benzeterek anlatmaya denir. İstiare bir benzetme ve mecaz sanatıdır (Dilçin, 2019, s. 412).

*“...İşçi qız, toxuduğun o divar xalısmda
Heyran oldum ürəkdən işlədiyin sənətə,
Bir gözəllik əsəri verdin bəşəriyyətə.
...
Birsən sənət yolunda candan keçən ərlərlə,
Meydana buraxdığın böylə şah əsərlərlə
Ucaldırsan ölkəmin şöhrətini, şanını.”* (Müşfiq, 2017, s. 7)

Mikail Müşfik’in *Xalı* adlı şiirinin yukarıdaki bölümünde bir genç kızın duvar halısı dokuduğu görülmektedir. Şair şiirde genç kızın uğraştığı sanatı överken diğer yandan da genç kıza devamlı sesleniş içerindedir. Şiirde tek taraflı bir hitabet, konuşma hakimdir. Müşfik’e göre genç kızın azmi sanatla ilgilidir. Aynı zamanda dokuduğu halı

bir semboldür. Müşfik halıyı ülkenin geleceğine benzetmiştir. Geleceği dokuyacak kişiler ise genç nesildir. Şiirde kapalı istiare kullanılmıştır. Gelecek üstü kapalı bir şekilde vurgulanmıştır.

“...*Dərinlik çox gözəldir, sadə olursa,
Nə çıxar o şeirdən başımı yorsa?
Mənalı səslərlə, şerim, incələş
bir kaman kimi!
Hər şey sadələşmədə, sən də sadələş
hər insan kimi!...*” (Müşfiq, 2017, s. 147)

Mikail Müşfik’in 1936’da kaleme aldığı *Şerim* adı şiirinin yukarıdaki bölümünde kendi şiirine seslenmektedir. Şiirin ahenkli olması gerektiğini savunurken onun bir keman sesi gibi olmasını istemiştir. Şiirinin ahengini bir keman sesine benzetmiştir.

4.3.4 Telmih

Dizelerde herkes tarafından bilinen tarihteki bir isme, olaya, inanca veya bilinen bir atasözüne atıfta bulunmak, onu okuyucuya hatırlatma sanatıdır. Telmih yapılan durum, ifade uzun uzun açıklanamaz, bir iki kelimeyle ifade edilir (Dilçin, 2019, s. 461).

“...*Sabah Novruz bayramıdır
Deyə-deyə yatıyorduk.
Çəkdiyimiz acıları
Sevinclərə qatıyorduk...*” (Müşfiq, 2017, s. 66)

Mikail Müşfik’in *Bayram Axşamı* adlı şiirinin bu bölümünde Türk dünyası için çok önemli sembol bayramlardan biri olan Nevruz bayramı hatırlatılmıştır.

“...*O zaman ki, Hadi coşqun şeirlərilə
Söyliyordu çox parlaqdır istiqbalımız,
Sənin könlün, fəqət məhzun şeirlərilə*

Deyirdi ki, yox, lağlaqdır istiqbalımız...” (Müşfiq, 2017, s. 70)

Mikail Müşfik Heykel Qarşısında adlı şiirinde büyük Azərbaycan şairlerinden olan Sabir’e seslenirken ona Azərbaycan’ın önemli şairlerinden Mehmed Hadi’yi hatırlatmıştır.

“... Gülümsədim Xəyyam kimi.

Öz-özümə verdim ürək,

Dedim, ömrüm keçsin gərək.

Bir işıqlı bayram kimi!...” (Müşfiq, 2017, s. 165)

Mikail Müşfik *Tərtərhəs Nəğmələri* adlı şiirinde İranlı şair, filozof, matematikçi Ömer Hayyam’ı hatırlatmıştır.

4.3.5 Mübalağa (Abartma)

“Bir sözün etkisini güçlendirmek bir şeyi ya olamayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir. Ancak bu aşırı anlatma soğuk olmamalı, nükteli ve zarif olmalıdır. Eskiler bir şairin hayalinin genişliğinin ve gücünü göstermesi bakımından mübalağa sanatına çok önem vermişlerdir” (Dilçin, 2019, s. 447).

“...- Şahsuvar, Şahsuvar! - deyib ağladım,

İçimdə sızladı bir yanıq kaman.

Darğın sular kimi coşub çağladım,

Gözümdən od çıxdı, başımdan duman...” (Dilçin, 2019, s. 12)

Müşfik’in *Həsətlı Qarı* adlı şiirinin yukarıdaki bölümünde şair içinde bir kemannın sızladığını, gözünden ateş başından duman çıktığını ifade ederek mübalağa sanatını kullanmıştır.

“...Qanadın dalğalı, saçların köpüklü,

Çırmala qolunu, düşərək meydana.

Deyirlər qəlbində bir vulkan gömülü,

Şir kimi nərə çək, səda sal cahana!...

(Müşfiq, 2017, s. 32)

Müşfik'in *Mədəni Hücüm* isimli şiirinde kalbinde bir volkan gömülü olma ifadesi mübalağa örneğidir.

"...Su altında qaz alovu yaratmaq

İnsan üçün bu sadə bir oyuncaq.

Üzgüçülər əllərində fanar,

Su altında odlar yanar

Əfsanələr əfsanəsi..."

(Müşfiq, 2017, s. 100)

Müşfik *Sularda Yangın* adlı şiirinde sular altında ateşlerin yandığını ifade ederek mübalağa sanatını kullanmıştır.

4.3.6 Nida

Şairin çeşitli hislere kapılıp sesleneceği kavram veya kişilere karşı Hey! Ey! Gibi ifadelerle seslenmesine nida sanatı denir (Dilçin, 2019, s. 453).

"...Sən ey Şərqi əməkçi qızı, çırpın, qanadlan!

Bürüyəcək şöhrətin bu sənət meydanını,

Ola bilməz çəkdiyin zəhməti gözdən salan..."

(Müşfiq, 2017, s. 6)

Mikail Müşfik'in *Xalı* adlı şiirinin yukarıda belirtilen kısmında doğunun emekçi kadınlarını temsil eden işçi bir kıza *Ey şarkın emekçi kızı!* nidasıyla seslenilmiştir. Müşfik bu dizelerde yarattığı karakterden çalışmasını ve gelecek adına çırpınmasını istemiştir. Bu çırpınma sonucunda bütün insanların bu azmin hakkını vereceğinin teminatını da anlatmıştır. Zira Müşfik'e göre medeniyet yolundaki ilerlemenin gerçekleşmesi bu işçi kızın çırpınına bağlıdır.

*“Əsrlərcə şərqilərə kəsildin acı,
Sən ey vəhşi, sən ey azğı imperyalizm!
Gəl Çindəki üsyanlara baxma qıyqacı,
Düşün, bu gün onlarda var böyük bir əzm...”* (Müşfiq, 2017, s. 7)

Mikail Müşfik'in *Üsyana Başla* isimli şiirinin başında emperyalizme yüksek sesle bir haykırış hakimdir. Şair Emperyalizme *Sen ey azgın emperyalizm!* nidasıyla haykırmıştır. Emperyalizme karşı direnen Çin işçisine de selam vererek onlara isyana davet mesajı vermiştir.

*“...Dinləyin, ey qoca, yüksək dağlar,
Ey bu dağlarda əsən ırmaqlar,
Ey yaşıl sinəsi əngin dərələr...”* (Müşfiq, 2017, s. 55)

Mikail Müşfik Göygöl adlı şiirinin yukarıdaki bölümünde tabiatı bir sesleniş içerisine girmiştir. Şiir boyunca Göygölü karşısına almışçasına oluşturduğu konuşma ve ahenk dilini yine Göygölle nidalarda bulunarak süslemiştir. Müşfik şiirlerinde sürekli bir cevap alma isteğindedir. Şiirde *Dinləyin ey koca dağlar! Ey bu dağlarda esən ırmaklar!* diye nidalarda bulunmuştur.

4.3.7 İstifham

Cevap bekleme amacı içerisinde olmadan, anlamı ve duyguyu pekiştirmek adına sözü soru şeklinde aktarma sanatıdır. Şair çeşitli durum ve olaylar sonucunda şaşkınlık, hayranlık gibi duygularını bu yolla aktarmayı seçer (Dilçin, 2019, s. 456).

*“...Sağ əlində bir şişə, sol cibində bir şişə,
Hankı böyük bir səbəb onu bu hala salmış?
Çəkmiş hankı bir əməl biçarəni bu işə,
Hankı təsadüfdən o, bu yaman günə qalmış? ...”* (Müşfiq, 2017, s. 20)

Mikail Müşfik'in *Ayyaş* adlı şiirinde sarhoş ve elden ayaktan düşmüş bir durumda olan bir adam portresi çizilmiştir. İçinde bulunduğu kötü durum, üzgün hislerle anlatılırken çeşitli sorular da sorulmuştur. Sarhoş adamın haline hangi olay sebep

olmuştur? Yaptığı hangi bir iş onu bu hale sokmuş ya da bu hale girmesi bir tesadüf sonucu ise bu tesadüfün nasıl gerçekleştiği gibi sorular sorularak istifham sanatı şiire uygulanmıştır. (Müşfik, 2017, s. 20)

“...Tutqunsunuz, qəlbınızda yoxsa varmı sancınız?

Bu hərcayı gəzişdən nədir ya qazancınız?

Buludlar, buludlar, pərişan buludlar...” (Müşfik, 2017, s. 63)

Mikail Müşfik *Buludlar* şiirinin yukarıdaki bölümünde istifham sanatı kullanılarak gökyüzündeki bulutlara çeşitli sorular sormaktadır. Bulutların akışını merak etmekte ve onlara tutkun mu olduklarını yoksa kalplerinde bir sancı mı olduğunu sormaktadır. Yine bulutlara gökyüzündeki devamlı süzülüşlerinin sebebini merak edip *Bu gezişten kazancınız nedir?* diye sormaktadır.

“...Hey o qədər nəğmə var ki: qüvvətdənmi oxuyalım?

İşdən, gücdən, cəsarətdən, sürətdənmi oxuyalım?

Yoxsa keçmiş rəzalətdən, dəhşətdənmi oxuyalım?

Nurumuzun dağıtdığı zülmətdənmi oxuyalım?...” (Müşfik, 2017, s. 186)

Mikail Müşfik *Sabir Üçün* adlı şiirinde Azərbaycan'ın önemli şairlerinden biri olan dostu Sabir adına hislerini beyan etmiştir. Müşfik şiir boyunca Sabir'e bir iç döküş içerisinde. Şairin şiirin başında yukarıdaki kısımda görüldüğü üzere hangi konu hakkında konuşacağı hususunda düşünceli olduğu görülmektedir. Bu düşüncelini hali istifham sanatı kullanarak kendi kendine sorduğu sorulardan anlamaktayız. Müşfik bu düşünce halini dahi şiirine sanatlı bir söyleyişle yansıtmayı başarmış ender isimlerdendir. Şiirin başında *“O kadar çok mesele var ki hangisinden konuşayım? Ekonumiden mi, vatanperverlikten mi, geçmiş çilelerden mi yoksa bugün kazanmış olduğumuz huzurdan mı konuşayım?”* demektedir.

4.3.8 Tenasüp

Bir konu hakkında, kendi aralarında çeşitli bağlantı ve alakalar görülen en az iki kelime, deyim ve terimi bir mısra veya ayrı mısralarda sıralaması önemsenmeden kullanılmasına tenasüp sanatı denir (Dilçin, 2019, s. 431).

“... Sənsin *şeri* mənə *ilham* edən, yar,
And olsun tapdığın varlığa, Nigar!...” (Müşfiq, 2017, s. 22)

Mikail Müşfik *Nigar* isimli şiirinin bu kısmında anlam olarak birbirini destekleyen *şiir* ve *ilham* kavramlarını aynı dizede kullanarak tenasüp sanatı yapmıştır.

“...Oxşadıqca oxşadım, incitmədim onları,
Yumşaq qanadlarında buraxmadım bir ləkə.
Sovrularkən ətrafa *qışın qarı, ruzgarı*,
Bağrımın başı oldu onlara isti ölkə...” (Müşfiq, 2017, s. 61)

Müşfik Əllər şiirində *kış, kar, rüzgar* isimleriyle tenasüp sanatını uygulamıştır.

“...Olacaq hər *dalğası* bir *xəncər*-
bir *bıçaq*!
Ağ *dənizdə fırtına* var, fırtına!
Ağ dənizi bir *tufanlı* böhran almış sırtına.
Coş dəniz, coşqun dəniz!
Daş dəniz, daşqın dəniz!...” (Müşfiq, 2017, s. 74)

Mikail Müşfik *Yarış* adlı şiirinin yukarıdaki kısmında önce *hançer* ve *bıçak* isimlerini daha sonra da *dalga, deniz, fırtına, tufan* isimlerini kullanarak tenasüp sanatını uygulamıştır.

4.3.9 Teşhis

İnsan haricinde canlı ve cansız varlıkları, insan duyularına sahip gösterme, Cansız varlıklara konuşma, düşünme gibi özellikler katıp kişiselleştirme sanatıdır. Teşhis şiire uygulanırken teşbih, istiare gibi mecaz sanatları da kullanılır. Bu cansız varlıkları konuşturmaya da *intak* sanatı denir. İkisi birbiriyle ilgilidir (Dilçin, 2019, s. 419).

“...Karvanların uzayan yollarının zülmüne

Canla, başla, ürəklə dəmir köksünü gərdin.

Kiminə nəşə sundun, qəm içirdin kiminə,

Buna həyat, onaysa ölüm pəyamı verdin...” (Müşfiq, 2017, s. 48)

Mikail Müşfik *Poçt Qutusu* şiirinin bu bölümünde bir posta kutusuna seslenmektedir. Onunla bir insanı karşısına almış gibi dertleşmektedir. Şiirde geçen posta kutusunun *zorluklara göğüs germesi, neşe sunup bir şeyler içirmesi* insani özellikler olup posta kutusuna aktarılmıştır. Şair böyle yaparak okuyucunun posta kutusuna başka bir gözle bakmasını kolaylaştırır. Şiirde anlamı daha kolay yakalamasını sağlamıştır.

“...Ruzgarları yararkən köksünüz parça-parça,

Ayrı qalırdı quşlar sıradan haftalarca,

Alnınızı buludlar oxşarkən bəxtiyarca,

Dik başınız önümdə nədən əyildi, dağlar? ...” (Müşfiq, 2017, s. 30)

Mikail Müşfik *Dağlar* şiirinin yukarıdaki bölümünde hitap ettiği dağlara insan özellikleri katmıştır. Dağlara insana ait olan *göğüs, alın, baş* gibi fiziksel özellikler katmıştır. Dağları bir insan gibi hayal etmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MUHTEVA

Muhteva; bir eserin içinde anlatılmak istenen konu, üzerinde işlenen tema ve eserde ne anlatılmak istendiği sorusunun cevabına karşılık gelen bir kavramdır. Yazarlar eserlerinde üzerinde durdukları konuyu derinlemesine işlediklerinde veya sıklıkla okuyucuya aktardığında eserin muhtevası daha da belirginleşir.

Mikail Müşfik'in eserlerinde birden çok temayla karşılaşırız. Şair kısa bir hayat yaşamasına rağmen hayattan fazlasıyla ders çıkarmış ve yaşadığı tüm deneyimleri şiirlerine yansıtabilmiştir. Müşfik şiirlerinde hem ferdi konular hem de toplumsal konular işlemiş bir şairdir. Toplumun her kesiminden insana sesini duyurabilmiş onların hislerine şiirlerinde yer vermiştir. Birçok şaire göre şiirlerinde çok sayıda temaya ulaşılır. Bunlar; yaşam, tabiat, eğitim, aile, vatan, tarih, aşk, kadın, karamsarlık gibi konular etrafında değişmektedir.

Özellikle dönem siyaseti etkisiyle de şiirlerinde işlediği vatan, millet, bayrak temi şairin kendi öz samimiyetiyle de pekiştirilerek vatandaşa kuvvetli bir duyguyla aktarılmıştır. Bu yüzden bugün Azerbaycan toplumunda yediden yetmiş herkes tarafından Mikail Müşfik popüler bir isimdir. Onu isminin bu denli canlı kalmasının sebebi toplumun genel his ve duygularına güçlü bir şekilde bağlanmış şiirlere sahip olmasıdır.

5.1 Doğa ve Tabiat

Tabiat insanoğlunun hayattaki yaşamını renklendiren, insanoğlunun yaşamını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu durumdan olsa gerek insanoğlu ona her zaman Tabiat Ana, Toprak Ana gibi isimlerle itibar sağlamaya çalışmıştır. Şüphesiz yaşamımızdaki temel ihtiyaçları sağlayan tabiat ve doğa olduğu gibi aynı zamanda manevi ve ruhsal anlamda da ihtiyacımızı sağlayan kendisinden yardım aldığımız bir sığınma noktasıdır. Şairler ve sanatçılar bu manevi desteği en çok alan isimlerdir. Onlar sanat ürünlerini oluştururken ilhamlarının büyük bir kısmını doğrudan tabiat ve doğadan almaktadır. İşte tam da bu yüzden sanat eserlerinde doğa ve tabiat etkisi yadsınamayacak bir gerçektir.

Mikail Müşfik'in şiirlerinin oluşumuna ilham kaynaklığı eden en önemli başlıklarından biri de doğa ve tabiattır. Müşfik'in incelediğimiz şiirlerinde doğa ve tabiat önemli bir yere sahiptir. Müşfik şiirlerinde doğa ve tabiatın öneminden bahsederken bazen de doğrudan kendi vatanının doğasına ait olan güzelliklerin isimlerini verip onları şiirinde konu edinmiştir.

*“...Fəqət onlar yanmadı, əkmədilər bir ağac,
Bir bağ salmadılar heç qum dolu çöllərində;
Bir yetimin halını andıran bu ehtiyac
Təmin olunur ancaq bu günün əllərində.*

*Mən istəram dörd yanın ormanlarla qapansın,
Nəfəs alıb verəsən göy yarpaqlar içində.
Mən istəram gənc oğlun, mən istəram gənc qızın
Gəzdikcə zövqə dalsın kölgə bağlar içində...”* (Müşfiq, 2017, s. 18)

Mikail Müşfik'in yukarıda bir bölümünü örneklediğimiz Tozanaq adlı şiiri bütünüyle tabiat ve doğayı mesele almıştır. Şiirde şair toz bulutlarının şehirde yarattığı kötü durumu eleştirir. Bunun sorumlusunun tabiat olmadığını aksine geçmiş neslin olduğu düşüncesindedir. Çünkü ona göre eski nesil kurak arazilere ağaç dikmeyi düşünmemiştir.

Şair doğayı fazlasıyla önemsemiş, toprağın kuraklaşmasını yetimlerin haline benzetmiştir. Şiirin “*Mən istəram dörd yanın ormanlarla qapansın, Nəfəs alıb verəsən göy yarpaqlar içində. Mən istəram gənc oğlun, mən istəram gənc qızın , Gəzdikcə zövqə dalsın kölgə bağlar içində*” bölümünde bütün isteklerini açıklamıştır. Ona göre bu isteklerinin olması durumunda genç nesiller doğayla iç içe yaşayarak belki de Vaqif, Nedim gibi usta şairlere benzeyecekler. Doğanın gençleri sanata yönlendireceğine gençlerin doğadan ilham alabileceklerine inanır.

*“Əsrlərdən bəri, illərdən bəri
Dərdinə qaldığım yerdir bu yerlər.
Biliyor saçları qızıl bir pəri*

Qurbanı olduğum yerdir bu yerlər!

Bu gözəl aləmi gəzdikcə dağ-dağ,

Oldum sevincinə, qəminə ortağ.

Ey söyüdlü dərə, ey dumanlı dağ,

Səfaya daldığım yerdir bu yerlər!

Qapıldım bu yerdə əyləncələrə,

Anlamış hər ırmaq, bilmiş hər dərə,

Ya dalıb diqqətlə düşüncələrə,

Ya ilham aldığım yerdir bu yerlər!” (Müşfiq, 2017, s. 40)

Mikail Müşfik’in *Gezdiyim Yerlər* isimli şiirinin tamamında tabiat ve doğadan bahsedilmektedir. Şair şiirin ismini de içerikle uyumlu bir şekilde belirlemiştir. Her sanatçı tabiat ve doğayla belli noktalarda hemhal vaziyette olmuştur. Azərbaycan gibi doğal güzelliklere sahip bir toprakta şairlerin doğadan söz etmemeleri beklenemez.

Müşfik bu şiirinde gezmiş ve görmüş olduğu yerlere karşı olan sevgisinden söz etmiştir. Müşfik bu yerlerdeki dağlar, dereler, ırmakların kendisi için önemini vurgulamıştır. Bu yerler şairinin derdini attığı, səfaya daldığı ve en önemlisi şiirdeki ilhamını aldığı yerlerdir.

5.2 Eğitim ve İlim

İnsanlığın gelişiminde şüphesiz en önemli etken eğitimidir. Eğitim sayesinde insanlık tarihinde önemli gelişmeler sağlanmış ve bugünkü hayatımızda birçok konuda kolaylık yaşamamız bu gelişmeler sayesinde olmuştur. Tarih boyunca eğitim ve ilime verilen değer toplumdan topluma değişiklikler göstermiştir. Eğitim ve ilime en çok değer veren toplumlar günümüzde de ne kadar gelişmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durumun aksine eğitime çeşitli nedenlerden uzak kalmış ya da uzak kalmayı tercih etmiş, kendini geliştirme adına eylemsiz kalmış toplumlar gelişmiş toplumlara kıyasla daha geride kalmış ve bu eğitimsizliğin sonucunda açlık, savaş gibi birçok felaketlerle yüzleşmişlerdir.

Eğitimi ve ilimi topluma aşıl原因an öğretmenler, bilim adamları, yazar ve şairler gibi öncü isimler olmuştur. Bu isimler çoğu zaman bedel ödemeye razı olarak kendi toplumlarını kurtarmak adına her zaman eğitim ve ilimin çağrısını yapmışlardır.

Azerbaycan toplumunda şair ve yazarlar sömürü ve emperyalizmden kurtularak bağımsız olma yolunun ilim ve fenden geçtiğini savunmuş, eserlerinde bu çağrını yapmaktan geri durmamışlardır. Mikail Müşfik bu sanatçılar içerisinde öneme sahip bir isimdir. Şiirlerinde her zaman eğitim ve ilimin değerinden söz etmiş ve toplumun bu kapıdan geçmesini sağlamaya çalışmıştır.

“...Mən nə çarşaf, nə də bir ər tanıram,

Yalnız ən tazə əməllər tanıram.

Məqsədimdir oxumaq, öyrənmək,

Əməlim daim uçub yüksəlmək.

Yox, bulandırma o sözlərlə məni,

Süzə, dur, şübhəli gözlərlə məni!

Annə, keçmiş o nəsihət vaxtı,

Çünki gəlmiş yeni söhbət vaxtı...”

(Müşfiq, 2017, s. 25)

Mikail Müşfik’in *Gülnaz* isimli şiirinde on dört yaşında Gülnaz adlı genç bir kızın görücü usulü evlenmesi ve sonrasında kız ile annesinin sohbeti konu edilmiştir. Okuma çağındaki genç kız evlendirildikten yıllar sonra kız kendi hayatını, durumunu sorgulamaya başlar. Annesine tekrardan okumak istediğini evliliğine son vereceğinden bahseder. Şair Gülnaz karakterini genç nesile benzetmiştir. Genç nesilden Gülnaz gibi sonra dan da olsa itiraz edebilmeyi istemiştir.

Mikail Müşfik bu şiiriyle toplumun aksayan yönlerini sert bir şekilde eleştirmiş. Görücü usulüyle erken yaşta evliliklerin zararından söz etmiştir. Ona göre gençler okumalı, okutulmalıdır. Zira kurtuluş ancak eğitim ve maarifle gerçekleşebilir.

5.3 Din

Bütün toplumlarda tarih boyunca inanç ve din kavramı her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Toplumların yaşayışları, kültürleri hatta sanatları inandıkları dinler etrafında teşekkül etmiştir.

Din yaratıcı ve insan arasındaki en temel iletişim bağıdır. Yaratıcının emir ve yasakları din yoluyla toplumlara ulaşmıştır. Günümüzde kimi toplumlar kendi dinlerine daha bağlıyken kimi toplumlar da bu konuda daha özgür hareket etmeyi tercih etmiştir. Çünkü dinlerin toplumlar üzerinde sınırlılıklar ve serbestlik hükümleri vardır. Bu hükümlere tabi olmayan bireyler herhangi bir din kabulünü benimsemekten kaçınmışlardır.

Azerbaycan toplumunda her toplumda olduğu gibi farklı dinler mevcut olmuştur. Bu dinlerden en çok benimsenmiş olanı ise İslam dinidir. Her din ve toplumda görüldüğü üzere İslam dinini benimsemiş topraklar da İslami kültür, İslami yaşayış, İslami ahlak gibi başlıklar oluşmuştur. Bunun yanı sıra her toplumda kendi dininin yayılması ve öğretilmesi adına çeşitli din görevlileri ismini verebileceğimiz kişiler öne çıkmıştır. Bu isimler görevlerini layıkıyla yerine getirirken aynı görevi üstlendiğini söyleyen başka isimler de bu görevi yanlış şekilde yerine getirmiş ve topluma kendisini kabul ettirerek toplumu çeşitli konularda ilerlemesine ve gelişmesine engel olmuşlardır. Şair ve yazarlar toplumdaki bu aksaklıkların bu kişiler tarafından gerçekleştiğini düşündükleri vakit onlara karşı bir duruş sergilemiş ve topluma uyarılarda bulunmuşlardır.

Mikail Müşfik şiirlerinde din ve inanç konusunu derinlemesine işlememiştir. Fakat toplumun içinde din tüccarı rolünü benimseyen kişileri de şiirlerinde eleştirmeyi unutmamıştır.

“...Unutmadıq xalqı soyan,

Xalqı quru yerdə qoyan

Seyidləri, mollaları, axundları,

dərvişləri, məscidləri, pirləri.

Bizi az oynatmadı, bu "cənnət müxbirləri".

(Müşfiq, 2017, s. 104)

Mikail Müşfik'in *Üçdən Birə* isimli şiirinde cennet müjdesi verip halkı kandıran sahte derviş, molla ve pirleri açıktan bir eleştiri vardır. Halk olarak bir uyanışa

erdiklerinden söz etmiştir. Bu uyanışla beraber geçmişte yaşatılmış her şeyin hatırlanacağı ve hiçbir zaman unutulmayacağı sözü verilmiştir.

5.4 Vatan, Millet

“Millî şuur; içerisinde insanın zihin, ruh ve beden dünyasının ihtiyaç duyacağı her türlü gıdayı taşıyan bir usaredir. Bir insanın bundan yoksun bırakılması demek onda insana ait hiçbir şeyin kalmaması demektir. Özetle insan için millî şuur, var olmak ya da olmamak davasıdır” (Kapağan, 2015, s. 600).

Mikail Müşfik yaşadığı dönem itibariyle milli duygulara sahip bir genç olarak yetişmiştir. Birçok şair gibi o da vatan, millet, kurtuluş ve tam bağımsızlık düşünceleri içerisinde yetişmiş ve bu hislerle sanat dünyasında var olmuştur. Ona göre sanatçı sanat, şiir, edebiyat alanlarında vatani konuları işleyecekse vatan kelimesinin ağırlığını hissederek yola çıkmalı ve hakkını vermelidir. Şiirlerinde ezilmiş vatan topraklarının kurtuluşunu talep ederken aynı zamanda ilim ve fende de bir kurtuluşun vatani mesele olduğu düşüncesini yansıtmıştır.

“...Həyatdan doymayan, işdən doymayan,

Əfsanə sözlərə məhəl qoymayan,

Könlünü, gözünü verib işinə,

Baxıb həyatının yüksəlişinə,

Xalqilə titrəyən, xalqilə gülən,

Vətənçin yaşayan, vətənçin ölən

Səmimi bir insan nə bəxtiyardır!..” (Müşfiq, 2017, s. 133)

Mikail Müşfik Həyat sevgisi adlı şiirinde yaşam sevgisinden bahsederken bir bakıma yaşamdan mutluluk duymanın hangi durumlarda gerçekleşeceğini de ifade etmiştir. Ona göre hayatı yaşayan, çalışmaktan kaçmayan, halkını önemseyen, vatan için yaşayan vatan için ölen samimi insanlar bahtiyar insanlardır. Şair bu ifadeleriyle vatanın ve milletin değerinin bilinmesi gerektiğine ancak bu şekilde samimi bireyler olunacağına inanmıştır.

“...Birağızdan dedilər ki, dan yeri, dan ulduzu!

Sordum, bundan gözəli yoxmu parlayanların?

Dalğalandı qarşımda o vaxt bu diyarın

Al bayrağa sığınmış könül açan ulduzu...” (Müşfiq, 2017, s. 9)

Müşfik *Düşüncə* adlı şiirinde vatan toprağı, tabiatı ve doğasından bahsederken çölde gezmiş bir kervana, onlara hangi şeyin yol gösterdiğini sorar. Tan yeri ve tan yıldızı cevabını alır. Daha güzel parlayanın olup olmadığını sorduğunda ise al bayrağın içindeki yıldızı hatırladığını belirterek Azərbaycan vatanına ve bayrağına olan sevgisini göstermiştir.

5.5 Geleceğe Dair Ümit

Toplumların savaş, istila, ekonomik buhranlar, doğal felaketler gibi olayları yaşadığı dönemlerde toplu direnişler, dayanışmalar her zaman gerçekleşmiştir. Bu müdahaleler tarih boyunca kısa, uzun, farklı sürelerde başlamış ve sonlanmış. Böyle durumlarda direnişi toplumun içindeki bireylerin kendi başına yapmasından ziyade toplumun sosyal veya siyasi alanlarında öne çıkmış isimleri gerçekleştirir. Bu isimler halkın örgütlenmesini, bir karşı direniş sağlamasını sağlayan en ciddi faktörlerdir.

Sanat camiasındaki yazar ve şairler de bu faktörlerdendir. Yazar yazısıyla, şair şiiriyle halka bir ses olmayı amaçlar ve toplumun yekvücut olmasına destek sağlar.

Mikail Müşfik de kendi toplumunun yaşadığı sıkıntılı dönemlerde yaşamış ve toplumuna geleceğe dair ümit aşıl原因arak görevini yerine getirmiş isimlerdendir.

“Mənim könlüm deyir ki,

Hələ bunlar nədir ki ...

Böyük günlər, şanlı günlər, şən günlər,

Yoluna düşən günlər

Hələ qarşıımızdadır!..”

(Müşfiq, 2017, s. 155)

Mikail Müşfik *Könlümün Dedikləri* adlı şiirinde içinde bulunduğu zorlu dönemlerde kalbinden geçen hisleri okuyucuya aktararak okuyucuda da bu hislerin belirip olgunlaşmasını istemiştir. Ona göre büyük, şanlı ve mutlu günler gelecektedir ve kendilerine çok yakındır. Şair ümit ve sabırla o günlere erişileceğine inanmıştır.

Müşfik Ölkəm adlı şiirinde “*Her yer gülecek, nura mötad olan ölkəmdə, qəmlərdən ələmlərdən azad olan ölkəmdə*” (Müşfiq, 2017, s. 3). Dizelerini kullanarak bir önceki örnekteki şiirdeki aynı düşünce ve hislerde olduğunu göstermiştir.

“...*O qara günlərin getsin gəlməsin,*

Bir daha keçmişin üzü gülməsin.

Ümidi səndədir mənə hər kəsin,

İndidən ruhunu telləndir, ay qız!..” (Müşfiq, 2017, s. 36)

Her toplumda gelişimin öncüleri arasında bilim adamları gibi sanatçılar da ön plana çıkmıştır. Şair kendisi de bir sanatçı olduğu için her defasında geleceğin kurtuluşuna dair ümidi sanatçılar üzerinden anlatmayı tercih etmiştir.

Müşfik *Ay Qız* isimli şiirinde saz çalan genç bir sanatçı kıza seslenmektedir. Ülkesi için kara günlerin gidip bir daha dönmemesini, geçmişin tekrar etmemesini ümit etmektedir. Bu yol genç kısa vazifeler yüklemiştir.

5.6 Aşk, Sevgi

Tarih boyunca var olan aşk bir insana ya da cisme karşı duyulan aşırı duygusal bağlılık diye tanımlanmıştır. Aşkın kişide bıraktığı duygusal terennümler herhangi bir insanda kendini basit bir şekilde gösterirken edebi ruha sahip sanatçı kişilikli insanlarda çok daha etkili bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden sanatçılar eserlerini aşk hissinden yontarak oluştururlar. Ressam aşkla resim çizer, şair aşkla şiir yazar. Aşk konusunu edinmeden yazma eylemini gerçekleştirmek oldukça zordur. Müşfik her ne kadar milli ve toplumsal sorunlarla ilgili bir isim olarak bilinse de aynı zamanda iyi bir aşıktır. Fakat onun aşkı sadece karşı cinse duyulan aşk değil aynı zamanda vatana, tabiata, sanata, mücadeleye olan aşktır.

“*Sevgi vardır ki, dodaqlarda açar güllərini,*

Sevgi vardır ki, bir az qar kimi, ruzgar kimidir.

Sevgi vardır oxudur qəlbidə bülüllərini,

Böylə bir sevgi mənim ruhumu oxşar kimidir.

*Sevgi vardır ki, uzaqdan bizə parlaq görünür,
Ona yaxlaşmayalım, çünki o zülmətlə dolu.
Sevgi vardır ki, düşər yerlərə daim sürünür,
Öylə bir sevgi də min dürlü xəyalətlə dolu.*

*Sevgi vardır ki, bahardan bizə güllər gətirir
İçi zəqqum və zəhər, qoxlama, qəlbin qanayar.
Sevgi vardır üzü xoş, daxili bir qorxulu yar.*

*Sevgi vardır bizə çox dadlı əməllər gətirir,
Fəqət həpsində qaranlıq gecələr kölgəsi var.
Sevgilərdə qanşiq bilməcələr kölgəsi var.”* (Müşfiq, 2017, s. 5)

Müşfik Sevgilər adlı şiirində sevgi və aşkın tek bir türünün olmadığını fərqli fərqli türlerinin olduğunu bildirmişdir. Ona görə mutluluk, huzur verən sevgilər olduğu kimi eyni zamanda acı, keder və korku verən sevgilərin də olduğu bir gerçektir. Aşk içine girildikdə çıkmaz bir dəniz ola bilər.

*“Keçən günlərimi vərəkləyirkən
Sevda lillərin yadıma düşdü.
Xəyalın qarşımda canlandı, birdən
Göyərçin əllərin yadıma düşdü.*

*Deyildir eşq odu məni yandıran,
Ruhumun şəhrini işıqlandıran.
Pozğun şəfəqləri mənə andıran
Ziyalı tellərin yadıma düşdü.”* (Müşfiq, 2017, s. 39)

Mikail Müşfik'in *Yadıma Düşdü* şiirinin yuxarıdakı bölümündə şair keçmişə xatırlamaya çalışırken sevgilisini xatırlar. Sevgiliyə qarşı danışaraq sevgilisinin

karşısında canlandığını, onun saçlarını, ellerini özlediğini söyler. Şair bu şiirde sevgilisine olan hasreti dile getirerek beşeri aşkı başarıyla işlemiştir.

*“Anasız, babasız Ofelya kimi
Saçları pərişan bir qızıdır eşqim.
Qəlbimin buludlu səmalarında
Titrəyən bir qərib ulduzdur eşqim!*

*Olmadan aşikar doğduğu yerdən,
Böyük tanrı kimi düşmüş nəzərdən,
Çöhrəsi gülməyən xərabələrdən
Daha qəmli, daha ıssızdır eşqim!*

*Həyata baxmamış gülümsər kimi,
Hər bir hadisədən bixəbər kimi.
Yad əllərdə qalan yetimlər kimi,
Başı bəlalıdır, yalnızdır eşqim.”* (Müşfiq, 2017, s. 41)

Mikail Müşfik’in yukarıda belirttiğimiz *Eşqim* adlı şiirinde şair kendi içinde her daim var olan aşkının tanımını yapmıştır. Aşkını anlatırken söz sanatlarını kullanarak çeşitli kavramları özdeşleştirip benzetir. Böylelikle şair okuyucuya aşkını daha başarılı bir şekilde hissettirir. Ona göre onun aşkı ondan bağımsızdır. Şiirde aşkını perişan bir kıza, gökteki yıldıza, ıssız yerlere, güçlük çeken yetimlere benzetmiştir.

5.7 Kadın

Her toplumda kadına verilen değerler farklıdır. Kadınlar kimi toplumlarda sadece aşkla anılırken kimi toplumlarda da emek başlığında anılırlar. Tarih boyunca savaşçı yaşamış halklarda kadın savaşla, mücadeleyle anılır. Azerbaycan halkı tarihte defalarca baskı, zulüm, ve savaşlar yaşamış bir halktır. Bu toplumdaki kadın tipi savaşta savaşmış, hasatta çalışmış, toprağa alın teri dökmüş, vatana ve millete evlatlar yetiştirme gayesinde yaşamış bir kadın tipidir.

“Eskiden beri Türk coğrafyasında kadınlar, tarihin her döneminde toplum içerisinde kutsal sayılacak nitelikte saygın bir konuma sahiptir. Hayatı biçimleyen pek çok toplumsal kabulü nesillere arasında aktaran kadınlar hem aile için de hem de toplumsal hayatın genelinde önemli görevler icra ederler” (Kundakcı & İsmailova, 2020, s. 90).

*“İştə səksən yaşında belı bükük bir qadın
Aylar, illər bilmədən qırmış qolun, qanadın.
Zaman çəkmiş canına gözlərinin nurunu,
Ömrü almış əlindən qəlbinin sürürünü.
Vücudunun son bahar yarpağından farqı yox,
Dodağında bir gülüş, bir qaynayan şərqı yox.
Çöhrəsində pərişan buludların var əksi,
Əllərində sərınlık - bir məzar hədiyyəsi...” (Müşfiq, 2017, s. 19)*

Mikail Müşfik’in *Bir Lövhə* isimli şiirinde seksen yaşında bir kadının o dönemde girmiş olduğu perişan vaziyeti gözler önüne sermektedir. Şair, kadını betimlerken onun ömrüne dair meraklarını saklamıyor ve kendi kendine sormaktadır. Müşfik’in çizdiği kadın tipi bütün yorgunluğuna rağmen yaşamaktan bıkmamış ve hala yaşamayı isteyen güçlü bir kadın tipidir. Şiirin sonunda seksen yaşındaki kadın hala yaşamayı arzularken kendisine neden hayattan uzaklaştığını sorarak okuyucuya ve kendisine bir eleştiri yöneltmiştir.

*“Yoldaş, səfalətin uçrumlarından
Səni ilk qurtaran böyük xilaskar,
Yoldaş, səadətin uçrumlarından
Ən dadlı səslərlə bizi haraylar.*

*Sənin unuduğun ilk məhəbbəti,
O səxlar qəlbinin ən boş yerində,
İnsanın tükənməz əbədiyyəti
Çiçəklənir onun sinirlərində.*

*Söylə, şirinlikdə, hansı fidanda,
Hansı güliüstanda, hansı cahanda,
Ey yoldaş, ey qadın, sənın varın var?
Harda, ey xalqımın böyük yansı,
Anası, bacısı, qızı, qarısı,
Bizdə olan kimi ixtiyarın var?!"*

(Müşfik, 2017, s. 143)

Mikail Müşfik ismini de *Kadın* diye seçtiği yukarıdaki şiirinde kendisiyle aynı davayı güden insanlara *yoldaş!* Diye hitap ederek kadınların kendileri için olan öneminden bahsetmiştir. Ona göre kadın; en büyük zorluklarda kendileri için bir kurtarıcıdır. Kendi dünyalarında kadın en kıymetli isimdir. Bütün güzellikler onda toplanmıştır. Şaire göre kadın hem anne, hem bacı hem de kızdır. Müşfik bu şiiriyle kadına karşı olan sevgi ve saygısını göstermiştir. Müşfik bu sayede iyi bir evlat, iyi bir kardeş ve aşık olmuştur.

5.8 Karamsarlık

Şairleri diğer sanatçılardan ayıran özelliklerinden biri kendilerine bir sorunu, aksaklığı mesele edinebilmeleridir. Şair sürekli bir meseleden dert yanabilir. Bu meseleler sosyal, siyasi birçok konuda olabilir.

20. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan toplumundaki birçok şair gibi Mikail Müşfik de ülkenin ve toplumun öz meselelerini dert edinmiştir. Şairler bu meselelerin çözümüne odaklı bir hayat geçirdikleri için çözüm bulamadıkları vakit bir duraksama, sıkışmışlık hatta vazgeçişler yaşayabilirler. Mikail Müşfik de dönem dönem bocalama çemberine girmiş ve karamsar, bedbin hallere bürünmüştür. Netice de şairler ince ruhlu kişiliklerdir.

Müşfik'in şiirlerindeki bu karamsar hava şüphesiz çocukluğunda yaşadığı anne kaybı, geçmişindeki aşk acıları ve son olarak milli meselelerle ilişkilidir.

*"Ay bala! On iki il bundan qabaq bir
İmansız ayrılıq mana qurdu dam.
Fələk dedikləri daşürəkli pir*

Parlaq gündüzümü eylədi axşam.

...

Can bağında qüdsi bir ağac əkdim,

Nədənsə dadmadım bir şey barından.

Mən onu gözləmiş, gözləyəcəkdim

Yayın istisindən, qışın qarından...” (Müşfiq, 2017, s. 10)

Müşfik *Həsrətli Qarı* şiirində karamsar havayı yaşlı bir kadın üzerinden okuyucuya aktarmıştır. Hasretli Karı ismini verdiği bu kadın dönemin Azərbaycan toplumunda yaşamış, zorluklar içerisinde hayat sürmüş bir kadın tipidir. Şiirde ayrılığın başında bir dam gibi durup ayrılmadığını, feleğin hayatını kararttığını söyleyen kadın içindeki karamsar, umutsuz hali okuyucuya aktarmada zorluk yaşamamıştır. Müşfik şiirlerinde kendi iç karamsarlığını toplumunda yaşadığı hayatla birleştirerek şiirinde başarılı bir şekilde sunmuştur.

“Neçin yabançıyam mən bu varlığa,

Fikrimdə, hissimdə bu nə sükutdur?

İçərim bənzəyir bir məzarlığa,

Gecələr ayazdır, gündüz buluddur.

Neçin hər sevincdən, hər ixtilatdan

Uzağam qaranlıq bir bucaq kimi.

Üzülmüş kimiyəm mən bu həyatdan

Qırılan, yaralı bir budaq kimi?

Mənim yoldaşlarım birər komandan.

Həmsi irəldədir, həmsi öndədir.

Bu dərin həyatı duyub qanandan

Mənimsə taleim yaman gündədir” (Müşfiq, 2017, s. 135)

Mikail Müşfik kendi iç karamsarlığını yansıttığı *Şair və Vətəndaş* isimli şiirinde hayal aleminde gezmeyen, varlığı yaşayan ve hisseden bir sıradan vatandaş ile diyaloga girmiştir. Yukarıda belirttiğimiz bölümde şair *İçərim bir mezarlığa benzeyir, yaralı bir*

budak gibi, taleim yaman gündedir gibi benzetmelerle okuyucuda karamsar havayı hissettirmiştir. Şair bu şiirinde kendini eleştirir ve ciddi bir iç muhasebe yapar.

5.9 Emperyalizm

Emperyalizm bir diğer adıyla ‘yayılmacılık’ düşüncesi yara bıraktığı toplumlarda iletişim araçlarıyla eleştirilip karşı çıkılmasının yanında toplumların edebiyat sahalarındaki yazar, şairler tarafından da ciddi bir şekilde reddedilmiş kendisine topyekün savaş açılmış bir sistemdir. Kendi topraklarının sömürülüp halkının köle gibi kendi topraklarında çalıştırılmasına karşı çıkan bu öncü isimler seslerini olabildiğince yüksek bir şekilde çıkarmaya çalışmışlardır. Azerbaycan sahasında da Mikail Müşfik gibi birçok şair emperyalizme karşı çıkmış ve mücadele etmiştir.

“Əsrlərcə şərqilərə kəsildin acı,
Sən ey vəhşi, sən ey azğın imperyalizm!
Gəl Çindəki üsyanlara baxma qıyqacı,
Düşün, bu gün onlarda var böyük bir əzm.
...
İndi coşqun bir dənizdir hər işçi Çində,
Çəkil geri, qorxutamaz kimsəyi qüvvən,
Sən get hərbin yollarını Kantondan öyrən!

*Deyirlər ki, Nankin yanır alov içində,
Yarın sənər zalımların tökdüyü yaşla.*

Salam sənə, Çin işçisi, üsyana başla!” (Müşfiq, 2017, s. 7)

Mikail Müşfik’in *Üsyana Başla* isimli şiirinin yukarıdaki bölümlerinde emperyalizme yüksek sesle bir haykırış, isyan vardır. Emperyalizme; *Sən ey vəhşi, sən ey azğın imperyalizm!* nidasıyla haykırıştır. Müşfik ayrıca emperyalizme karşı büyük direniş gösteren Çin’e ve Çin işçilerine selam vererek onlara büyük isyana davet mesaj göndermiştir.

5.10 Sanat

Yüzyıllar boyunca ‘*Sanat toplum için mi? Sanat sanat için mi?*’ tartışması günümüze kadar süregelmiştir. Toplumlar refah seviyelerine ulaştıklarında sanatçılar çalışmalarını kendilerinin ve sanatlarının gelişimi için arttırmışlardır. Toplumlar iç veya dış etkenlerden oluşan savaş, kıtlık gibi toplumsal sorunların içerisine düştüğünde sanatçılar halkı kurtuluş yollarına yönlendirmekle kendilerini sorumlu görüp toplum için sanat mantığını geliştirmişlerdir.

“Oxu, tar, oxu, tar!..

Səsindən ən lətif, şeirlər dinləyim.

Oxu, tar, bir qadar!..

Nəğməni su kimi alısan ruhuma çiləyim.

Oxu, tar!

Səni kim unutar?

Ey geniş kütlənin acısı, şərbəti –

Alovlu sənəti!”

...

“– Hey, saqi, mədəd qıl soğudu şərabın,

İncitmə könlünü bu xanə-xərabın!” –

“Söyləyən tox sözlü şairlər.

Həvəsdən doymayan ac gözlü şairlər:

Nədimlər, Vaqiflər,

Gözəllik sirrinə vaqiflər

Hər səni dinləmiş;

Oxumuş, inləmiş.

İndi də bizimçin oxu, tar!

Səni kim unutar?”

(Müşfiq, 2017, s. 123)

Mikail Müşfik sanatın toplum için ne kadar önemli olduğunu farkında olan bir isimdir. Ona göre sanatçı topluma daha çok seslenmeli, toplum da sanata ve sanatçıya kulak açmalıdır.

Azerbaycan Devlet Konservatuvarı aldığı bir dizi kararlarla konservatuvarın her bölümünde zorunlu ders olan, Azerbaycan'ın önemli kültürel miraslarından tar müzik aletinin eğitimi müfredattan çıkarılır. Aynı zaman da Doğu Orkestrası da kaldırılır. Mikail Müşfik bu olaylar karşısında halkı mirasına sahip çıkarmaya çağırarak meşhur *Tar* şiirini kaleme almıştır. Müşfik bu şiirler sanata ve kültüre sahip çıkılması gerektiğini anlatmış ve önemli bir cesaret göstermiştir.

Şair şiirde tar aletine karşı sürekli bir nida içerisinde olup ona Oku! diye seslenmektedir. Şair bedeninin suya ihtiyacı olduğu gibi ruhunun da tar aletinin nağmelerine ihtiyacının olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Azerbaycan sanatındaki önemli şairlerin tarı dinlediklerini bu yüzden kimsenin ondan vazgeçmeyeceğini ve onu unutmayacağını hatırlatmıştır.

5.11 İsyan

İsyan; kişinin içinde bulunduğu hale karşı olmanın bir yansımasıdır. Bu yansıma dışa dönük olabileceği kadar, içe de dönük bir yansıma olabilir.

Tarih boyunca *sanat için sanat* düşüncesini benimsemiş şairler, kendi iç benliklerinde duygusal isyanlara kalkışmış ve bunu çoğu zaman da şiirlerine yansıtabilmişlerdir. Bu yüzden şiirin oluşumunda isyan, yani karşı çıkmanın etkisi küçümsenmeyecek bir gerçektir. Toplumcu gerçekçi şairlerde isyan; bilinen anlamıyla fiziksel olan ve mevcut gidişata karşı gösterilen tavır şeklinde yansımıştır. Toplumsal sorunlarla yüzleşen kesimlerde halkı doğru olarak benimsediği düşüncelere yaklaştırmak ve halkı harekete geçirmek adına şiir ve şairler bir araç görevi üstlenmişlerdir. Halkı bir düşüncede toplamak şiirin ve şairin vazifesi olmuştur.

“Politik yaşamlarındaki temel dertleri bütün Türkistan halkına özgürlüğünü kazandırmak olan bu insanlar, sahip oldukları sanatlarının gücünü de bu yönde kullanarak dert edindikleri davalarına hem madden hem de manen sahip çıkarlar. Bu yolda birçokları canlarını ortaya koyar. Mefkûreleri uğruna sayısız kez takibata, sürgüne ve türlü türlü işkencelere maruz kalırlar. En nihayetinde birçoğu da bu uğurda hayatlarını kaybeder.” (Kapağan, 2015, s. 595)

Mikail Müşfik kendi toplumunda bu vazifeyi üstlenmiş önemli kişiliklerdendir. Dönemlerin baskıcı havasına göre zaman zaman halkı açık bir şekilde isyana teşvik ederken zaman zaman da bu çağrıyı üstün şiir bilgisiyle kapalı anlatımlarla yapmıştır.

*“Mədəndə bugün fırtınalar var,
Çalxanmada ətrafa axınlar.
Avralçıların coşqunudur bu,
Div səsli maşınlar kimi gurlar.*

*Bir xeyli zamandır hərəkət yox,
Məhsullu buruqlarda kəsir çox.
Bir işçi gəlib vəcdə deyir ki,
– Tez verməliyik işlərə talçok!*

*Min at gücü varkən canımızda,
Can yox nə üçün fantanımızda?
Minlərcə nöyüt haləsi parlar
Hər damla qızılgöz qanımızda.*

*Bir dəm yapışın güclü qolumdan
Feyz almaq üçün böylə hücumdan.
Mən zərbəçi bir işçiyəm, əsla,
Ölsəm belə dönməm ki, yolumdan!*

*Avral nə deməkdir? Geri getmək.
Lazım bunu bilmərrə yox etmək!
Avral bizim əskikliyimizdir;
Yüksəkliyimizdir – çatıb ötmək!*

*Mədəndə bugün fırtınalar var,
Çalxanmada ətrafa axınlar.
Avralçıların coşqunudur bu,
Div səsli maşınlar kimi gurlar.”*

(Müşfiq, 2017, s. 71)

Mikail Müşfik *Avral* isimli şiirinde maden işçileri üzerinden bir isyan portresi çizmektedir. Madende fırtınaların olacağını, işçilerin canında bin at gücünün olduğu gibi ifadelerle halkın bilincinde her zaman canlı ve hareketli bir isyan düşüncesi bırakmak amaçlanmıştır. Çünkü Müşfik tarihte bütün büyük isyanların işçiler tarafından başlatıldığını ve işçilerin güçlü bir nüfuzunun olduğunu bilincindedir.

*“...İndi coşqun bir dənizdir hər işçi Çində,
Çəkil geri, qorxutamaz kimsəyi qüvvən,
Sən get hərbin yollarını Kantondan öyrən!*

*Deyirlər ki, Nankin yanır alov içində,
Yarın sönər zalımların tökdüyü yaşla.*

Salam sənə, Çin işçisi, üsyana başla!” (Müşfiq, 2017, s. 8)

Mikail Müşfik yukarıdaki *Üsyana Başla* adlı şiirinde emperyalizme ve kapitalizme karşı ayakta durmaya çalışan Çin ülkesindeki işçilerin direnişini kendi halkına överek anlatmaktadır. Onları coşkun bir denize benzeterek isyana başlamalarını istemektedir. Müşfik bu sayede kendi halkına da isyan mesajlarını iletmıştır.

5.12 Mevsim

Mevsimler, şairlerin en çok kullandığı tema ve sembollerden biridir. Şairler içinde bulundukları ruhsal halleri doğrudan mevsim geçişleriyle ilişkilendirebildikleri gibi mevsimleri, kendi iç dünyalarını yansıtırken bir yardımcı unsur olarak kullanabilirler. Örneğin ilkbahar mevsimi şiirlerin temalarında genellikle umut, gelecek, kurtuluş anlamıyla özdeşleştirilirken, kış mevsimi çoğu zaman zorluk, sıkıntı, karamsarlık gibi anlamlarla örtüştürülmüştür. Müşfik’in şiirlerinde mevsimlerle karşılaşılabilir.

“...O yan dərə, bu yan dərə,

*Hər yamacda bir mənzərə,
Nə aləmdir bu Qarabağ!..
Göy üzündə şən bulutlar
Yer üzündə məxmər otlar,
Bu günəşli səhərə bax!
Hər yan dağdır, hər yan meşə,
Novruzgülü, mor bənövşə,
Bülbüllərə, güllərə bax!..
Gah mülayim, gah əsəbi,
Bir dalğalı ömür kibi...” (Müşfiq, 2017, s. 157)*

Mikail Müşfik'in *Tərtər həs Nəğmələri* isimli şiirində Karabağ'ın təbiət güzelliklərindən söz edərkən tam olaraq bir ilkbahar mevsiminin resmini çizmişdir. Her tərəfin gözəl manzaralarla dolu olduğunu, içində bir yaşam sevinci olduğunu ilkbahar mevsimiylə təsvir etmişdir. Şairin şiirində mevsimin göz alıcı fotoqrafını görməkdəyiz.

*“Hər tərəfdə sovuq, hər tərəfdə qar,
Yığılmış çillənin can boğazına.
Axşamkı fırtına, axşamkı ruzgar
Düşmüş nağıl kimi xalqın ağzına.*

*Hər şey susqun kimi, hər şey lal kimi,
Budur, sevdियimiz yaz yaxındadır,
Yaşıl mənzərələr bir xəyal kimi
İndidən gözümün qabağındadır.*

*Toxunub qarlara günəşin əli,
Çağlarkən bir səbah sular nəşəli,*

Qopdu hər tərəfdən yaza alqışlar.

Sən də atsan mənə isti bir baxış,

Əriyib qəlbimdə bu hicran, bu qış

Sənə dəmət-dəmət güllər bağışlar.” (Müşfik, 2017, s. 185)

Mikail Müşfik'in *Bir Günəş, Bir Baxış* adlı şiirinin tamamında mevsimin şair için ne anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Şair şiirin birinci bölümünde kışı, karı, soğuğu bir çile olarak betimlerken ikinci bölümde yaz mevsimini yakında olduğunu ve yeşil manzaraların, huzurun gözündə canlandığını ve yaklaştığını anlatır. Son bölümde şair asıl maksadı; nasıl ki yaz geldiğinde güneşin ışıklarıyla bütün karlar eriyip çile bitiyorsa, sevgili de kendisine bir bakış attığında kalbindeki bütün özlemin biteceğine inanır. Şair sevgiliye olan özlem ve çağrısını mevsimler üzerinden benzetmelerle başarılı bir şekilde aktarır.

5.13 Yalnızlık

Yalnızlık her insanın hem fiziksel hem de ruhsal açıdan içine düşebileceği bir durumdur. Şair kimlikli isimler yaşadıkları yalnızlık halini şiirlerinde işleyip yansıtır. Mikail Müşfik çocuk yaşlarda annesini kaybetmesiyle bu yalnızlık halini çok yakından tanımış bir isimdir. İnce ruhlu ve edebi bir karaktere sahip olması bu yalnızlık haliyle ilişkilidir. Onun şiirlerinde yalnızlık sadece fiziki yalnızlık olarak yansıtılmamış aynı zaman da şairin içsel yalnızlığı şeklinde de yansımıştır. Birçok şiirinde şairi doğrudan kendi iç benliğiyle diyaloga girmiş ve yalnızlığını hissettirmiştir. Öte yandan ülkesine beslediği milli duygulardan dolayı ülkesinin yalnız bir kuşu andırdığını düşünür ve her zaman onun uçup özgürlüğüne kavuşmasını arzular. Müşfik'in şiirlerinde yalnızlık temasının en hissedildiği şiirler ise sevgilisi ile olan ilişkisiyle alakalı olmuştur. Müşfik, aşkıdan uzak kaldığı, mahkum edildiği zamanlarda büyük bir yalnızlık hali içine sürüklenmiştir.

“Sən məndən uzaqsan, mən səndən uzaq,

Uzaqdır sevimli gözlərin mənə.

*Yaxındır telefon sayəsində bax,
Ürəkdən saçılan sözlərin mənə.
Neçin ruhlanmasın bu yeni şair,
Çapar gözləməyir canan elindən,
Çılğın arzuları eşqinə dair
Mərhəmət ummayır səbə yelindən.*

*Əvət, böylə qalmaz yarın bu ölkə,
Telfonda fikrimi açarkən sənə,
Həsrətlə baxdığım üzün də bəlkə
Uzaqdan uzağa görünər mənə.
Məhəbbətin dərin, xəyalın dərin,
Nə çıxar sözlərə könümü versəm?!
Əslinə varmaqçın bu söhbətlərin,
Nolur gözlərini telfonda görsəm?!*

*Məni inandırılmaz yoxsa bu sözlər,
Az iş gəlməmişdir qərib başıma.
İstərəm ürəyin aynası gözlər
Açıb həqiqəti qoysun qarşıma.
Əvət, böylə qalmaz yarın bu ölkə,
Telfonda fikrimi açarkən sənə,
Həsrətlə baxdığım üzün də bəlkə
Uzaqdan-uzağa görünər mənə.”*

(Müşfiq, 2017, s. 36)

Mikail Müşfik *Telefon Sohbeti* adlı şiirində sevgiliyə olan bir telefon görüşməsinə şiire yansıtılmışdır. Şair sevgiliyə olan özleməni yine sevgiliyə hitabən anlatır. Birbirindən uzak kaldıklarını, sevgilinin gözlerini özlediğini fakat telefon sayəsində küçük bir teselli olduğunu, sevgilinin sesini duyarkən aslında yüzünün ona

hayal olarak yansıdığını fakat yine de gözlerini görmek istediğini anlatır. Şair sevgilisiyle yaşadığı kısıtlı buluşma imkanının aslında onda büyük yalnızlıkların olduğunu hatırlattığını belirtir.

5.14 Ekonomi

Ekonomi milletlerin maddi olarak geleceğini şekillendiren en önemli ve en değer verilen unsurdur. Ekonomisi gelişmiş ülkelerde refah seviyesinin artmış olduğu, insanların kolay iş bulabildiği ve böylece sanatsal meselelere yönelip edebiyat, tiyatro, resim gibi sanat dallarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Mikail Müşfik sanatın gelişmesinde ve halkın huzurlu olmasında ekonominin göstereceği etkiyi bildiğinden kendisi tıpkı bir devlet adamı gibi ekonomiyi önemsemiş ve şiirlerinde bu konuyu mesele edinmiştir. Halkının kurtuluşunun ekonomiyle olan ilgisini belirtmiştir. Şiirlerinde daima halka ekonomi alanında harekete geçmeleri, çalışmaları gerektiğini öğütlemiştir

*“Nə qədər istəsək boş yerimiz var,
Canımız, qanımız, hünərimiz var.
Əkilən pambıqlar hələ azdır, az;
Bununla iş bitməz, əsla kar aşmaz!
Pambıq əkinləri gərək çoxalsın,
Qəlbimizdə gəzən həsrət yoxalsın.
Kimsəyə olmasın ehtiyacımız,
Bitsin həsrətimiz, bitsin acımız!
Pambıq çoxaldıqca, fabriklər canlanır,
Kollektiv güclənir, birlik canlanır,
Pambığın çoxluğu çoxluğumuzdur”* (Müşfiq, 2017, s. 91)

Mikail Müşfik *Xitab* adlı şiirinde ekonomiyi pamuk ürünü üzerinden metafor kullanarak anlatmıştır. Pamuğun artması ve pamuk tarlalarının genişlemesinden

bahsederken aslında ekonomiden bahseder. Eldeki pamuğun az olduğu bu miktarla ülkenin ve halkın kar edemeyeceğini ve pamuk üretiminin artması gerektiğini ifade eder. Zira artmazsa ve ekonomi gelişmezse özgürlüğe de erişilemeyeceğinin üstüne basar. Ona göre ekonomi gelişirse kimse kimseye muhtaç kalmayacak, acılar bitecek, fabrikalar canlanacak, düşmanlar bundan etkilenecektir. Şair halka şiirin de adından anlaşılacağı üzere hitap ederek hem umut hem de gayret aşılacaktır.

5.15 Yer İsimleri

Şairler şiirlerini yazarken şüphesiz tabiattan da etkilenip yazarlar. Tabiat şaire ilham ve enerji kaynağıdır. Her şair görüp etkisinde kaldığı yerlere ya da vatan dediği sınırlardaki yer ve mekanlara aşık olur. Bunların yanında bir de ismini duyup ama görmediği yerlere gitmeyi arzular. Bu yerler şairlerin kaçıp huzur buldukları yerlerdir. O yerler hakkında şiirler yazmadan geçemezler.

“Gözünü aç, dağlara bax,

Bir gözəldir bu Qarabağ

Təbiətin qucağında.

Doğmuş kimi ülviyyətin,

Gözəlliğin, məhəbbətin

Ən səfalı bir çağında

Uzun saçlı qızlar kimi,

Tar çalaraq sızlar kimi

Tərtər gümüş yatağında.

Burda versən can, yeri var,

Yenə bülbül, qan yeri var

Qızılgülün yanağında.

Ürəyimdə sözüüm qaldı,

Bu dağlarda gözüüm qaldı

Bir maralın buxağında.” (Müşfiq, 2017, s. 161)

Mikail Müşfik *Tərtərhes Nəğmələri* isimli şiirinin beşinci bölümünde Azərbaycan'ın kadim olan aynı zamanda eşsiz doğa güzelliklerine sahip olan milli kültür için büyük önem arz eden Karabağ şəhrindən bahsedilir. Şiirde şair Karabağ'ın güzelliklerinin gezilip görülmesi gerektiğini vurgular. Ona göre Karabağ tabiatın kucağında doğmuş, uzun saçlı güzel kızlar gibi güzeldir. Şair şiirinin devamında Terter Nehrini ve nehrin ulaştığı yerleri anlatarak devam eder. Özellikle bu şiirinde şairin mekana ne kadar değer verdiği açıkça görülmektedir.

*“Bu nə gözəl şeirdir, bu nə gözəl mənzərə,
Gəlin, baxın Xəzərə.
Çıxalım Buzovnada kiçik qayalıqlara,
Seyr edəlim bir ara...
Gecələr sayrışarkən ulduzlar lalə kimi,
İşıqlar jalə kimi
Çilənib dağılarkən ətrafa damla-damla,
Ən yaxın bir adamla
Nə gözəldir dinləmək suların nəğməsini,
Təbiətin səsinə!
Nə gözəldir dolaşmaq isti yay fəsilləri
Bu sərin sahilləri!”* (Müşfiq, 2017, s. 189)

Mikail Müşfik *Yene O Bağ Olaydı* isimli şiirinin yukarıdaki bölümünde özlem duyduğu konulardan bahsederken sıra Hazar'a gelir. Şair Azərbaycan toplumu için çok önemli bir değer olan Hazar Gölünü bir şiire benzetir, manzarasını över ve insanları onu izlemeye davet eder. Hazar'ın suyuna, dalgalarına, sahillerine olan özlemle beraber tabiatın bir hediyesi olduğunu söyleyerek Hazar'ı okuyucuya över.

5.16 Özgürlük, Bağımsızlık

Tarih boyunca toplumların yaşadığı en büyük olaylardan biri de üzerinde yaşadıkları toprakların başkaları tarafından gasp edilmesi olmuştur. Türkistan, bu konuda en çok mağduriyet yaşamış coğrafyalardan biridir.

Rusya’da gerçekleşen devimlerle zaman zaman nefes alan Azerbaycan toprakları 1920’de tekrar işgal edilir. Bu zaman itibariyle ülkede birçok konuda haklar kısıtlanır, Azerbaycan toplumu hem maddi hem manevi olarak sömürülür. Bu dönemden itibaren şiirinde gelişme sağlamaya çalışan Mikail Müşfik gibi Azerbaycan şairleri şiirlerinde çeşitli yollarla özgürlüğe olan özlemlerini ve tabii haklarına erişmeyi arzulamışlardır.

Özgürlüğe ulaşmanın en önemli yollarından birinin yekvücut olmak ve milli bilince sahip olmak olduğunu savunan şairler şiirlerinde yediden yetmişe bu fikri aşılamaı amaç edinmişlerdir.

*“Mən çəlik ürəkli bir yeni gəncim,
Dildən-dilə düşmüş hekayətim var.
Həyat nəşəsilə titrəyir içim,
Parlaq gələcəyim, nəhayətim var.
Bir parça atəşim, bir parça yanğın,
Qəlbim örnəyidir yanar bir dağın.
Qarşımda duramaz nə sel, nə daşqın,
Təbiətlə mənim zərəfətim var.
Sevgim mübarizə, sevgilim həyat,
Yəhərlənmiş mana qanadlı bir at.
Gör nə deyir sizə çaldığım qanat:
Hələ bundan sonra qiyamətim var.”* (Müşfiq, 2017, s. 44)

Mikail Müşfik *Yeni Genç* isimli şiirinde özgürlüğü, tasarladığı genç insanın ağzından dile getirmiştir. Şiirde genç parlak bir geleceğinin olduğunu, karşısında seller ve taşkınların duramayacağını belirtir. Şair gencin kanatlarının olduğunu bu da kuşlar

gibi özgür olduğunu ve olacağını işaret etmektedir. Şair genç insan örneği üzerinden özgürlüğü arzuladığını yeni neslin de bu gence benzemesi gerektiğini belirtmiştir.

*“...Ey çılğın küləklər, nəşəniz daşarkən,
Bağların şəhindən meyvə sorub coşarkən,
Nalqıran dağları atlayıb aşarkən,
Məni də alınız, uçayım dağlara,
Könlümdə nə varsa, açayım dağlara!*

*Gurlayın, ilhamım, sənətim gurlasın!
Fırtınam, qasırğam, qüdrətim gurlasın!
Şimşəyim parlasın, zülmətim gurlasın!
Ey məni sərazad bəsləyən küləklər,
Bir dağın başından səsləyən küləklər!”* (Müşfiq, 2017, s. 35)

Müşfik *Küləklər* isimli şiirinin sonlarında rüzgarlara seslenerek rüzgarardan kendisinin dağ başlarına götürülmesini ister. Şair artık yaşadığı problemleri özgürce durabileceği dağ başlarında, doruklarda haykırabileceğini düşünür. Bu şiirle şairin hayatında ne kadar çok baskılandığı ve sınırlandığını görmekteyiz.

5.17 Öfke

Mikail Müşfik mevcut sistemin getirdiği sınırlılıklara, ülkesinin altında kaldığı baskı ve sömürü sistemine, eğitimsizliğe karşı her zaman ses çıkarmış bir isimdir. Şiirlerinde bazı yerlerde bu duruma karşı tepkisi açık bir şekilde dile getirmişken bazı yerlerde de dönem havasından dolayı tepkisini çeşitli yöntemlerle mecazlı olarak şiirlerinde göstermiştir. İçinde biriktirdiği her tepki bir öfkeye dönüşmüş ve aslında şiirinde olan kavganın kıvılcımları da bu öfkeden gelmiştir. Müşfik kurulu düzene, emperyalizme, cehalete, sömürüye karşı her zaman savaş ve öfke duymuş bir şairdir.

*“Unutmadıq Qarabağda
Qacarın qarşısında*

*lalə kimi sallanan
qanlı-qanlı başları.
Unutmadıq Gürcüstandan İrana
qamçılarla yollanan
təzələri – yaşları.
Unutmadıq Şirvandakı talanı,
Yox sözümün yalanı.
çapavul Osman paşa
Şirvanı tutdu daşa.
Qılınclara dayandı xəncərlər,
Qapılar, pəncərələr
yerindən çıxarıldı.
Hətta şişə gəlinlərin
cingildəyən biləkləri qırıldı.”*

(Müşfik, 2017, s. 103)

Mikail Müşfik *Üçden Bire* isimli şiirinde Çarlık Rusya'sının geçmişte Azərbaycan halkına çektirdiği eziyetlər hatırlatılarak 'unutmadık' nidasıyla onlara karşı olan öfkeyi diri tutmaya çalışılmıştır. Şair sürekli 'unutmadık' diyerek şehit edilmiş canları, ihanetleri, yanlışları hatırlatır ve öfke duyar.

5.18 Özlem

Sanatçılar şiirlerini, şarkılarını, eserlerini çeşitli duygulardan beslenerek yazarlar. Bu duygular içerisinde en önemli olanlardan biri de özlem duygusudur. Şair özlem duyduğu maddi, manevi her konuyu şiirinde işleyebilir ve okuyucuya da bunu hissettirir.

Mikail Müşfik çocuk yaşta anne ve babasını yitiren bir şair olduğu için birçok şiirde bu durum rahatlıkla hissedilir. Bazı yerlerde de doğrudan ailesine karşı olan özlemini belirtmiştir. Müşfik ailesinin yanı sıra daima özgür günleri, bağımsızlığı, gelişmiş bir toplumu, vatan topraklarını özler ve her daim arzular.

*“Yenə o bağ olaydı, yenə yığışaraq siz
O bağa köçəydiniz.*

*Biz də muradımızca fələkdən kam alaydıq,
Sizə qonşu olaydıq.
Yenə o bağ olaydı, səni tez-tez görəydim,
Qələmə söz verəydim,
Hər gün bir yeni nəğmə, hər gün bir yeni ilham...
Yazaydım səhər-axşam.
Arzuya bax, sevgilim, tellərindən incəmi?
Söylə, ürəyincəmi?
Yenə o bağ olaydı, yenə sizə gələydik,
Danışaydıq, güləydik...” (Müşfiq, 2017, s. 188)*

Mikail Müşfik'in en məşhur şiirlerinden biri olan *Yenə O Bağ Olaydı* şiiri ismindən də anlaşılacağı üzere bir özlem yakınmasıyla başlar. Bu şiirde şairin özlem duygusu belirgin bir şəkildə ortaya çıkmışdır. Şair bu şiirde keçmişteki günləri özler ve yeniden yaşayabilme özlemindedir. Sevgiliye hitap metoduyla devam eden şiir, ağır özlem havası estirir.

*“Yadımdadır çocuqluqda
Əziz bayram gecələri...
Anam, atam, üç qardaşım,
Qoca nənəm, bir də əri.
Toplaşırdıq bir süfrənin
Gülə-gülə dövrəsinə.
Nənəm derdi: – Qurban olum
Yaradanın süfrəsinə.
Bir sininin kənarında
Yaxılırdı iki-üç şam,
Qarşımızda şəkərbura,
Noğul-nabat, püstə-badam.”*

(Müşfiq, 2017, s. 65)

Mikail Müşfik *Bayram Akşamı* şiirinde ailesiyle yaşadığı eski bayram zamanlarını, çocukluk hatıralarını hatırlar ve özlemini dile getirir. Bayram zamanları yaşlısından çocuğuna kadar herkesin ne işlerle meşgul olduğunu şiirde görebiliriz.

5.19 Anne

Anne kavramı Türk toplumunda kutsal kabul edilen bir kavramdır. Mikail Müşfik bebekken annesini kaybettiğinden dolayı bu duyguyu hep yarım yaşamıştır. Şiirlerindeki yalnızlık ve hasretin içinde annesinin etkisi çok fazladır. Her şair gibi o da şiirlerinde anne kavramını kullanmış. Vatanı anne olarak kabul görmüş ve ondan kopmak istememiştir.

*“Ana dedim, ürəyimə yanar odlar saçıldı,
Ana dedim, bir ürpəriş hasil oldu canımda,
Ana dedim, qarşımda bir gözəl səhnə açıldı,
Ana dedim, fəqət onu görməz oldum yanımda...”* (Müşfiq, 2017, s. 4)

Mikail Müşfik *Ana* isimli şiirinde annesine olan özlemi çok derinden etkileyici bir biçimde yansıtmıştır. Şiirden şairin duygusunda ne kadar samimi olduğu anlaşılmaktadır. Mikail Müşfik annesinden kalan hisleri aktarırken onunla hiçbir zaman yan yana gelemeyeceğini de kabullendiğini göstermiştir.

*“Ana! Ana!.. Əbədiyyət çeşməsi.
Nə acıdır yaman günə düşməsi!
Ana olmaq şərəflərin şərəfi.
Bu sinəsi inci dolu sədəfi
Uzun zaman ayaqlara saldılar,
Göyərçini ilan kimi çaldılar.
Gözəl ana, sənin büllur canında,
Şəfəqlərə ilham verən qanında
Nəğməmizin ilk büsatı quruldu,
Göz yaşıımız ürəyində duruldu.
Ana, sənə rəvamıdır alçalış?*

Qoynun beşik, yumşaq sinən nazbalış”,

Mikail Müşfik *Üç Sağlq* şiirinde anne kavramının önemini ve annelerin ne kadar çok değere sahip olmaları gerektiğini anlatır.

5.20 Ayrılık

Ayrılık, sanatçılar tarafından eserlerinde en çok kullanılan temalardan biridir. Çoğu zaman eserin oluşumuna da kaynaklık eder. Her sanatçı hayatında yaşadığı ayrılıkları şiirinde kullanmak istemiştir.

Müşfik şiirlerinde ayrılığı hem sevgiliden ayrılış hem oğuldan, kızıdan ayrılış hem de vatandan, memleketten ayrılış olarak işlemiştir. Ayrılığın derin hüznü şiirlerde fazlasıyla hissedilir.

“Ay bala! On iki il bundan qabaq bir

İmansız ayrılıq mana qurdu dam.

Fələk dedikləri daşürəkli pır

Parlaq gündüzümü eylədi axşam.

Can bağında qüdsi bir ağac əkdim,

Nədənsə dadmadım bir şey barından.

Mən onu gözləmiş, gözləyəcəkdim

Yayın istisindən, qışın qarından...”

(Müşfiq, 2017, s. 10)

Mikail Müşfik *Həsətli Qarı* şiirinde oğlundan ayrı kalmış ve oğlunun hasretiyle yanıp tükenen bir annenin mücadelesini anlatır. Şiirde ayrılık bütün olanların başlangıç noktasını temsil eder.

ALTINCI BÖLÜM

6. HAFIZALARDA MİKAIL MÜŞFİK

6.1 Bazı Şahsiyetlerin Dilinden Mikail Müşfik

Büyük şair Mikail Müşfik Azərbaycan sanat düşüncesinin asırlık hazinesini, milli folkloru ve klasik edebi gelenekleri layıkıyla kullanmasıyla, derin lirizm ve ana dilin tüm güzelliklerini bünyesinde barındıran eşsiz şiirsel örneklerle daha da zenginleştirmiştir. Biçimin yeniliği, içerik genişliği, romantik ruh hali ve yüksek yaşam sevgisi, bu kelime sanat incilerinin temel nitelikleridir. Müşfik'in adı, 1930'larda totaliterliğin kurbanı olan masum insanların anısının bir simgesi ve bir şair olarak halkın hafızasında yaşıyor." (Əhmədova, 2018, s. 21)

Azərbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev

Hepimiz Mikail Müşfik'i sevdik. Ama Hüseyn Cavid onu daha çok severdi. Onun şiiri çok değerliydi. Bana bir defasında "şiir devi" büyüyor, kendimizi temizlemeliyiz Şaik!" Söylediği o özü asla unutamam. (Əhmədova, 2018, s. 21)

Abdullah Şaik, Şair-Oyun Yazarı, Emektar Sanat İşçisi

Müşfik ile 1930 yılında Maarif Evi'nin kütüphanesinde çalışırken tanıştım. Doğunun dahi şairi Firdevsi'nin bin yıllık eserlerini Müşfik'le birlikte Azərbaycan diline çevirmeye başladık. Firdevsi'yi tercüme ettiğimizde Müşfik yorulmak bilmezdi. Büyük bir azimle çalışır, yetenekli bir yüzücü gibi kelimeler denizine dalar, yeni kelime ve ifade incileri bulmaya çalışırdı. (Əhmədova, 2018, s. 21)

Mir Mehdi Seyidzade, Şair-Oyun Yazarı, Emektar Sanat Çalışanı

Geniş salon ağzına kadar insanla doluydu. Alkışlar vadilerden gelen şiddetli selleri andırıyordu. Siyah saçlı çocuk sağ elini kaldırıp ve insanları sakinleştirmek

istiyordu, ancak alkışlar bitmiyordu. Bu genç Müşfik bir an sessizce durdu. Mikail Müşfik!... Genç şair Mikail Müşfik şiir okuyordu. Evet, gençti. Artık olduğundan daha güçlü, daha güzel bir şairdi. (Əhmədova, 2018, s. 22)

Resul Rıza, Halk Şairi, Emektar Sanat Emekçisi

Müşfik kısa bir hayat yaşamış ve kısa ömründe halkına sadakatle hizmet etmiştir. (Əhmədova, 2018, s. 22)

Halk şairi Nigar Rafibeyli

Mikail Müşfik kısa bir süre yaşadı. Ama kısa sürede çok şey yaptı. Ölümsüz eserleriyle birlikte dünya edebiyatının incilerini ana dilimize çevirmeyi başardı. (Əhmədova, 2018, s. 22)

Mirvarid Dilbazi, Halk Şairi

Müşfik'in çok narin, şiirsel bir ruhu vardı. Kaba şakaları, basit şakaları sevmezdi. Hem konuşmasında hem de çalışmasında hassas bir mizah anlayışı vardı. Bu mizah, gerçek zarafet anlamında, onunla aramızdaki dostluğu güçlendirmek için çimento gibiydi. Müşfik yürekten gülmeyi severdi. (Əhmədova, 2018, s. 22)

Sabit Rahman, Oyun yazarı, Emektar Sanat İşçisi

6.2 Mikail Müşfik İçin Yazılmış Bazı Şiirler

BU DERDİ KİM UNUDAR

“Ürəyimdə göynəm-göynəm göynəyən,

Sızı-sızım sızıldayan yaram var.

Qaysaqlanmaz ha çalışsam buna mən,

Ömrüm boyu bu yaramdan qan damar.

Ey Müşfiqin qəlbi ciyərpərası,

Bu sözləri zil muğamla oxu, tar.

Söylə: Böyük Azərbaycan balası

Müşfiqimiz, de, səni kim unudar?!”

Hikmət Ziya (Əhmədova, 2018, s. 23)

Hikmet Ziya Mikail Müşfik için yazdığı *Bu Derdi Kim Unudar* şiirinde Müşfik için duyulan büyük bir özlemi anlatır. Müşfik’in hayata veda edişi şairin kalbinde her zaman derin bir yara olarak kalmıştır. Ömrü boyunca bu yaradan kan damlayacağını, acısının hiç dinmeyeceğini ifade eder. Şiirin sonunda da Mikail Müşfik’e büyük Azərbaycan çocuğu diyerek övgüye mazhar kılar ve ona seslenişte bulunur. İnsanların Müşfik’i unutamayacağını vurgular.

ÖLMEZ MÜŞFİK ÜÇÜN

“Şair, doğulduğun, ayaq basdığın

Vətən torpağına qurban olum mən.

Könül dünyamıza incilər səpən,

Şeir növrəğına qurban olum mən.

Müşfiqli yuxumuz bizim oldu çin,

Gəldin yuxulardan həyata bir gün.

Heç zaman solmayan nəğmələrinin

Yaşıl bulağına qurban olum mən,

Qurban olum mən... ”

Mədinə Gülgün (Əhmədova, 2018, s. 23)

Medine Gülgün yazdığı *Ölmez Müşfik Üçün* şiirində Müşfik’in şiirsel yanına, karakteristik duruşuna qarşı böyük bir hayranlıq dıle getirilmiştir. Mikail Müşfik’e hitaben *Kurban olayım!* ifadesi şairin Müşfik’i ne kadar çok sevdiğini anlatan ifade olmuştur.

BİR GÜL AÇDI SARI GÜL

“Ay bozardı uzaqda –

Gözü külə qarışan

bir ocağı düşündüm,

Yarpaq əsdi budaqda –

Əli əldə titrəyən

Bir qonağı düşündüm.

Bir gül açdı sarı gül –

Uçub fikrim, xəyalım

Son baharla görüşdü.

Bir ağac yandı, köçdü,

yarı qönçə, yarı gül –

Müşfiq yadıma düşdü”

Hüseyn Arif (Əhmədova, 2018, s. 24)

Hüseyn Arif’in yazmış olduğu *Bir Gül Açdı Sarı Gül* şiirində Mikail Müşfik’in ölümündən sonra şairin üzerinde bıraktığı intibalar sembolik ve başarılı bir şekilde okuyucuya yansıtılmıştır. Şair doğadaki bazı tabii olayları Müşfik’in gidişiyle bağlantılı bir şekilde aktarmıştır. Gülün sarı renkte açması sembolik olarak ölümü hatırlatır. Umudu, yaşamı simgeleyen yeşil ağacın şiirde yanması tasvir edilirken şairin hayata vedası simgelenmiştir. Son kısımda şair *Müşfik yadıma düşdü* diyerek ona olan özlemini de belirtmiştir.

“YENE O BAĞ OLAYDI”

“Şair, həsrət çəkdiyin

Yenə o bağ olaydı.

Yenə də sən olaydın...

Yenə bu dünyamızda,

Təzədən doğulaydın.

Yenə o qız olaydı,

Aylı axşam olaydı.

Ulduzlar başın üstə,

Alışan şam olaydı.

Bir cüt o qara gözdən

Yenə ilham alaydın

Sən şeir oxuyaraq

Fələkdən kam alaydın...”

Balaş Azəroğlu, (Əhmədova, 2018, s. 24)

Balaş Azəroğlu Mikail Müşfik için yazdığı Mikail Müşfik'in külliyatından aynı adlı *Yene O Bağ Olaydı* şiirine atıfta bulunmuştur. Müşfik'e onun yazmış olduğu şiirini hatırlatarak Müşfik'in yaşarken hasret kaldığı arzuları tekrarlamıştır. Müşfik'e; *Sen olaydın ve biz beraber o özlemi yaşasaydık*. Demektedir.

MÜŞFİQE

“Yadımdadır, deyərdilər

Bu dünyada Müşfiq adlı çox gözəl bir şair olub.

Hərəkəti, həqiqəti, məhəbbəti şeir olub.

Şeir olub göylər kimi, yerlər kimi, aydın, açıq.

Hər kəlməsi gəncliyinin vüqarına bir yaraşır.

O, ləbaləb dolu idi şeir ilə, sənət ilə

Ölümdən də qorxmaz olan qüdrət ilə.

Bu gün onun həyatında bir bahardır

Bu dünyada Müşfiq vardı,

bu dünyada yenə vardır.”

Əli Kərim (Əhmədova, 2018, s. 24)

Ali Kerim'in yazdığı Müşfik'e adlı şiirinin Müşfik için yazıldığı şiirin başlığında da belirtilmiştir. Şair şiirində insanların Mikail Müşfik'i hatırladıklarını ve onun hakkında güzel ifadələr duyduğunu bildirir. İnsanlara görə o şiiri və sənətiylə çox qüvvətli bir insan olmuşdur. Baskı və zulümdən qorxmamış yiğit bir isimdir. Bəylə bir zamanlar onun bu dünyada yaşadığı bu övgülərlə hatırlatılmışdır.

MÜŞFİQİ YAŞIDINDAN SORDUM

“Mən hüzurunda gəlib şax durdum,

Müşfiqi öz yaşıdından sordum.

Söylədi: qəlbi hərarətli idi,

Söylədi: Ah necə qeyrətli idi!”

Əliğa Kürçaylı (Əhmədova, 2018, s. 25)

Eliğa Kürçaylı şiirində Mikail Müşfik'le ilgili kiçik bir anısını anlatmışdır. Mikail Müşfik'in kalbində nasıl bir şiir aşkının olduğunu və sənət için ne kadar gayretli bir kişilik olduğunu vurğulamışdır.

MÜŞFİQİN TARI

“Bir tar asılıbdır, səssiz-səmirsiz,

Bir tar asılıbdır, nəğməsi donmuş.

Burda ömür yelkən, həyat bir dəniz,

Bir tar asılıbdır sükuta dönmüş.

Dinsə əridəcək, tar gilə-gilə,

Durnatək qatardan təkləşibdir o.”

Nüsrət Kəsəmənli (Əhmədova, 2018, s. 25)

Nüsrət Kəsəmənli yazmış olduğu *Müşfik'in Tarı* adlı şiirində Müşfik Azərbaycan kültüründə çox önəmli olan bir telli çalgı olan Tar müzik aleti ile özdeştirmişir. Mikail Müşfik'in bu müzik aleti için yazmış olduğu şiire de telmihte bulunarak Müşfik'i tarın kendisine benzetmişir. Müşfik'in tıpkı tar gibi sessiz ve donuk kaldığını bir daha sesini duymayacağımızı anlatmak istemişir.

SONUÇ

Rusya’da yaşanan 1905 Devriminden sonra Azerbaycan’da baskılar azalmış, Azerbaycan Türklerinde siyasetin yanında edebiyatta da milli bir filizlenme başlar. Bu yıllardan itibaren Azerbaycan Edebiyatı uyanış, tanınma, karakterini bulma ve yaratma gayretine başlar. Türkler ve Müslümanlar arasında edebi, sosyal faaliyetler hızla gelişme gösterir. Düşünce özgürlüğünün olması aydınların kendilerine yol belirlemeleri, fikir münakaşalarının başlamasını kültür, medeniyet açısından gelişimi sağlar. Aydınlar tercihlerine göre kendi fikir dünyalarına yakın gazete ve dergilerin etrafında toplanır ve kendi fikir mücadelelerini vermiştir.

Böyle bir dönemde (1908) doğan Mikail Müşfik, babasının şair olması ve dönemin özgürlükçü sanat ortamından bulduğu güvenle şiire ve edebiyata ilgi duyar. Şiirinin başlangıç evrelerinde birçok şairde görüldüğü üzere aşk, melankoli, yabancılaşma gibi konuları işler. 1924’le başlayan sonralarında etkisi iyice artan Sovyet yönetiminin edebiyattaki baskısı onu Toplumcu Gerçekçiliğe yöneltir. Zamanla sanatını halk için bir araç olarak kullanır ve sanatında vatanseverliği, milli bilinci uyandıran temalarla halkın teveccühünü kazanır. İlk gençlik yıllarındaki karamsar karakteri de yerini yaşamdan zevk alan, tabiatı hisseden aynı zaman da ölümün varlığını kabullenen ve kendini ona hazırlayan bir karaktere dönüşür. Azerbaycan şiirinde önemli bir sayfa olan Mikail Müşfik’in hayatı, başarısı, edebiyattaki becerisi, edebi dünyasının genişliği Azerbaycan’ın genç nesline her zaman emsal olarak kalacaktır. Müşfik geliştirdiği bu edebi dünyasında vatanseverlik bilinci, milli şuur, bağımsızlık gibi birçok konuda gençlere bir hazine bırakmıştır. Her genç insan onun şiirlerinden, sözler denizinden yararlanabilir. Müşfik, daha sonralarında bu şiirlerden bahaneler üretilmesiyle yargılanır. Genç yaşta hayattan koparılan Müşfik’in sanatı, şiiri ve hayalleri tamamlanamaz. Şiire, sanata sunduğu katkılar ve verdiği ehemmiyet açısından Modern Azerbaycan Edebiyatı için her zaman büyük bir kayıp olarak kalacaktır. Mikail Müşfik bugün aramızda olmasa da idealleri, fikir dünyası hala yaşamakta, şiirleri milyonlarca insanın hafızasına kazınan bir düşünce, sanat insanıdır.

Müşfik ardından bir miras olarak bıraktığı şiirlerdeki işlediği konular ülkesi, toplumu için hala aynı önemi arz etmekte hiçbir zaman etkisini kaybetmeyecektir.

Bunun yanında şiirlerinde kullandığı hem halk dili ve sadeliği hem de yaratıcı estetik dili gelecek kuşağın şairlerine, bestekarlarına bir hazine olarak kalacaktır.

Edebiyat bir sanat ürünü olmanın yanında teorik bilgi ve araştırma zeminlerine kaynaklık edebilen güçlü bir çalışma ürünüdür. Bu çalışmayla Mikail Müşfik'in şiirlerinin altında yatan sanatsal, sosyal ve tarihsel bilgilere ulaşmak hedeflendi. Şiirlerini hem üslup hem de içerik açısından inceleyerek sanatçının edebi dünyasını, dönemin Azerbaycan insanını, sanatını, toplumsal havasını gözlemlemiş ve sunmuş olduk.

KAYNAKÇA

- Ahmet, D. (2016). Özgeçmiş. *Köroğlu Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 6-7.
- Akalın, Ş. H. (2018, Ağustos). Kurşuna Dizilen Şair Mikayıl Müşfik 110 Yaşında. *Türk Yurdu*(372).
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Akpınar, Y., & Ağca, F. (2018). *Çağdaş Türk Lehçeleri I*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Aydın, D. (2019). *Mirza Şefi Vazeh'in Şiirlerinde Dil, Üslup ve Muhteva İncelemesi*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Azizova, K. (2018). *Mikayıl Müşfik İle Ataol Behramoğlu'nun Şiirlerinin Karşılaştırılmalı Çözümlemesi*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babashova, Z. (2014). *19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan ve Türk Edebiyatı; Hüseyin Cavid, Türk Edebiyatı ile Etkileşimleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başçı, A. (2019). Hitabet Sanatı ve Eski Yunan-Roma, Türk ve Cahiliye Dönemi Arap Hitabeti. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Baypınar, Y. (1978). Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme.
- Bekki, S. (2008). Anadolu Sahası Halk Şiirinde Kafiye: Tespitler ve Öneriler. *Milli Folklor*.
- Buran, A. (2019). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çalık, H. (2016). *Mikayıl Müşfik'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, A. İ. (2020). Kasım Tınıstanov, Ahmed Cavad ve Mikayıl Müşfik Lirikasının Ortak Hususiyetleri. *SUTAD*, 329.
- Dilçin, C. (2019). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (12 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hüseynoğlu, G. (2004). *Mikayıl Müşfik Seçilmiş Eserleri*. Bakü: Şərq Qərb.
- İmer, F. (2020). *Anar Rızayev'in "Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi" Adlı Romanında Muhteva*. Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Kapağan, E. (2015). 20. Yüzyıl Başında Kazak Aydınlarında 'Türk' ve 'Türkistan' Şuuru. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*.
- Kapağan, E. (2015). *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, H. (2014). Harften Sese, Harften Görüntüye Bâkî'de Ses-Ahenk-Görüntü. *Türklük Bilimi Araştırmaları XXXVI*.
- Kaplan, M. (2015). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh.
- Karabulut, M. (2017). Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Üslûp Üzerine. IX. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*. Malatya.
- Karakaş, Ş. (1996). 20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*.
- Kaya, D. (2009). *Aşık Şiirinde Kafiye ve Redif*. Ç.Ü. Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi. adresinden alındı
- Kundakcı, M., & İsmailova, C. (2020). Kırgız Şair Moldo Niyaz'ın Şiirlerinde "Kadın". *Karabük Türkoloji Dergisi*.
- Kurat, A. N. (2020). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar (7 b.)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Əhmədova. (2018). *Azərbaycan poeziyasının Mikayıl Müşfiq zirvəsi*. Bakı: Azərbaycan Milli Kitabxanası.
- Mammadova, G. (2018, Mayıs). *Rüstəm Behrudi Şiirleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Müşfiq, M. (2017). *Men Şirin Lehceli Bir Bülbülem*. Bakü: Kitab Klubu.
- Qurbansoy, H. F. (2008). *Göylerin Laciverd Eteklerinde*. Bakı: Azərbaycan Milli Kitabxanası.
- Rodoplu, F. (2012). *Mehmed Emin Resulzade'nin Azərbaycan Tarihi, Rusça'dan Türkçe'ye Çeviri ve Değerlendirilmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sakallı, F. (2008). Türk Şiirinde 'Redif' ve Batı Şiirindeki Karşılığı. *Gazi Türkiyat*, 148.
- Vural, H., & Böler, T. (2014). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Yıldırım, O. (2020, Haziran). *Mikail Müşfik ve Sabahattin Ali Şiirlerinin Muhteva Açısından Karşılaştırılması*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Salih TURAN, İlkokul, lise öğrenimini Kocaeli’nde tamamladı. Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu ve aynı yıl Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda yüksek lisans programına yerleşti. Lisans eğitimi boyunca birçok edebiyat dergisi, kitap seti çalışmalarında çizer olarak çalıştı. Yine 2019 yılında Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde çalışmaya başladı ve halen bu birimde işine devam etmektedir. Orta derecede İngilizce bilmektedir.

